Nabyto za pośrednictwem Biblio=
teki fund. W. Baworowskiego we Lwowie
i oprawiono w r. 1937.

LECTIONES SACRÆ

FAUSTI SOCINI SENENSIS,

Quibus auctoritas Sacrarum literarum præsertim Novi Fœderis asseritur.

Opus imperfectum.

I P

RACOVIÆ,
Typis Sebastiani Sternacii,
Anno 1618.

cost. 1 flor. 15 K

Lectori Christiano.

QUEMADMODUM iis mos est, qui veterum monumenta conquirunt, ut etiam minima fragmenta edant, utilitatis aliorum dumtaxat ratione habita: ita nos etiam, Christiane lector, in edendis Fausti Socini scriptoris nobilissimi monumentis, faciendum nobis putavimus. Editis ejusdem operibus perfectis, etiam imperfectis quibusdam, nunc nonnulla illius fragmenta apud varios conquisita, licèt quędā nec ab eo scripta sint, sed dictata tantùm, nec postmodum recognita, e quorum numero hæ quoque sunt Lectiones Sacræ, in lucem damus, ut tuis commodis, quoad ejus fieri potest, consulamus. Nihil dubitamus, quin eam nostram operam, Christiane lector, sis approbaturus. quippe quæ tota utilitati tuæ, et promovendæ divinæ veritati, & amplificandæ Dei & Christi gloriæ impendatur. Dominus IESUS cum nostris conatibus, tum tuis successibus, Christiane lector, clementer annuere velit. Vale.

LECTIONES SACRÆ
FAUSTI SOCINI SENENSIS;
Quibus auctoritas sacrarum litterarum, præsertim Novi Fœderis, asseritur.

RERUM divinarum scientia, earumque investigatio, præsertim quod attinet ad ea, quæ quis ex Dei voluntate, vel facere vel credere debeat, & consequenter Christianæ religionis cognitio & indagatio, cujus rei caussa hîc convenimus, duo habet præstantissima, propter quæ omnibus aliis scientiis, & earum indagationibus longissimè anteferri debeat. Una est, quod ejus Subjectum & finis, nobilissimum omnium Subjectorum, & finium est. Subjectum enim est Deus ipse, ejusque voluntas; Finis verò, officium nostrum erga ipsum Deum, ejusque gloriæ amplificatio, & nostra æterna salus atque beatitas. Quorum prius, hoc est Subjectum, quod ipse Deus est, quin omnia quæ mente concipi possint, longissimo atque infinito intervallo superet, nemo est qui dubitare ausit. Alterum verò, quod finem esse diximus, officium nostrum erga ipsum Deum, & æterna nostra felicitas, quin omnia hujus generis excellat, quæ vel cogitari quidem possunt, stultum est ambigere. Altera res quam diximus, propter quam hæc cognitio & investigatio divinarum rerum omnibus aliis longissimè sit anteponenda, hæc est, quòd reliquæ aliæ cognitiones & investigationes, omissis

ipsis mathematicis, quæ propriè scientiæ non sunt, sed artes potiùs, ut etiam vulgò appellantur, nulla habent propria principia, quibus penitus innitantur, & ex quibus facilè, aut etiam cum aliqua difficultate, possit ad eas perdiscendas, & dignè tractandas perveniri; aut si aliqua tamen principia habent, ea sunt adeò pauca, ut vix umquam ad ea disputando perveniatur. At cognitio & investigatio sacrarum rerum, fundamenta sua habet & principia multa, eaq; clara, aperta, unde eam facilè assequi, & convenienter in ea nos gerere valeamus. Immo, ut plerisque, & meritò quidem, placet, totam habemus expressam atque expositam, quatenus quidem ad eum pertinet finem, quem diximus ejus esse, & de quo acturi & disputaturi sumus; quandoquidem monumenta habemus scripta, quæ nobis Deus mirabili & benignissimo consilio dedit & conservavit, divinorum virorum, qui vel ab ipso divino spiritu impulsi, eoq; dictante, vel spiritu sancto pleni illa literis commiserunt; hi sunt libri, quos Biblia, seu vetus & novum testamentum vulgò appellamus. Inter quos, inter libros inquam veteris & novi testamenti, quæ differentia sit, & quatenus tam ii, quàm illi nobis usui esse debeant, postea videbimus. Nunc in præsentia ita statuimus, cognitionem divinarum rerum ad usum nostrum pertinentium, præcipuè verò Christianæ religionis, quam & amplexi sumus, & sanctissimam esse non dubitamus, & de qua ut agamus constitutũ inter nos est, hisce libris omnino contineri. Quare nobis, quidquid dicturi, quicquid

quid conclusuri sumus, quod huc pertineat, inde omnino petendum erit.

Verùm, quia dubitare quis posset, Cur libri isti tales sint, quales nos illos esse dicimus, & ambigere, an verum sit, quòd illis ab iis, qui Christiauam religionem sunt amplexi, plena fides adhiberi debeat, propterea visum est ante omnia hoc ipsum probandum sumere, eo, videlicet, concesso, quòd Christiana religio vera sit, libris istis fidem omnino esse adhibendam.

Primum igitur eas caussas proponemus, propter quas fieri meritò possit, ut quis libro alicui fidem non habeat. Nam *si ostenderimus, nullam ex ejusmodi caussis locum habere in libris istis, modò quis Christianam religionem veram esse statuat, satis videbitur demonstratum, nullam caussam esse cur quisquam nostrûm illis fidem adhibere non debeat.* De *qua materia tractatum est a nobis in libello nostro de auctoritate Sacræ Scripturæ.* Hic *tamen magna ex parte quæ ibi diximus repetemus, prout necessarium esse judicabimus, etiam interim non pauca addemus, quæ ibi vel omissa sunt, vel non erat cur dici deberent: cum mihi eo in loco ostendendum non sumpsissem auctoritatem istorum librorum, minimè ab* Ecclesiæ *auctoritate pendere, quod hîc,* Deo *dante, ostensui sumus. quamquam vel ex eo ipso quòd aliæ causæ exponentur, propter quas censendum sit libros istos veraces esse, satis constare, poterit illorum auctoritatem* Ecclesiæ *auctoritati minimè inniti.*

Quatuor omnino videntur esse causæ, propter

quas alicui libro fides haberi non debeat. Prima est, Si constet ejus libri scriptorem, non esse ejusmodi, qui vel noverit, vel ut ipse noverat, tradere voluerit ea de quibus in eo libro scripsit. Altera causa est, si planè nesciatur, quis sit libri auctor; unde fiat, ut nemo videre possit, cur scriptori isti credendum sit. Tertia causa est, si appareat, aut justa suspicio sit, librum, postquam scriptus fuit, fuisse corruptum ac depravatum. Quartam & ultimam caussam faciemus, si testimonia aliqua fide digna adsint, non deberi libro isti fidem adhiberi.

Quod attinet ad primam caussā, ea duas partes habet; Nam scriptor propterea minimè dignus fide apparet, quòd scitur quis fuerit, & inde constat eum non fuisse ejusmodi, qui ea quæ scripsit vel ipse noverit, vel ut noverat scribere voluerit. Altera pars hujus caussæ est, quòd ex ipso libro propter repugnantias manifestas, ineptias, aut aliquid tale appareat fieri non posse, ut ejus scriptor vera scripserit.

Videamus igitur primùm, an scriptores istorum librorum ejusmodi fuerint, quibus non sit credendum. Et quia, ut utrique libri, tam veteris quàm Novi Testamenti, recipiantur, satis est si Novi Testamenti libri recepti fuerint, ob eam caussam, quòd in ipsis manifestè Veteris Testamenti librorum auctoritas confirmatur, satis etiam erit de scriptoribus Novi Testamenti inquirere.

Iam Novi Testamenti libri in quatuor partes dividi possunt: nam vel sunt narrationes eorum, quæ Christus fecit, aut dixit, quæve illi quoquo modo acci-

ciderunt; vel narrationes sunt eorum, quæ ejus Apostoli ex parte fecerunt dixeruntve, quæve illis contigerunt, postquam Christus Iesus è conspectu ipsorum in cœlum receptus est; vel epistolæ sunt Apostolorũ quorundã ipsius Christi; vel historica narratio cujusdam visionis, quæ uni ex ipsius Christi discipulis contigit.

De primâ parte, quæ vulgò Evangelia appellantur, nihil videtur esse dubitandum, quin illorum scriptores veridici fuerint; si, quinam ipsi fuerint, consideretur. Nam ex quatuor, duo, id est Matthæus & Iohannes, fuerunt ex intimis ipsius Christi discipulis, qui etiam ejus Apostoli hoc est legati per universum mundum fuerunt. Hi enim, iis quæ scribunt ferè omnibus, ut adfuerint necesse est, & consequenter veritatem eorum noverint, quæ scripserunt. Nam quòd ita scripserint, ut ipsi rem esse noverant, prorsus est statuendum. Christiana enim disciplina hoc potissimum fert, ut nemo prudens, sciens, aliis mentiatur. Quod si ex religione ista faciendum omnino id est in hujus vitæ actionibus, multò magis sentiendum est id debere fieri, cum de rebus divinis agitur. ubi mentiri scelus est planè inexpiabile, si quis, inquam, prudens sciensque mentiatur. Reliqui duo qui Evangelia scripserunt, etiamsi ipsius Christi Apostoli non fuerint: fuerunt tamen intimi & familiares discipulorum & Apostolorum ejus, Marcus quidem Petri, Lucas vero Pauli; ut partim ex ipsa historia Actorum Apostolicorum apparet, partim ex aliis non paucis historicis, qui postea extiterunt. Quare in istis duobus etiam (quamvis non o-

mninò tanta quanta in aliis duobus) apparet, propter ea quæ diximus, caussa, ob quam, iis quæ scripserunt, fides adhiberi debeat. Et de Marco quidem traditur, ipsum Evangelium suum scripsisse ex iis quæ à Petro audiverat, adeò ut Petrus ei quodammodo historiam istam dictaverit. Lucas verò tam arcta consuetudine cum Paulo junctus fuit, de quo (utpote Christi singularissimo Apostolo, & propterea rerum ad Christum pertinentium scientissimo) maximam ferè partem eorum quæ scripsit, rescire tam certò potuit, ac si ipse præsens adfuisset: ut vel ob hoc solum nullum dubium videatur relinqui, quin vera scripserit. præsertim, cum ipsemet Lucas testetur, se veritatem eorum quæ scripsit edoctum fuisse ab iis, qui illa ipsi & viderant, & certâ scientiâ cognoverant.

Vidimus de prima parte, quam fecimus scriptorum N. Testamenti, eorum auctores eiusmodi esse, qui, si religio Christiana vera esse concedatur, non modò veritatem noverint eorum, quæ scripserunt, sed etiam eam scribere voluerint, & porrò scripserint. Nunc ad secundam partem veniemus, quam diximus contineri historiâ quorumdam Actorum Apostolicorum post Christi in cœlum ascensum. Hic liber unus tantum est, isq; ab eodem Luca scriptus, qui & Evangelium scripsit, ut ex initio utriusque operis satis constat. Iam vero si meritò, ut arbitramur, conclusum à nobis est, à scriptore isto verè scripta fuisse, ac fideliter, quæ in Evangelio scripsit: multo magis statuendum est, ac concludendum, illum verè ac fideliter scripsisse, quæ de actis istis Apostolicis literis

man-

mandavit. Quandoquidem non modò ea ab iis audivit, qui præsentes fuerunt, vel alia ratione ea certissimè noverant, quemadmodum in iis contigit, quæ in Evangelio scripsit, sed ipsemet istis magna ex parte interfuit, ut pote qui Pauli Apostoli comes fuit, de quo bona pars scribitur libri istius, deq́; ipsius actionibus. Quapropter nihil videtur addendum, ad id confirmandum, quod quærimus, tantùm monendi sumus, verisimillimum esse, ut Lucas aliis etiam quæ Paulo non acciderunt, & in libro isto narrantur, interfuerit, quippe qui inter illos quorum actiones ibi scribuntur, vixerit, sine dubio, & commoratus fuerit.

Sed iam ad tertiam partem Novi Testamenti scriptorum accedamus, quæ, ut diximus, epistolis cõtinetur, ab ipsius Christi Apostolis scriptis; quorum unus in hac re potissimum præcipuus propter maximam partem istarum epistolarum, quæ illius sunt, Paulus est. De quo nihil dubitari potest, quin fideliter ac verè scripserit, quæcunque scripsit; sive ea ad doctrinam (quâ maximâ ex parte sunt plenæ epistolæ istæ) sive ad historiam, sive etiam ad vaticinationes, quæ aliquâ ex parte in iis traduntur, pertineat. Tantus enim Apostolus & tam singulariter à Christo ad id muneris electus Paulus fuit, ut nullâ ratione dubitari possit, quin ea quæ scripsit, sic esse rectè noverit, & verax omnino in sua scriptione universa esse voluerit. De Iacobo porrò cujus una est istarum epistolarum, cum & is ipsius Iesu Christi Apostolus fuerit, nefas est dubitare, eum vel nescivisse ea quæ scripsit, vel noluisse, ut sciebat, ea scribere.

Idem concludendum est de Petro, de Iohanne, & de Iuda, quorum reliquæ sunt epistolæ, quippe qui & ipsi Christi Apostoli fuerint. In quo illud potissimum notandum est, eo posito quòd Christi religio vera sit, (quemadmodum in præsente disputatione pro concesso ponitur) ab omni verisimilitudine prorsus abesse, ut Apostoli isti, quod ad doctrinam attinet, quæ in ipsorum epistolis continetur, de qua potissimum agendum nobis est, voluerint aliter eam tradere ac verè se habet, & viam salutis æternæ consequendæ aliis quodammodo inviderint. Nam quòd *ipsi eam rectè tenuerint, nimis apertum est. Quid autem utilitatis, aut commodi, voluptatisvé potuissent illi sentire in lectoribus decipiendis, & aliter doctrinâ Christianâ illis proponendâ, quàm veritas ipsa ferat? Nullum igitur dubium esse potest, quin ea doctrina quam suis epistolis tradiderunt, verissima sit. Quia verò inter istas epistolas omnes horum Christi Apostolorum, quædam paucæ sunt de quibus dubitatur, vel potiùs olim dubitatum est, an ab istis Apostolis, quibus tribuuntur, reverâ scriptæ fuerint: aliquid hac de re in secunda caussa examinanda, propter quam libro alicui fides non adhiberi meritò queat, explicandum reservamus; ut pote loco suo.*

Nunc ad reliquam quartam partem scriptorum Novi Testamenti veniamus, quæ, ut diximus, aliud nihil est, quàm mirabilis quædam visio, obscuris vaticinationibus plena, quæ illius scriptori contigit. Scriptor porrò traditur esse Iohannes Apostolus Christi, idem qui & Evangelium scripsit, quod si verum est, nul-

est nulla relinquitur dubitandi caussa, quin, & verissimè & fidelissimè, visionem istam literis mandârit, quandoquidem, quòd ipsimet ea contigerit, docet nos illum ejus optimè scientem fuisse. Quòd verò Apostolus Christi fuerit, id apertè testatur eum prudentem, scientem, mentitum non fuisse: præsertim cum non modo Christi Apostolus, sed illi summè ac præcipuè dilectus fuerit. Verùm quia non defuerunt olim, nec desunt hodie qui dubitent, an dilectus ille Christi Apostolus fuerit istius scripti auctor; operæ precium fuerit, in secunda caussa, de qua modo dicebamus, explicanda, aliquid etiam hac de re diligentius explicare. Ad quam secundam caußam antequam aggredimur objectioni occurrendum est, quæ iis omnibus fieri poßet, quæ hactenus in prima caussa tractanda diximus. Dicet enim aliquis, Fateor ego quidem verissimum esse de authoritate, tum propter scientiam, tum propter fidelitatem ipsorum dubitari non posse, eorum, qui scripta N. Testamenti nobis reliquerunt, si modo illi ii essent, qui dicuntur, & quos tu esse affirmas. Sed quis est, qui me certum faciat rem ita se habere, id est, & eos homines illos fuisse, qui esse dicuntur, & tales homines, quales fuisse passim creduntur? Respondemus, objectionem istam non habere in hac prima caussa tractanda locum, præsertim in priore in qua adhuc sumus, ejus caußæ parte. Nam in ea pro concesso sumitur, sciri quinám sint auctores scriptorum istorum. Nec verò dici potest, sciri quinam sint auctores, si tantummodo, verbi gratiâ, sciatur, quomodo nominati fuerint, & ex

qua gente, aut patriâ fuerint, sed necesse est etiam alia externa non ignorari ad ipsos pertinentia, ex quibus conjici possit de animo & voluntate ac scientia ipsorum, ut inde possit intelligi, an ipsis fides nec ne sit adhibenda. Quare objectio ista non ad hunc locum pertinet, sed ad illum, ubi de secunda caussa agetur, quæ est, quòd nesciantur authores librorum istorum; in qua examinanda conabimur ostendere eos esse illos qui esse dicuntur, & consequenter tales, quales fuiße traduntur.

Absolvimus priorem partem primæ hujus caußæ, itaque ad posteriorem accedendum nobis est; quæ eo concinetur. quòd scriptoribus istis propterea adhibenda fides non sit, quòd ex ipsismet eorum scriptis intelligi possit, eos vera non scripsiße. quippe qui vel inter se apertè pugnantia scripserint, vel alioqui manifestè falsa. Solet autem quod ad repugnantias attinet, quæ in istis scriptis inveniantur, potissimum Evangeliorum ratio haberi, in quibus Evangelista alius ab alio non parùm in non paucis narrandis dissidere videtur, quæ si nobis singula examinanda ac perpendenda essent, non satis integer ad eam rem annus esset. Quapropter rejicientes auditores, quod ad singula ista attinet, ad ea, quæ viri plurimi doctrina atque ingenio præstantes de conciliandis inter se Evangelistarum dictis copiosè ac subtiliter scripserunt, satis habebimus in præsentia responsione quadam generali, quæ, iudicio meo, cuilibet non moroso homini satis facere debet, obiectionem istam diluere, præsertim cum illa suppeditata nobis fuerit ab

anti-

antiquo Ecclesiastico scriptore eoq; sanè quàm ingenioso atque erudito, nempe à Iohanne, qui dictus est Chrysostomus. Is enim in prooemio suo in Matthæi Evangelium hac de re ex professo agit, & breviter ostendit, nullam esse caussam, cur ob istas (si modò sic appellari debent) repugnantias, scriptis Evangelistarum fides adhiberi non debeat.

Iam quæ Chrisostomus, prædicto loco in hanc sententiam, disputat. si rectè memini breviter hæc sunt. Primùm, quòd ea, in quibus narrandis alius ab alio Evangelista discrepat, non sunt ejus momenti, ut quicquam in reipsa immutent, remanente semper inter ipsos summa concordia in iis narrandis, quæ aliquid momenti in ipsa Christiana religione habent. Deinde, quòd hæc ipsa diversitas in nullius momenti rebus, quæ in Evangelistarum narrationibus apparet, aut potius maxima ex parte apparere videtur, non minimum habet ponderis ad ostendendum, Evangelistas istos nullo modo ex composito inter se ea scripsisse quæ scripserunt, sed prout rerum veritas ferebat. Nam certè, si non veritate ipsa inpulsi, ab eaq; edocti historiam istam scribere aggressi essent, sed eam sibi ipsis finxissent, atque, ut nihilominus vera esse crederetur, inter se convenissent quomodo ea scribi ab ipsis deberet, nunquam tales, etiamsi non magnæ diversitates, in illis legerentur. Non distinximus autem quod ad Evangelistarum scripta attinet, inter meram historiam & doctrinam, quia ipsa doctrina quæ in eorum narrationibus continetur, ad ipsam historiam pertinet, neque enim ipsi quicquam reverâ

docent,

docent, quod ad ipsa Christianæ religionis dogmata spectet, sed tantùm quæ ab ipso Christo huc pertinentia dicta sunt nobis exponunt, & præterea fortasse aliquid a Iohane Baptista dictum. Dixi autem Fortasse, quia vix in iis, quæ a Iohanne Baptista dicta fuisse ipsi narrant, quicquam est, quod verè ac propriè ad Christianam religionem ejusq; dogmata pertineat; Et si quicquam est, tamen idipsum a Christo dictum fuisse ipsimet narrant. Quod attinet ad Acta Apostolorum, & ad meram historiam quæ in ipsis continetur, si rectè quis animadvertat, nullam apertam repugnantiam in tota illa narratione deprehendet; tametsi una est quæ ejusmodi videri possit, de qua nobis aliquid hoc loco dicendum videtur, ne illa fortassis apud quenquam tanti sit, ut illi persuadeat, non esse temerè historiæ isti universæ fidem adhibendā. Ea verò est, quòd nono cap. illius sui operis narrat Lucas, cum Saulus (qui postea dictus est Paulus) Damascum proficisceretur, ut eos quos Iesu Nazareni nomen profitentes invenisset, captos Hierosolymam abduceret, cumq; in ipsâ media via Iesus Nazarenus illi apparuisset, ad eumq; dixisset: Saule, Saule quid me persequeris, ipsius Sauli comites, vocem quidem audivisse, neminem autem vidisse. At vero cap: 22. ejusdem Historiæ, cum Paulus ipse hanc eandem rem populo narraret, inducitur affirmans suos comites lucem quidem, id est lumen illud eximium, quod in ea apparitione extitit, vidisse, vocem autem ejus qui ad ipsum Paulum loquebatur non audivisse. Audivisse vocem & non audivisse, manifestissimè repugnant.

gnant.

gnant, quare necessarium videtur, ut in altero ex istis duobus locis veritas desideretur. Duobus autem modis a viris doctis solet hic nodus solvi, (quanquam non defuerint qui omnino voluerint posteriorem locum depravatum esse, sed nos ista audere non debemus) veniamus igitur ad illos duos modos. Vnus est, quòd quando in priore loco non exprimitur cuius illa vox fuerit, quæ dicitur fuisse audita à Pauli comitibus, non intelligatur hanc fuisse vocem illius, qui cum Paulo loqueretur, quam auditam ab illis fuiße in posteriore loco disertè negatur; sed fuisse Pauli vocem. Quæ interpretatio si alioqui meritò recipi posset, sine dubio nodum ipsum egregiè solveret. Verùmtamen vix videtur ea recipienda esse, satis siquidem apparet, cum Lucas in priore loco dicit, neminem fuisse visum ab iis qui cum Paulo erant, sed tantùm auditam vocem, neceße eße, nisi vim quodammodo verbis istis facere velimus, ut vox illius intelligatur qui negatur fuisse visus. Quapropter, etiamsi hic prior modus hanc difficultatem tollendi magnos auctores habeat, non immeritò quidam alii doctissimi viri, eo improbato, hunc alium excogitarunt, ut scilicet in priore verbum audiendi vocem significet ipsius soni vocis auditionem, sine articulata ipsorum verborum exauditione: in altero vero loco significet articulatam ipsam verborum ipsorum exauditionem; ita ut res ita se habeat, quòd illi Pauli comites audiverint quidem vocis Iesu Nazareni sonum, sed ipsa tamen verba non exaudiverint. Ad confirmandum verò, rationem hanc ista duo loca conciliandi, alia loca af-

ca af-

ea afferuntur, ex quibus melius intelligi possit verbum Audiendi, *modò hac modò illa significatione usurpari. Locus unde intelligi potest*, Audire *idem significare quod sonum ipsum tantùm verborum percipere, eumq; etiam ita confusum, ut ne verba quidem ea fuiße, quæ audita sunt, ipsis audientibus constet, habetur cap: 12. Evang: Iohannis, ubi dicitur, vocem è cœlo venisse eiusmodi:* Et glorificavi, & rursus glorificabo: *cum Christus Patrem rogaßet ut glorificaret nomen suum. subjungitur enim ibi ad verbum:* Turba igitur quę stabat & audiverat, dicebat tonitru extitisse. *Vides hîc priùs dictum fuisse quòd vox extiterit, & quænam ea vox fuerit, & postea additum esse statim, turbam audivisse, quod aliter intelligi nequit, nisi quòd audiverit vocem illam, & tamen tantum abest ut vocem intellexerit, ut ne verba quidem in ea voce comprehensa fuiße perceperit, quomodo enim alioqui tonitru factum esse dixisset? Sic igitur non iniuria intelligere poßumus, cum scriptum est Pauli comites vocem audivisse, etiamsi omnino de voce ipsius Iesu Nazareni intelligendum sit, eos non quidem verba ipsa percepisse, sed tantum verborum sonum audivisse. Loci porrò ex quibus constat* audiendi *vocem cum ad verba refertur ipsam explicatam verborum intelligẽtiam significare, ita ut* audire *idem prorsus significet quod intelligere, non pauci ut arbitror sunt. Nos tres tantùm, qui ab aliis etiam afferuntur, in medium proferemus. Primus sit id quod legitur Gen: 42. capite, ubi Iosephi fratres, cum per interpretem cum ipso*

ipso Iosepho loquuti fuissent, & propterea persuasi essent illum Hebraicam linguam non intelligere, in ipsius præsentia loquebantur inter se de suo ipsorum facinore, quando ipsum Iosephum vendiderunt, seq; ipsos accusabant, ubi subjungitur, quòd illi nesciebant Iosephum audire. Vbi necesse est, verbum audiendi intelligendi significationem habere. Alter locus est, ıíq; bis legitur, semel 4. Reg: cap: 18. & iterum Esa: cap: 36. ubi cum Rabsaces, Assyriæ regis dux loqueretur Hebraicè cum Ezechiæ Regis hominibus, qui in mœnibus urbis stabant, rogatus est a quibusdam præcipuis Ezechiæ Regis famulis ut Syriacè loqui vellet, ne populus qui aderat intelligeret; nos enim, inquiunt, audimus. Vbi apertissimè constat, verbum audiendi idem significare, quod intelligere. voluerunt enim dicere, se callere linguam Syriacam, quam populus ignoraret. Tertius locus est cap: 5. Ierem: ubi Deus minatur populo, se effecturum ut in potestatem gentis perveniat cujus linguam non sit auditurus, id est, sine dubio, intellecturus. Quocirca nibil mirum videri debet, si in posteriore loco Actorum Apostolicorum verba illa: Non audiverunt vocem ejus qui Paulo loquebatur, ita accipienda sunt, ut intelligatur eos verba ipsa non percepisse: præsertim cum hîc nulla possit esse dubitatio, quin significatio ista verbi audiendi, a lingua Hebraica proficiscens, ibi locum habere queat; cum sint Pauli verba, qui ad populum Hebraicè loquebatur, ut disertè scriptum est in fine capitis antecedentis.

Absoluta breviter, quemadmodum institutum nostrum requirit, tractatione de repugnantiis historiæ Actorum Apostolicorum, & ostenso in eo libro eas non dari, agendum esset de repugnantiis doctrinæ, verùm quia in libro isto, non secus, atque adeò magis quâm in Evangeliis, quicquid est doctrinæ, id pertinet ferè totum ad historiam; vix enim quicquam Lucas ex sua ipsius persona in eo libro scribit quod ad doctrinam pertineat, sed ea quæ huc pertinent ex aliorum persona narrat. propterea non est quod de doctrinæ repugnantiis, separatim a repugnantiis historiæ quicquam dicamus.

Sequitur ut videamus de repugnantiis, sive historiæ sive doctrinæ, quæ esse possunt in tertia parte, quam fecimus, scriptorum Novi Testamenti, hoc est, in epistolis Apostolorum. Repugnantiæ quidem, quod attinet ad historiam, vix esse possunt, cum scripta ista non sint historica, sed, ut sic dicam, doctrinalia. Est tamen in Pauli epistolis historiæ nonnihil, ubi nondum animadverti posse meritò suspicionem esse alicujus repugnantiæ. Quod ad doctrinam attinet, sive in epistolis Pauli, sive in aliis aliorum Apostolorum, non video quomodo quis meritò suspicari possit, repugnantias aliquas in illis inveniri: sive quis singulorum auctorum epistolas separatim ab aliis aliorum inter se conferat: sive cujuscunque epistolam, seu epistolas aliquas, & quæ in eis continentur cum alterius cujusvis Epistolis, cumqúe iis quæ in illis scripta sunt, conferre velit. Nam quòd quidam putant, si ea conferantur, quæ Paulus de justificatione nostra,

quod attinet ad fidem & opera nostra, in epistolis, præcipuè ad Romanos & ad Galatas, scripsit, cum eo, quæ eadem de re scribit Iacobus cap. 2. epistolæ suæ, inveniri inter utriusq; dicta manifestam repugnantiam; quippe quòd Paulus dicat, non ex operibus sed ex fide nos justificari: Iacobus verò contra asserat, hominem justificari non ex fide tantùm, sed etiam ex operibus; non est hac in re intellectum, quid Paulus, quid item Iacobus, vel fidei vel operum, præsertim verò operum nomine intelligat. Quod si intelligatur, statim apparet inter utriusque dicta nullam repugnantiam esse; immo summam concordiam. fidei siquidem nomine ex qua justificemur, intelligit Paulus fiduciam ejusmodi in Deo per Christum collocatam, ex qua necessariò obedientia præceptorum Christi nascatur; quæ etiam obedientia sit tamquam forma & substantia istius fidei. Operum verò nomine intelligit Paulus, perfectam conservationem divinæ legis & omnium divinorum præceptorum, quam negat esse rationem nos ullo modo justificandi. quandoquidem neque hanc rationem justificationis nostræ Deus per Christum nobis proposuit, neq; quisquam est qui ratione ista justus pronunciari queat; nempe quòd nemo, propter carnis nostræ imbecillitatem, perfectissimam istam obedientiam reipsâ præstet. At vero Iacobus fidei nomine, ex qua sola, seu solùm hominem justificari negat, intelligit assensum illum qui præbetur prædicationi divinæ, non quidem perfectum & absolutum, sed quodammodo inchoatum atque imperfectum; qui bonis operibus,

id est, obedientiâ præceptorum Dei caret; ostendens interim nihilominus ex altera parte se non dissidere à Paulo, in hac ipsa fidei voce ejusq́ significatione, si ea alio modo accipiatur, dum ait, fidem sine operibus mortuam esse. Hinc enim apparet quadam significatione, quæ scilicet illa est quam Paulus sequitur, apud ipsum Iacobum, fidem complecti opera, id est, Christi præceptorum obedientiam. Nam si sine operibus fides mortua est, jam sine operibus non est fides, nisi, quod ad præsentem significationem attinet, planè æquivocè, non secus atque hominis cadaver dicitur homo, quamvis reverâ non sit. Iam quod attinet ad vocem operum, apparet manifestè, Iacobum voce ista non intelligere, perfectissimam obedientiam divinæ legis, sed tantùm obedientiam illam, quam à nobis necessariò, si justi coram ipso esse velimus, idq́ ex ipsius gratia, omnino tamen requirit. Qua de re, non est hîc latiùs disputandi locus; fiet hoc post modum, Deo dante, loco suo. Interim hæc pauca dixisse sit satis, ut appareat quàm immeritò Lutherus, & alii quidam eum secuti, alioqui eruditissimi viri, erraverint, dum epistolam istam, quæ etiam alias ob caussas paulo suspectior est, omnino rejecerunt; ob id, scilicet, quòd ex parte ejus doctrina pugnaret cum doctrina Pauli epistolarum, de quarum auctoritate nemo, qui Christum ex corde fuerit professus, umquam dubitavit.

Restat quarta pars, quam fecimus, scriptorum N. Testamenti, id est, Apocalypsis: qui liber quamvis videatur quædam alia continere, quæ illum falsitatis suspe-

suspectum reddant, tamen quod ad repugnantias sive doctrinæ sive historiæ quæ in illo continetur, nihil audivi vel legi hactenus quod sit dignum examinatione. Considerandum verò est, quòd cum videremur quodammodo satis habere, si nullum ex scriptis Novi Testamenti secum ipsum dissidere ostenderemus, tamen quia revera omnia ista scripta simul considerantur in hac disputatione nostra, tanquam liber unus, voluimus, ut hîc fieri potuit, docere in universis ipsis scriptis inter se collatis non esse dissidium ullum, quod alicujus momenti, ad id quod quærimus, censeri debeat, & vim ullam habeat persuadendi, libro isti fidem non esse adhibendam. Quod sanè, quod ad doctrinam attinet, non modò constanter affirmamus, sed addimus, nullam, ne minimam quidem, in toto eo libro doctrinæ repugnantiam inveniri: immo tantam esse hac in re concordiam, ut res omnino mira videri debeat, cum vix fiat, quin in unius & ejusdem auctoris scriptis, ubi de doctrina agatur, nulla inveniatur repugnantia, non modò in tot diversorum auctorum scriptis, quot sunt ii qui libro Novi Testamenti continentur.

Superest, quod attinet ad primam causam, cur libro alicui fides adhiberi non debeat, ut aliquid dicamus de iis, quæ in scriptis Novi Testamenti falsa omnino per se ipsa videri possint. Iam verò, cum hîc pro concesso ponamus religionem Christianam veram esse, necesse est, si quis velit aliquid ad doctrinam pertinens in scriptis istis ostendere esse falsum, idque non ex repugnantia ulla quæ in iisdem scriptis

inveniatur, de quo jam satis dictum est, necesse est, inquam, ut vel ratione, vel aliis divinis testimoniis id probet. Ratione vix ullo modo fieri id potest, cum Christiana religio non humanæ rationi ullo pacto innitatur, sed tota ex voluntate Dei pendeat, & ex ipsius patefactione. Quod verò attinet ad divina alia testimonia, quæ scilicet vera sint, & cum ipsa Christiana religione consentiant, alia nulla videntur afferri posse, quàm ea quæ libris veteris Testamenti continentur: ita ut ex iis, quæ in istis libris ad doctrinam pertinentia tradita sunt, intelligere, aut meritò suspicari quis possit, quædam, quæ in scriptis Novi Testamenti docentur, esse falsa. Verùm quomodo id fieri poterit, nisi sciamus, quatenus ista, quæ docentur in Testamento vetere, fuerint sub Novo, & sic in Christiana religione conservata ac retenta, & quomodo ea quæ ibi sunt dicta, accipi & explicari debeant in ipsa Christianæ religionis patefactione? Hæc verò sciendi atque investigandi nulla ratio sese offert, quæ planè incerta non sit, præter ipsa Novi Testamenti scripta, ex quo apparet circuitum hîc inutilem fieri, & frustra omninò hac in parte laborari.

Ad confirmandum verò, quòd nihil evidenter falsum in libris Testamenti Novi inveniatur, quod scilicet ejusmodi esse per seipsum appareat, aut certè non momenti alicujus, plurimum hæc ratio valere videtur, quòd alioqui non fuissent inventi tot homines eruditione atque ingenio præstantes, adde in religione aliqua à Christo aliena educati, qui libris istis plenissimam fidem adhibuissent; ut certè adhibue-

buerunt, quemadmodum historiæ & ipsorummet scripta, quæ aliqua ex parte etiamnum extant, abunde testantur.

Considerandum verò est, hanc evidentem falsitatem, quam in libris istis inveniri pernegamus, duplicem esse, aut scilicet ad doctrinam pertinentem aut ad historiam.

Quod ad doctrinam attinet, etiamsi satis ea esse videantur, quæ breviter hactenus attigimus, tamen quia posset quis ad doctrinam referre, si quid ex veteris Testamenti libris in Novo Testamento citetur, & ad aliquid confirmandum afferatur, quemadmodum sane id fieri sæpe contingit, propterea antequam aliquid de iis, quæ propriè ad historiam pertinent, explicemus, conandum nobis est ut a scriptis istis calumniam quandam depellamus, quam Iudæi homines, vel Iudaico spiritu præditi, excogitarunt, ut illis omnem authoritatem detrahant. Illud est quod ajunt, multa testimonia ex vetere Testamento in Novo ad aliquid confirmandum afferri, quæ nihil ad propositum faciant, quippe de quibus constet quòd longè alio diverso sensu fuerint ibi scripta, unde citantur. Ad quam sanè calumniam penitus diluendam, necesse quodammodo videretur, singula testimonia de quibus isti ita asserere non verentur, ut diximus, examinare, unà cum locis ipsis, ubi illa afferuntur. Sed quia hoc nimis longum esset, propterea satis arbitramur futurum, si per capita quædam ad objectionem hanc respondeamus, & quid de testimoniis istis planè sentiendum sit, aperiamus.

Duo igitur ſcienda ſunt: Vnum eſt, quòd non omnia teſtimonia, quæ ex Vetere Teſtamento citantur in ſcriptis Teſtamenti Novi, quamvis aliter prima fronte videri poßit, in eum finem afferuntur, ut probetur id ipſum eße verum quod affirmatur, & præſertim id fuiſſe certò prædictum, ſed ſæpius citantur loca ad oſtendendam rerum ſimilitudinem, & ita accommodantur ad propoſitum illius ſcriptoris, & quodammodo conferuntur cum eo quod ille affirmat; id quod exemplis aliquot prolatis oſtendere poterimus. Sed prius dicendum eſt, quid ſit illud Alterum, quod diximus ſciendum in hac diſputatione eſſe. Id autem eſt, quòd multa ex iſtis citatis teſtimoniis non unicum ſenſum habent. nam ſæpe Spiritus ſanctus una prædictione aut affirmatione, plura complecti voluit; idq́ue, ut ſemper mos præcipuè vaticinationum fuit, ad rem ipſam prædictam occultandam, ſaltem aliqua ex parte, donec ipſa res exiſteret, ex cujus eventu clarè intelligeretur id prædictũ fuiſſe, quod evenit, nec ſine Dei providẽtia ac decreto eveniſſe. Id quod verum eſſe, neceſſe eſt ut omnes fateantur, qui concedunt Ieſu Nazareni religionem veram eſſe; quemadmodum hoc in loco à nobis pro conceßo ſumitur; & conſequenter ac neceſſariò fatentur atque agnoſcunt, ipſum Ieſum eſſe illum Meſſiam ſeu Regem populi Dei, ab ipſo Deo in ſcriptis Veteris Teſtamenti promiſſum, quemadmodum ipſi Iudæi, talem regem promiſſum fuiſſe fatentur. Niſi enim multa, quæ de rege iſto ibi prædicuntur, figuratè dicta eſſe intelligantur, & ſic aliud ſignificare, quàm ipſa verba ſonant, ac præterea in aliis quibus-

dam priore quodam ſenſu fuiſſe antea impleta, nullo pacto defendi poterit, ipſum Ieſum Nazarenum eſſe revera Meßiam iſtum.

Sed jam ad priorem rem, quam diximus hîc ſciendum eſſe, revertamur, & exempla ejus quod diximus, afferamus, ubi antequam ea a nobis proferantur, animadvertendum eſt, ex ipſo citandi modo ſatis poße intelligi differentiam, de qua ante diximus. Cum enim Novi Teſtamenti ſcriptores non accommodationis tantùm cujusdam gratiâ & ſimilitudinis, aut etiam generalis alicujus confirmationis, loca citant, ſed ut planè oſtendant id, quod ipſi narrant aut affirmant, fuiſſe omnino prædictum, & quia prædictum ſuerat, neceſſe fuiſſe ut exiſteret; tunc autem extitiſſe, cum illud evenit quod ab ipſis narratur, aut affirmatur; eos verba ejusmodi adhibere ſolere, unde hæc ipſorum mens apertè conſtet; ut exempli cauſſa, ut adimpleretur quod dictum eſt, *vel aliquid ſimile. Cum verò accommodationis tantùm gratiâ ea citant, verbis ſolere uti quæ aliter intelligere nos non cogunt.*

Exemplum ſit primum apud Paulum in Epiſtola ad Romanos capite 9. ubi citat locum illum Eſaiæ 1. cap: Niſi Dominus Zebaoth reliquiſſet nobis ſemen *&c. Neque enim ait Apoſtolus, dictum iſtud Prophetæ tunc impletum fuiſſe, cum Iudæi majore ex parte rejecti fuerunt, & quidam pauci tantùm reſervati, qua de re ibi agebatur: ſed tantùm ait,* quemadmodũ ante dixit Eſaias, *quandoquidem verbum* προείρηκεν *quo ibi utitur Apoſtolus,* nihil

nihil cogit ita accipere, ut vaticinationem significet. Est enim verbum istud quod idem sonat, atque prædixit, tam in Græco quàm in Latino ambiguum, ut scilicet & Prophetiam, id est vaticinationem significare poßit, & tantùm ante, ut sic dixerim, dictionem. quemadmodum in eo afferendo illud interpretati sumus. Itaque si quis adversus Paulum argumentaretur, volens ostendere, istud jam fuisse multò antea impletum seu factum, & hinc concluderet ab Apostolo non rectè fuisse locum istum allatum, is nihil ageret; cum Paulus simpliciter ostendere voluerit, non debere quenquam mirari, si exigua portio populi Iudaici servata Christi tempore fuisset, cum simile quiddam etiam antea evenisset. suntq; in eo ipso loco ab Apostolo alia etiam quædam testimonia, in hunc ipsum finem tantummodo allata, non autem quia voluerit docere id ipsum nominatim & singulariter quod ipse affirmabat, jam fuisse prædictum.

Alterum exemplum esto id, quòd non scriptor ipse sed Christus ait, cap: Matth: 15. cum illud quod Esaias cap: 29. scriptum reliquit; Populus hic labiis me honorat, cor autem eorum longè est a me, *ait pertinere ad illum ipsum populum, qui tunc eo hìc vivente præsens erat. Quanquam enim utatur Christus verbo* Prophetavit, *inquiens,* Bene prophetavit de vobis Esaias, *tamen prophetandi verbum isto in loco non est accipiendum, ac si dixisset* vaticinatus est, *sed,* in sua prophetia scripsit. *Apparet enim manifestè id, quod tunc Esaias de populo Iudaico scripsit, a Christo relatum, eo ipso*

ipso tempore verum extitiße, nec vaticinationem esse, sed exprobrationem populo a Deo factam rei præsentis: ita ut sensus verborum Christi sit, id, quod ita indefinitè de populo Iudaico ab Esaia Dei nomine prolatum fuerat, rectè omninò fuisse prolatum; quippe quod ita indefinitè sumtum, verum esse deprehenderetur. Nam & Paulus ad Titum scribens 1. cap: ait, quendam prophetam, id est Epimenidem, rectè dixiße de suis Cretensibus, Cres semper mendax, mala bestia, venter iners est. Vocat illum Prophetam non quia futurum quicquam prædixerit, sed quia verum de gente illa affirmavit, & propterea etiam verbum Prophetavit, quo Christus utitur, rectißimè ita accipi potest, ac si simpliciter dixißet, affirmavit atque asseruit.

Tertium exemplum sit locus ille 2. Cor: 6. ubi Paulus citat locum Esaiæ 49, Tempore accepto exaudivi te, & in die salutis auxiliatus sum tibi. ut ostendat, debere Corinthios animadvertere ne in vanum gratiam Dei acceperint. sequitur enim apud ipsum Paulum: Ecce nunc tempus acceptum, ecce nunc dies salutis. Quare videtur Paulus locum istum Esaiæ citare, quasi ibi hac de re ad Corinthios pertinente, & de qua ipse eos monebat, ageretur, cum tamen certum sit, longè alia de re eo in loco agi, quippe, cum verba Prophetæ Dei nomine dicta, ad Messiam, si sensum propheticum attendere velimus, omninò referantur. Itaque non ad rem attulisset locum istum Paulus, nisi ita accipi deberet citatio ipsius, ut intelligere tantummodo debea-

beamus, eum velle, id quod ibi alia de re, & ad aliud propositum dictum est, accommodari posse ad rem de qua ipse agebat, concludi scilicet posse ex loco Esaiæ, eße tempus quoddam acceptum, & quod salutis tempus appellari potest, in quo Deus nos exaudiat nobisq́; opituletur, quod propterea elabi sinere non debemus.

Multa alia sunt exempla talium accommodationum, ita ut etiam eas fieri contingat sine præviis verbis, quæ significent citari locum illum, qui ex vetere Testamento ad præsens institutum in Novo Testamento accommodatur. Quemadmodum cum Paulus Rom. 10. profert verba illa: Quinimmo in omnem terram exivit sonus eorum, &ad fines orbis terrarum verba eorum, *quæ verba leguntur Psal: 19. & de cœlis eo in loco sunt dicta, & interim ab Apostolo ad eos accommodata, qui Evangelium annunciabant, quippe propter hanc similitudinem, quæ est inter cœlos & eiusmodi homines, qui Evangelium annunciant. quòd quemadmodum cœli omnibus, qui intelligant mundum à Deo creatum fuiße, ipsius Dei gloriam atque potentiam manifestam faciunt, sic Evangelii præcones, iis, qui de Deo sint persuasi, quòd sit, & quòd humani generis curam habeat, apertè & conspicua quadam ratione, ipsius Dei gloriam ac potentiam patefaciunt.*

Iam explicato primo membro, quod fecimus rationis respondendi iis, qui allegationes veteris Testamenti, a Novi Testamenti scriptoribus factas calumniantur, quasi minimè ad propositum pertineant,

ad al-

ad alterum membrum transeamus, quod est, afferri quidem testimonia quædam Veteris Testamenti in Testamento Novo, ad confirmandum id, quod dicitur tamquam ibi prædictum & vaticinatione comprehensum, quod videatur tamen ad propositum non facere, cum interim faciat, ob eam caußam, quòd duplici sensu prædictiones istæ sæpe sunt proditæ. Exemplum huiusce rei insigne esse videtur id, quod legimus Matthæi cap: 2., ubi Evangelista ait, cum Christus a Iosepho unà cum matre ipsius in Ægyptum adhuc infans abductus esset, idque ex divini Angeli monitione, id factum fuisse, ut impleretur quod dictū fuerat a Domino per Prophetā, Ex Ægypto vocavi filiū meū *&c. Videtur enim omnino hic locus, qui est apud Oseam initio capitis 11., intelligendus esse de Israelis populo, qui ex Ægypto à Deo evocatus, id est liberatus fuerat. Quod etiamsi verissimum esse concedatur, non tamen hinc sequitur, quin ibidem interim prædictum fuerit, id, quod de verò Dei filio aliquando futurum erat. Nam certè ex altera parte mirum videtur, quòd Israel ibi quasi derepente, idque absolutè, Dei filius nominetur. adeò, ut fortasse non sine caussa quidam velint ita de Christo accipiendum esse locum istum, ut de Israele non accipiatur. cuiusmodi interpretes sunt Tremellius & Iunius in translatione & annotationibus suis in locum istum, mirabiliter alioqui, ut verum fatear, verba ipsa Hebraica in latinum convertentes, ut inde is sensus tantùm elici possit, qui ad Christum pertineat.*

Alterum exemplum præbet nobis idem caput 2. Matth:,ubi citatur locus Ierem:31. de voce & clamore audito in Rhama cum fletu & ploratu multo, Rachelis scilicet plorantis filios suos, nec volentis consolationem accipere, quoniam iam ipsi filii non sint. Videtur enim locus iste pertinere ad tempora captivitatis Babylonicæ, & illius excidii atque internecionis multorum qui Hierosolymis habitabant, quæ urbs erat in sorte quæ Benjamini tribui obtigit, qui Benjamin filius Rachelis fuerat. Sed nihil tamen vetat quin idem iste locus accommodari possit ad ea, quæ evenerunt in agro Bethlehemitico Herodis magni tempore, in occisione illa, ipsius jussu facta, omnium infantium a biennio & infrà, quam verbis suis docet Apostolus, in isto Ieremiæ loco fuisse prædictam. propterea enim ad Rachelem, ut ad matrem, pertinere dicuntur infantes illi, quia, per figuram synecdochen, cum Iudaicus ille populus, ex descendentibus à Benjamino ex parte, ex parte verò licèt multo maiore ex descendentibus a Iuda constaret, potuerunt infantes isti filii Rachelis appellari. ex qua, ut diximus, Benjamin natus est. atque eò aptiùs potuit alteri figuræ prosopopœiæ, per quam Rachel istos suos filios plorare inducitur, locus esse, quòd ipsa Rachel fuit in agro isto Bethlehemitico sepulta, quemadmodum habetur Gen: 35. Quanquam & istum etiam locum, nisi memoria me fallit, iidem Tremellius & Iunius ita accipiunt, ut ad id tantùm pertineat, ad quod confirmandum ab Evangelista citatur. Verùm, ut iam diximus, nulla hic est absurditas, si duplici

sensu

ſenſu intelligantur prædictiones Veteris Teſtamenti eſſe prolatæ; immo hoc videtur proprium & conſentaneum prædictionibus eſſe.

Eſt autem hic animadvertendum, quòd quemadmodum aliquando contingit, ut id, quod ad tempora Chriſti pertinet, in vetere Teſtamento dictum, & in Novo allatum, habeat priorem quendam ſuum ſenſum ſecundùm ipſam literam, qui ad Chriſtum, eiusq; tempora non pertinet, poſteriorem verò figuratum & allegoricum, qui ad Chriſtum eiusq; tempora pertineat: ſic contrà fit, ut non pauca ſint teſtimonia Teſtamenti Veteris, ad Chriſtum eiusq; tempora pertinentia, quæ ſecundum quendam priorem ſenſum aliquo modo figuratè accipi debeant, ſecundum verò poſteriorem maximè propriè, atq; omnino ut ipſa verba ſonant, adeò, ut tunc nihil ſit prorſus, quod iſti ad calumniam rapere poſſint. quaſi ad rem loca iſta allata non fuerint; niſi quòd oporteat intelligere, eum, de quo prius dicuntur, Chriſti typum fuiſſe. Exemplum ſit id, quod habemus Pſal: 2. de Davide, cui promiſſi fuerint à Deo poſſidendi terræ termini, & alia non pauca ibidem ei promiſſa leguntur, quæ omnino, quod ad ipſum Davidem attinet, propriè accipi nequeunt. Sunt enim ipſius reſpectu, planè hyperbolica, Chriſti vero reſpectu, cuius typum ille gerebat, planè vera ſunt ac propriè dicta. Huius generis eſt illud, quod a Petro primùm cap. 2. Act. Apoſtolicorum, deinde a Paulo cap: 13. citatur ex Pſal: 16. ad Chriſti reſurrectionem confirmandam. ſiquidem in eo Pſalmo, David videtur de ſe ipſo dicere, quòd

quòd non esset corpus ipsius visurum corruptionem, quam tamen vidit. Ex quo ambo isti Apostoli concludunt, verba illa Psalmi, ad alium quempiam referenda esse, in quo verè impleta fuerint, nempe ad eum, cujus typum David gerebat, nempe ad Meßiam seu Christum, quem aliis modis & rationibus in promptu probare habebant, debuisse corruptionem sui corporis non videre; id est, postquam occisus fuisset, ac mortuus, breviβimo post tempore, corpore suo adhuc integro, in vitam revocari. Vbi interim sciendum est, non esse Apostolorum istorum verba ita accipienda, ut Psalmi locus ad ipsum Davidem nullo modo pertineat; sed tantùm intelligendum est, non propriè, neque ut ipsa verba sonant, ad ipsum Davidem pertinere.

Potest autem exemplum, quod modò attulimus, esse pro tertio ejus generis, ubi videantur Novi Testamenti scriptores, vel ii, qui ab ipsis loqui inducuntur, ex vetere Testamento loca citare, quæ ad rem non faciant. Nam posset aliquis objicere & Petro & Paulo, quòd David omnino de ipso, in Psalmo illo 16. loquutus fuerit, non autem de alio quopiam fuerit vaticinatus, sed interim figuratè, ut in omnibus sermonibus fieri contingit, loquutum esse, & dixisse, se non visurum corruptionem, non simpliciter & absolutè, sed pro illo instanti tempore. Qui enim moritur, idem etiam postea corrumpitur, immo ipsa mors corruptio vocari potest. Quare, mortis loco, corruptionem substituere potuit, ac dicere, se non visurum corruptionem, pro eo, quod est, se non moriturum, id

est, se

est, se ab inimicis suis minimè interfectum ac deletum iri. Verumtamen, ut jam dictum est, cum, si verba propriè accipiantur, ea non poßint ad Davidem accommodari, hinc fit, ut meritò ad Christum, ab Apostolis istis, referendum esse, affirmatum fuerit. Oportet enim & illud animadvertere, quòd ex antiquis Rabbinis, qui ante Christum extiterunt, exq; scriptis, aut dictis illorum, quæ ad nos pervenerunt, abunde constat, etiam antequam Christus nasceretur, jam creditum ac receptum inter ipsos Iudæos, qui peritiores erant, fuisse, ut multa, quæ de aliis dicta eße in vetere Testamento videntur, ad Meßiam tamen potißimùm referri debeant, & ita in ipso complementum suum sint habitura. Habemus hujusce rei manifestum indicium in Auctore epistolæ ad Hebræos. Is enim cum ipsis Hebræis quodammodo disputans, apertè pro concesso sumit, quædam de aliis primo loco dicta, ad Meßiam tamen postea applicanda esse. id quod præcipuè in primo capite facit, ubi quicquid ferè ad Christi præstantiam ostendendam ex Vetere Testamento affert, vel ad Salomonem, vel ad Davidem pertinet, adeò ut id, quod nos nunc affirmamus, Salomonem scilicet & Davidem, & alios quosdam Iesu Christi typos fuisse, sub quorum personis, multa de ipso Christo fuerint prædicta, non nova res est, sed jam diu in ipso Dei populo, ante ipsum Christum natum animadversa atque recepta.

Afferamus adhuc quartum exemplum, ubi videantur in scriptis Novi Testamenti loca afferri ex Vetere, quæ ad propositum non faciunt, & tamen

reverâ faciant, immo magis ad id pertineant, ad quod confirmandum ibi adferuntur, quàm ad illud quod pro prima fronte videri possit. Exemplum esto quartum istud, id quod legimus Actor: 3. & 7. a Petro & a Stephano in medium allatum, ad probandum, Iesum Nazarænum audiri debere, illiq; obediendum esse. Est enim, quod adferunt, illud, quod scriptum legimus Deut: 18. ubi Deus Mosi dicit, populum rectè rogasse, ne ipse Deus cum illis loqueretur, sed ipse Moses Dei nomine, & statim subjungit: Se suscitaturum prophetam, post ipsum Mosen, ipsi Mosi similem, per quem loquetur ad eos, quemq; nisi audierint, ipse in eos sit vindicaturus. Videntur enim verba ista, non quidem si ipsa verba, sed si locum ipsum inspiciamus, & cur ea dicta a Deo fuerint consideremus, omnino id significare, quod vulgò etiamnum Iudæi asserunt, id est, Deum quidem, quando ita populus volebat, non per seipsum, sed per Mosen alloquuturum populum, dum ipse Moses viveret; post ipsum verò semper excitaturum aliquem prophetam, per quem id similiter faceret, comminatione illa adjuncta, se vindicaturum in eos, qui ejusmodi prophetam non audiverint, ipsiq; non auscultaverint; ne arbitraretur populus, quando jam non Deus ipse loquuturus ad illos esset, posse se ea, quæ ipsius nomine dicerentur, aliqua ratione spernere. Hic, inquam, videtur esse sensus verborum Dei in loco isto, si occasionem spectemus, cur illa dixerit; Verùm si verba ipsa propriè, ut sonant, accipere velimus, satis apparere videtur, Deum de insigni a-

liquo propheta & singulari loqui, quem suscitaturus esset in populo post Mosen. Quæ verba, Post Mosen, commodissimè ita accipi possunt, ut non significent, post mortem Mosis, sed postquam ejus auctoritas desierit, & ita jam non sit a populo mordicus retinendum quicquid Moses dixerit, sed alia ratione Dei voluntas intelligenda atq; interpretanda, quam scilicet rationem ipse Deus eis traditurus & patefacturus esset. Iam insignis ejusmodi & singularis propheta, qui post Mosen, id est, postquam Mosis auctoritas desierit, in populo extiterit, nullus legitur, vel etiam de quo id suspicari liceat, præter Iesum Nazaræenum. Mosis siquidem auctoritas, de qua loquimur, illibata peupetuò mansit, usq; ad Iesum Nazaræenum a Deo exhibitum; & apud ultimum, qui extitit in populo verus ac germanus Dei propheta, id est, apud Malachiam, in extremis ejus prophetiæ verbis, disertè populus monetur, ut velit Mosis, legisq; per ipsum datæ meminisse, eamq; servare; nec post prophetam istum quicquam divinitùs vel dictum vel scriptum habemus, usque ad Iesu Nazaræni tempora, quod monitioni isti adversetur. Adde, quòd alter ille sensus, qui magis ad rem, de qua ibi agebatur, pertinere videtur, locum habere non posse ob id censendus est, quòd post Mosen non semper extitit aliquis propheta in populo, quem, ut Mosen, audire populus deberet; immò nullus, si propriè loqui velimus, ejusmodi propheta, ante Christi tempora extitit. cum, quicquid populo per alium quempiam à Deo significabatur, quod pertineret ad rationem & modum ipsi

Deo obediendi, nihil esset aliud, quàm repetitio, aut declaratio eorum quæ jam a Mose dicta fuerant. Certè Iosue ipse, qui statim Mosi successit, non egit cum populo monitorem voluntatis divinæ in obediendo ipsi Deo, sed munus ejus fuit, populum in promissam terram, quam jam aliqua ex parte, vivente adhuc Mose, possidere cœperant, eam inquam exiguam regionem, quæ cis Iordanem erat, inducendi, eamq; illis dividendi, & quædam statuendi, quæ simpliciter ad politiam eius populi pertinerent. Post Iosuen verò, Iudicum tempore, quod satis longum fuit, vix ullus nominari potest, per quem Deus populum alloqueretur, præsertim verò, qui prophetæ nomen mereatur, & de Dei voluntate populum monendi munus haberet. Atque hæc satis sunt, ne per reliquum tempus usq; ad Christi adventum discurramus, ut ostendatur sensum istum à Iudæis receptum, & quem non negamus, aliquo modo posse ad Dei, in eo loco, propositum accommodari, non esse verum ac germanum loci sensum, & propterea optimè ac rectissimè fuisse Dei verba illa ad singularem aliquem Prophetam accommodata, qui extiturus esset, postquam Mosis authoritas desiisset, & consequenter ad Iesum Nazaræum. De quo, cum locum istum, isti discipuli ipsius Iesu interpretantur, non tam aliquid probare volunt, quàm simpliciter docere, ut satis ex ipsorum verbis constare videtur. Sed quia adhuc posset aliquis objicere, in eo propterea quodammodo à Petro & Stephano peccatum fuisse, quòd locum ipsum non ita attulerunt, ut apud ipsum Mosen legitur, a-

tur, aliquid hac de re dicemus, cum alterum caput præsentis disputationis aggrediemur, in quo agendum erit de iis, quæ ad historiam pertinent, in quibus videantur scripta Novi Testamenti errore non carere, immò aliquid manifestè falsum continere; quandoquidem hoc, quòd veteris Testamenti loca, in Novo, non ita citata fuerint, ut revera ibi habentur, ad historiam omninò pertinet, non autem ad doctrinam, de qua adhuc loquimur.

Exemplum unum adhuc adducemus, ubi videatur locum aliquem, in Novo Testamento, ex vetere fuisse citatum, qui ad rem non faciat, quippe quòd locus iste sit omnium celeberrimus, & in quo Iudæi Iudaizantesq; homines iactant, manifestè apparere quàm Novi Testamenti scripta a Dei Spiritu sint aliena. Is est locus Esa: 7. citatus a Matthæo cap: 1. his verbis: Totum autem hoc factum est, ut impleretur quod dictum est a Domino, per prophetam dicentem: Ecce virgo concipiet & pariet filium, & vocabunt, *seu* vocabit nomen ejus Emmanuel, quod est interpretatum, Nobiscum Deus. *Porrò illud totum, cuius hic meminit Evangelista, & cuius caussâ locum istum citat, est, quòd Maria, cum Iosepho viro de Davidis domo desponsata esset, cum nondum convenissent, inventa est gravida ex spiritu sancto. Iam locus apud ipsum Esaiam ita habet: Cum regnare cœpisset in Iuda Achaz, qui fuit pater Ezechiæ, Rezin Rex Syriæ, & Phaceas filius Romeliæ Rex Israelis, ascenderunt junctis copiis in Iudæam, Ierusalemq; obse-*

derunt,ut illam caperent,quod illis non successit,etiamsi alioqui maxima damna, præsertim Rex Israëlis & ejus exercitus, toti illi religioni intulerint, ut ex 2. libro Paralip: apertè constat. Dum igitur adhuc cum exercitu uterque in Iudæa esset, immò in ipso initio, cum ad Hierusalem obsidendam accesserunt, & nunciatum esset hoc totum Regi, & domui ejus, valde timuerunt, & perterrefacti sunt. Tunc præcepit Deus Esaiæ prophetæ, ut ad ipsum regem, accepto secum filio suo accederet, qui filius eo nomine vocabatur,quod significabat, atq; indicabat, reliquias reversuras esse, id est, quamvis futurum esset, ut magna pars populi captiva duceretur,reverterentur tamē postea in patriam complures ex illis,quemadmodum factum est, & in prædicto libro Paralipomenon apertè legitur. Accedens igitur Esaias ad regem, dixit ei : Pete tibi signum à Domino, sive in cælo sursum, sive in terra deorsum, *Dixerat enim Deus Isaiæ, ut Regi diceret, ne timeret sibi ab istis duobus titionibus fumigantibus. Tunc Rex dixit:* Ego non tentabo Dominum, neque petam signum ullum. *Esaias verò subjunxit,* Ecce, non satis vobis est,ut negotium hominibus facessatis,etiam ipsum Deum fatigare vultis. *Quod significat,postquam Deus illi benignè proposuerat, ut ipse sibi peteret signum,non debuisse illum tamen velle, ut ipse Deus ejusmodi signum daret, idquod Propheta appellat Dei fatigationem,hoc dicto,* Ecce, *inquit,* Iehova dat tibi signum. Ecce juvencula illa concipiet,*seu potius,*

tiùs,

tiùs, concipiens, & pariet, *seu, ut verbum ipsum sonat*, pariens filium; & vocabis, *subintellige, ô juvencula, (nam verbi vox in Hebræo fœminini generis est) seu* vocabit, *sic enim similiter ex Hebræo legi potest, fœminino genere nihilominus retento*, nomen ejus Emmanuel. Butyrum & mel comedet, ad avertendum a se malum, & eligendum bonum. Nam priusquam hic puer noverit reprobare malum, & eligere bonum, derelinquetur terra, quam tu detestaris, a facie duorum regum suornm, *sic inquam, legitur in ipso Hebræo codice. Iam primùm, ut nihil dicamus de voce juvencula, quæ apud Matthæum legitur virgo, (hoc enim pertinet non ad doctrinam, sed ad historiam, & de eo in proximè sequenti capite agendum nobis erit) hoc, inquam, in præsentia omisso, videtur locus iste omnino nihil ad rem facere, cum, quidquid ibi prædicitur, pertineat manifestè ad tempora illa ipsius Achazi Regis, non autem ulla ratione, ut videtur, ad Iesu Nazaræni tempora. Præterea, quinam esset iste puer, qui nasciturus esset ex juvencula ista, & quænam esset ipsa iuvencula, omnino videtur constare ex cap: seq: 8. apud eundem Esaiam. Ibi enim statim post Esaiæ verba ad Achazum facta Dei nomine, subiicitur, quòd Deus ibi Esaiæ dixerit, ut sumeret sibi volumen grande, & scriberet in eo verba ista:* Festina spolium, accelera prædam; *id quod ille fecit. Postea accessit ad prophetissam, sive, ut alii volunt, hoc iam dicitur, quasi factum antea, quæ conceperat, seu concepit,*

& pepererat, seu peperit filium, dixitqúe Iehovah ad Esaiam; Voca nomen ejus, Festina spolium, accelera prædam. Quia antequam sciat puer vocare: Pater mi, mater mea, tolletur, *sive, ut ad verbum Hebraicè legitur,* tollet Damascum, & spolia Samariæ, coram rege Assyriæ. *Videtur autem planè constare, propter rerum summam similitudinem, immo propter easdem ipsas res, quòd puer iste, sit ille idem, de quo superiore capite dictum est. Nam quòd ibi dicitur, antequam noverit puer reprobare malum, & eligere bonum, hic dicitur, antequam sciat vocare, Pater mi, mater mea. Quòd verò ibi dicitur, derelictum iri terram, quam Rex Achaz abominabatur, à duobus suis regibus, hic dicitur, spolia Samariæ, & Damascum ablatum iri. quod, ut legitur lib: 2. Reg: cap: 15, & 16. significat, Regem Assyriæ debellaturum tam Damascum quàm Samariam, & interfecturum Rezim Syriæ regem, cuius provinciæ caput erat Damascus. Post quæ statim etiam accidit, ut ipse Rex Samariæ occideretur ab Osea, qui in locum eius successit. Hæc autem facta sunt, secundo ad summum, aut tertio anno, postquam prædictio ista divina per Esaiam, & ipsi Esaiæ facta extiterat, ita ut verè impletum fuerit, ut antequam puer ille, ex prophetissa natus, nosset reprobare malum, & eligere bonum, id quod intelligendum est, de quacumque mali reprobatione, & boni electione; alioqui si de exacta seu plena utrâque intelligendum esset, ad complures annos res differenda erat, & simul, ut puer nondum sciret expeditè patrem suum,*

suum, aut matrem appellare, præsertim, si, ut verba sonunt, conceptio prophetissæ non ante, sed post ipsam prædictionem fuerit. Iam illud: Butyrum & mel comedet, *significat felicitatẽ, ac bonũ rerum statum; & verba illa quæ statim sequuntur*, ad reprobandum malum & eligendum bonum, *quamvis compluribus, iisdemq́; diversissimis modis explicentur, ita iudicio meo accipienda sunt, ac si scriptum esset, simul atque noverit reprobare malum & eligere bonum. Nam præterquam quòd phrasis ipsa Hebræa id fert, illud etiam indicari videtur satis apertè ex eo, quod sequitur.* Nam antea quàm puer noverit&c. *Hoc enim indicat, quòd simul atque cæpisset puer ille nosse reprobare malũ, & eligere bonum, butyrum & mel comesturus esset, id est, quies & pax in terra Iudæ esset futura. Quod sanè consequutum est ex eo, quòd isto tempore, ut ibi disertè dicitur, terra, quæ ita abominationi erat Achazo Regi, à suis regibus fuerat derelicta, id est, uterq́; jam mortuus erat, & consequenter terra Iudæ, quam ipsi affligebant, nullo alio iam infestante, pacem & quietem nacta fuerat. Nam quod Rex Assyriæ, nempe Tiglatpelesser, quemadmodum etiam ipse Deus, in ista ipsa prædictione per Esaiam prænunciaverat, Iudam admodum afflixisset, id factum fuerat eodem tempore, quo & Damascus & Samaria, ab ipso eodem rege, direpta fuerat, qui exercitu suo ulterius etiam excurrerat, & Iudæam ipsam terram vastauerat. Quod autem diximus de significatione locutionis illius comedendi butyri & mellis, non modò*

verum esse constat, ex ipsa locutione, quæ metaphoricè, idqúe pereleganter, in eum accipi potest sensum, quem diximus; sed etiam ejus rei aperta vestigia apparent, in eadem ipsa prædictione. Nam inferiùs leguntur verba ista : Butyrum & mel comedet, quicunque remanserit in medio terræ. *Quod sine dubio significat, eos, qui tunc temporis, in terra Iudæa futuri essent, pace ac quiete fruituros.*

Ex iis quæ diximus, satis constare arbitramur, illum eundem puerum, de quo sat cap: 7. Esa: agitur, eum esse de quo agitur cap: 8. qui filius erat ipsius Esaiæ. Ex quo tanto magis apparere videtur, locum ac prædictionem, quam Matth: cap: 1. citat, omnino ad tempora illa ipsius Prophetæ pertinere, ita ut prima fronte saltem non appareat, quomodo Evangelista hunc locum, ad sua tempora, & ad Christi personam, tamquam Christus ille puer esset, accommodare potuerit. Confirmatur autem, totam illam prædictionem, reverâ ad tempora illa, quibus scripta fuit, spectare, ex eo, quòd cap: 8. postquam prædicta fuisset vastatio, quam Assyriæ Rex terræ Iuda facturus esset, subjungitur in hunc modum: Confringite, seu consociamini populi, & conterimini, & auribus percipite universi longinqui terræ, accingite vos & conterimini, accingite inquam vos & conterimini: Consultate consilium, & dissipabitur; loquimini verbum, & non stabit, quia nobiscum Deus. *Est autem in Hebræo, pro Nobiscum Deus, Immanuel. Vnde manifestè apparet, quæ hic dicuntur, spectare ad prædictio-*

ctionem capitis 7. ubi dictum est, puerum illum vocatum iri Immanuel. Atqui apertum simul est, verba, quæ modo recitavimus, hunc sensum habere, quòd etiamsi Rex Assyriæ, & populus ille, conjunctis sibi aliis (nam cap: 7. fit etiam mentio in hoc proposito Ægyptiorum) terram Iuda planè perdere ac vastare decreturus esset, tamen Deum consilia istorum omnium dispersurum, & propterea puero illi nomen istud Immanuel imponi debuisse, ut significaretur, in tantis terræ Iuda periculis, Deum nihilominus, cum populo illo futurum.

Hæc sunt præcipua, quæ videantur obstare, quominus credatur Evangelistam locum ac prædictionem istam Esaiæ rectè in medium attulisse, ad confirmanda ea, quæ proximè de Christi ortu narraverat. Verumtamen, non est, quòd ad hunc modum nos de Evangelista statuamus. Satis enim supra docuimus, nihil incommodi esse in eo, quòd una & eadem prædictio apud Prophetas plures quàm unum sensum habeat, præsertim ubi ejus rei indicia satis aperta fuerint, quemadmodum tunc est, cum verba ista sunt concepta, ut omnino alium sensum præ se ferant ac porrò contineant, præter illum, de quo tamen constat, in eum verba ipsa accipiẽda esse, ut quidem hoc in loco evenit. Nam etiamsi verissimum sit, totam illam prædictionem, in eum sensum accipiẽdam esse, qui tẽporibus ipsius prædictionis conveniat; tamẽ ex altera parte, in ipsa prædictione ea verba sunt, quæ non possint sensui isti planè consentanea esse, quæque indicent, alium quendam sensum, toti isti prædi-

prædictioni subeſſe. Primùm enim cum ibi ſcriptum ſit. Ecce Deus dat vobis ſignum, Ecce juvencula concipiens *&c. ſatis conſtare videtur, ſignum hoc à Deo datum, in eo præcipuè conſiſtere, quòd juvencula illa conceptura & paritura eſſet: id quod nullo pacto ad ſenſum illis temporibus accommodatam convenire poteſt, quamcunque tandem fuiſſe velimus juvenculam iſtam.* Neceſſe eſt *enim, quæcunque illa fuerit, nihil in ejus partu aut conceptu accidiſſe, quod mirabile aliquid contineat, & propterea tanquam ſignum a* Deo *dari potuerit; præſertim ſi, in ſenſu iſto illis temporibus accomodato, velimus, ut ſanè a nobis probatum eſſe videtur, juvenculam iſtam non aliam eſſe poſſe, quàm prophetiſſam illam. de qua cap: 8. verba fiunt, quam omnes intelligunt, fuiſſe ipſius Eſaiæ uxorem. Quod ſive verum fuerit ſive minus, quanquam id nos verum fuiſſe credimus, ſatis eſt, ad omnem rem mirabilem, in conceptu & partu iſto excludendam, id quod ibi diſertè narratur, Prophetam videlicet ad illam acceſſiſſe, quæ verba ſine ullo dubio, honeſtè ſignificant, illum cum ea rem habuiſſe. Præterea, cum pax illa & quies, quæ fuit in terra Iuda, poſt vaſtationes illas Regum Syriæ & Iſraelis, de quibus ibi nominatim agitur, nec non poſtea etiam Regis Aſſyriæ, fuerit admodum brevis ac dubia, vix videtur ullo modo, propter rem eiusmodi tantùm, niſi aliud quidpiam ſubeſſet, puero illi indi debere nomen iſtud Immanuel, quod ſignificat apertè ac ſimpliciter, præſentem Dei favorem atque auxilium, niſi, inquam, ſub nomine*

mine pueri illius, prophetico more, alius quispiam intelligeretur, quo nato, & cujus tempore, verè ac proprie dici posset, Deum cum populo illo esse, & favorem ac benignitatem illis ostendere. Huc accedit, quod cap: 8. disertè dicatur, terram Iuda esse istius, cui nomen erat Immanuel; quandoquidem hæc verba ibidem leguntur: Ideo ecce Dominus ascendere facit super eos aquas fluminis fortes & multas, Regem Assur, & universam gloriam ejus, ascendetque super omnes rivos suos, & ibit supra omnes ripas suas, transibitque, per Iehuda, mundabit & transibit, usque ad collum pertinget, & erit extensio alarum ejus plenitudo latitudinis terræ tuæ Immanuel. *Iam qua ratione dici poterit, nisi satis impropriè, terram Iuda fuisse illius puelli, de prophetissa nati? vel quid attinebat istam apostrophen facere ad eum, qui vocandus erat Immanuel, si is puellus ille prophetæ filius futurus esset? Hæc autem non eò a nobis dicuntur, quòd negemus etiam verba & apostrophen istam ad puellum istum accommodari posse, sed tamen impropriè, alioquin si nullo prorsus modo posset accommodari, tum nullo etiam modo eis esse posset ille Immanuel; quod tamen jam concessimus, affirmantes interim, alium tamen sensum toti isti prædictioni subesse.* Nam *quòd quidam, quemadmodum Iustinus in colloquio cum Triphone Iudæo, de ipsis Iudæis sui temporis affirmat, ajunt puerum illum, qui Immanuel vocari debebat, esse Ezechiam, Achazi, qui tunc regnabat, filium, unde consequere-*

tur, me-

tur, meritò ac propriè terram Iudæ illius eſse, dictum fuiſſe, cum is eius terræ rex fuerit, id nullo modo admitti poteſt. Quandoquidem, cum Ezechias regnare cœpit, iam annorum 25. erat. Achaz vero, cuius tempore prædictio iſta facta eſt, regnum per ſedecim tantum annos tenuerit; adeò ut etiamſi velimus in ipſo regni Achazi initio, ut quidem veriſimile eſt, iſta prædicta fuiſſe, neceſſe futurum ſit ut Ezechias, qui ſtatim rex poſt patris mortem extitit, tunc iam novem annos natus eſſet cum ipſa prædictio eſt facta. quomodo igitur Ezechias is puer eſſe potuit, qui poſt prædictionem iſtam eſt natus? Nam quod cap: 8. dicitur: Tollet Damaſcum &c. quod videtur omnino referendum eſſe aut ad puerum, de quo ibi agitur, unde concludi poſſe videatur, puerum iſtum fuiſſe regem aliquem, qui ea fecerit quæ ibi ſubiiciuntur, hoc nihil planè eſt. Nam verbum, Tollet, Hebraica, eaque admodum frequenti phraſi, ita accipiendū eſt, ut non referatur ad aliquem ibi nominatim, ſed ſupplendum ſit, prout ipſi Iudæi ſupplere ſolent, eiusmodi phraſi, Is qui tollet, ac ſi ſcriptum diſertè eſſet, Is tollet qui tollet, id eſt, aliquis tollet; quod nos alia ratione dicere poſſumus ita legendum eſſe, ac ſi pro Tollet, ſcriptum eſſet, Tolletur. Ex quo ſatis conſtat, quòd ſit deceptus Iuſtinus eo in loco, cuius antea meminimus. Ibi enim cum ita verba iſta interpretaretur, ut verbum Tollet, ad puerum illum referendum eſſet, diſputans adverſus Iudæos, oſtendit hinc apparere, puerum illum non eſſe Ezechiam, quippe de quo non legatur, quòd ea fecerit,

rit, quæ ibi subiiciuntur, sed necesse esse, ut alius quispiam iste puer sit, quem ait esse Iesum Nazaræ-num, accommodans interim ista, quæ facturus puer iste, secundùm prædictum sensum verbi Tollet, ibi prædicitur, aliqua ratione & per figuras quasdam ad ipsum Iesum, ut inde concludat, omninò, quæ de conceptu & partu illius, quam ipse virginem omnino nominari vult, in loco isto Esaiæ dicuntur, pertinere ad Mariam matrem Iesu, quæ virgo adhuc, id est, sine ullo viri congressu, ipsum Iesum conceperit ac pepererit. Non debuit igitur Iustinus, ad probandum quòd is puer Ezechias non esset, ista sua ratione uti, sed illa quam nos attulimus, quæ demonstrativa planè est. Ad probandum verò, quòd is puer Iesus Nazarænus esset, similiter non ratione ista, sed illa, quam iam nos exposuimus, utendum illi erat, quæ sanè efficax admodum est, si proprietas verborum prædictionis spectanda sit. Nam valde propriè dicitur, terra Iuda esse Iesu Nazareni, cum reverâ ipse eius sit dominus, adeò ut de nemine alio tam propriè id dici possit, ne de rege quidem ullo, qui in ea regnaverit. Neque enim perinde Rex aliquis dominus est eius regionis, cui imperat, ut Iesus est & terræ Iuda, & totius orbis, quæ tamen terra Iuda singulariter isto in loco ipsius Iesu terra vocatur, ob eam causam, quòd in ea natus esset, & illam patriam suam agnosceret.

Concludimus igitur, totam prædictionem istam, etiamsi aliquomodo accommodari possit, & porrò accommodanda sit ad alium quempiam præter Ie-

sum Nazaræum, id est, ut nos quidem credimus, ad puerum illum ex prophetissa & Esaia natum; tamen si proprietas verborum spectetur, & totius loci atque sententiæ, ad ipsum Iesum præcipuè ac potissimùm referendam esse; præsertim verò ob id, quòd satis apertè constat, Deum dedisse conceptum & partum illius puellæ, pro signo mirifico; id enim docent manifestè ipsius Dei verba, cum ait Achazo: Pete tibi signum sive inferiùs in terra, sive superiùs in cœlo. *Hæc enim verba omnino indicant, nomine signi, intelligi debere rem aliquam mirificam, non autem indicium quando id futurum esset, quod Achaz cupiebat, ut scilicet ab eo, quod timebat, & ipse, & universus ejus populus liberaretur. In hanc siquidem sententiam necessariò accipienda est vox signi, si ad istum alium, præter Iesum Nazaræum accommodādus sit locus ipse. Verùm posset quis adhuc objicere, quomodo fieri potest, ut prædictio ista præcipuè ad Iesum Nazarenum referenda sit, cùm Iesus Nazaræus, eiusq; conceptio & ortus nihil pertineat ad id quod Achazus petebat, vel certè desiderabat? Respondemus, quemadmodum & alibi, sic etiam hoc loco, id quod historia ipsa continet, per figuram, ad aliud quidpiam accommodandum esse, ita ut liberatio ista, quam Achazus unà cum suis omnibus expetebat, adumbraret liberationem illā magnā, quam ab omnibus veris inimicis suis populus Israëliticus, quatenus attinet ad Dei decretum atque consilium, per Iesu Nazareni conceptionem atque ortum consecutus est. Quòd si rursus aliquis obiiciat, quædam in ista*

prædi-

prædictione dicta, ad ipsum Iesum Nazarenum, eiusq; tempora, minimè accommodari posse, etiamsi figurata aliqua ratione omnia interpretemur; Respondendum est, in prædictionibus de Messia, non esse id quærendum, ut omnia ipsius prædictionis verba, ad ipsum Iesum accommodari queant; præsertim verò hoc in loco, ubi Evangelista noster, ex ista ipsa prædictione, de qua agimus, aliud nihil ad Iesum Nazarænum accommodat, nisi quæ in initio ipsius prædictionis dicuntur, & ad conceptum ortumq; ipsius Iesu, atque nomen, quo meritò vocari potuit ac debuit, spectare constat. Nam inter cætera exempla ac testimonia eius, quod diximus, non esse, inquam, prædictiones de Messia eiusmodi, ut earum verba omnia, ad Iesum Nazarænum Dei filium accommodari possint, illud est insigne, quod habetur 2. Sam: 7. ubi omnibus, ipsisq; adeò Iudæis, si non huius temporis, certè antiquioris ætatis approbantibus, est omnino de Messia prædictio in verbis illis: Ego ero illi pater, & ipse erit mihi filius. &c: ubi tamen ait Deus, se istum ubi deliquerit, non rigidè, sed paterna ratione castigaturum. id quod nullo modo ad ipsum Dei filium, qui nunquam quidquam deliquit, accommodari potest. Sed necesse est, ut tota ista pars, ad Salomonem tantùm accommodetur, qui typus ipsius Dei filii Iesu Christi fuit, & de quo primo illo sensu, quem diximus plerumque subesse in vaticinationibus veteris Testamenti, omnino tota illa prædictio accipienda est. Diximus autem suprà, hoc proprium esse divinarum, ut obscuræ sint, nec perfectè in-

telligi queant, nisi postquam eventus earum extiterit. Ad cuius rei confirmationem aliquid pertinere videtur, id quod scriptum est, Prov: 25. in ipso initio, ubi habetur ad verbum: Gloriam seu honorem Dei esse, celare verbum. *quod, sine dubio, ad hāc rem aptissimè accommodari potest, ad vaticinationes inquam ipsius Dei. Nam alioqui, ubi alterius generis Dei verbum habetur, ut cum aliquid jubet atque imperat, cum docet, cum monet, cum arguit & castigat, cum breviter vult, de ipsa sua erga nos voluntate in actionibus nostris nos certos facere, tunc apertè loqui solitus est Deus, ita ut quicunque animo pio sit præditus, facillimè ea, quæ ab ipso dicuntur, intelligere possit. Scio equidem, nomen verbi, quod habetur in loco isto Prover. posse ita accipi, (ut quidem a plerisque accipitur, neque id etiam a me fieri debere negatur.) ut nō ipsa Dei verba, sed rem significet; ut sensus sit, honorem Dei esse, celare decreta ac consilia sua: verùm hinc nullo pacto sequitur, quin optimè sententia ista ad ipsas vaticinationes accommodari possit. Nam si usquam alibi, certè in ipsis vaticinationibus agitur de Dei consilio atque decreto. Illud certum esse videtur, adeò id verum esse, ut Deus in prædictionibus suis consueverit obscurè loqui, ut Diabolus in responsis, quæ apud Ethnicos dare consueverat, obscuritate, quâ in ipsis utebatur, hominibus non imperitis, neq; rerum divinarum penit⁹ ignaris facilè persuaserit, responsa illa divina esse. In quo tamen Diabolus eos egregiè fallebat; non quidem semper, (nam sæpe Deus permittebat, ut verissima Diabolus*

bolus prædiceret, non quidem ex sua ipsius scientia, siquidem non est Diaboli futura prædicere, sed Dei tantùm, ut colligitur apertè ex cap: 41. Esaiæ prophetæ) sed tantùm aliquoties, aut etiam sæpius, non quidem ob eam causam, quòd ille hac ratione vellet suis prædictionibus authoritatem conciliare, & interim alioquin sciret certò quid futurum esset; sed quia ipsemet nesciebat, & propterea verba sua ita concipiebat, ut ad omnem eventum accommodari possent, quod idem observavit Cicero factum esse in carminibus Sibyllinis, quæ propterea ipse nihili facere videtur. Habemus autem duo insignia exempla, talium Diaboli responsorum; unum est, cum Pyrrho Epirotarum Regi respondit; Aio te Æacida Romanos vincere posse; ubi sive Pyrrhus Romanos vinceret, sive Romani Pyrrhum, verum nihilominus prædixiße Diabolus videri poterat. Quanquam præterea, cum in responso isto nō dicatur quicquam de certa victoria futura, sed tantùm (ut sic loquar) de possibilitate victoriæ, etiamsi præterea quis dicat, potuisse accidere, ut nec Pyrrhus Romanos, nec Romani Pyrrhum reipsa vincerent, nihil tamen falsi propterea in responso isto contineri dici umquam potuisset. Alterū exemplum est, in responso Cræso Lydorum Regi dato, cum adversus Cyrum primum Persarum regem exercitum duceret: Cræsus Halim penetrans, magnam pervertet opum vim: quod responsum, sive Cræsus victus, sive victor futurus eßet, non poterat mendacii coargui. Tam enim pervertit Cræsus magnam opum vim, cum

victus a Cyro fuit, quàm si ipse vicisset. Suas enim opes, suamq; potentiam, clade illa sua pervertit, atque perdidit. Quod autem prædictiones istæ dæmonum solerent esse obscuræ, & ad plures sensus accomodari possent, quemadmodum & ipsæ divinæ prædictiones, id apertè docet, quòd Apollo ipsarum ferè auctor Loxias propterea est appellatus; quod verbum apud Græcos ab eo derivatur, quod obliquum significat. Indicatum est enim nomine isto, Apollinis responsa consvevisse non recta esse ac simplicia, sed obliqua atque versuta, & sic obscuritate ista involuta, de qua loquimur.

Addimus autem ad ea quæ diximus, ut ostenderemus in vaticinationibus veteris Testamenti interpretandis, nemini mirum videri debere, si sæpiùs non unus tantùm, sed duo vel plures sensus sint sequendi, hoc videlicet, quòd apud ipsos Iudæos, qui maximè aliquando nostris Apostolis & Evangelistis obloquuntur, ob hanc ipsam rem, quòd aliter accipiant testimonia veteris Testamenti atque ipsa verba sonant, vel potiùs aliter, atque tunc, cum prolata fuerunt, intelligenda fuisse apparet, apud istos, inquam, & antiquit⁹, & nunc maximè receptum fuisse, ut in scripturis sanctis interpretandis, sensus quidam subsit, qui non omnino ille sit, quem ipsa verba ferunt, & hanc rationem interpretandi sacras literas, quæ apud nos nostrosq; Theologos, in plura capita dividitur, & unico tamen vocabulo, mystica ratio, & secundùm mysticum sensum appellari potest, ipsi Midras vocant, quod verbum a quærendo ductum

est,

est, confitentes, licere præter literalem sensum alium etiam quærere, adeoq; affirmare, istum alterum sensum sacris testimoniis subesse. Id tamen verum est, quòd nolunt ex isto sensu non literali quidquam omnino ac firmissimè cõcludi atque asseverari posse. Sed neque aliter sanè accipienda sunt verba Apostolorum & Evangelistarum nostrorum, cum ejusmodi sensum commemorant, id est, haud intelligere debemus, illos velle hac ratione firmiter cõprobare ac demonstrare rem ita se habere, ut ipsi dicunt, sed tantummodo est intelligendum, illos ea in parte docere nos velle, atque indicare alterum istum sensum, sacris testimoniis, quæ afferunt, planè subesse.

Antequam verò ad alteram partem, quæ ad historiam pertinet, testimoniorũ veteris Testamenti in Novo citatorum accedamus, unum adhuc superest dicendum, quod ad doctrinam spectat circa locum istum, in quo tamdiu jam versamur, Esaiæ 7. citatum a Matth: Evangelista, cap: 1. Illud est, quòd in ipso textu Hebraico, & porrò in Græco, quemadmodum & ipse Matthæus locum citat, est ante vocem illam, quæ παρθένος id est virgo in Græca translatione legitur, littera, quæ articuli vim habet, sive ipse articulus; unde concludi potest, designari ibi apud prophetam certam aliquam & notam juvenculam. hæc enim est illius literæ apud Hebræos, & apud Græcos articuli vis. Quod si ita est, quomodo, dicet aliquis, potest locus iste accommodari ad Mariam matrem Iesu, quæ non modò tunc ignota erat, sed nondum extiterat? Respondendum est, literam il-

lam Hebraicam, & porrò Græcum articulum, quo illa est reddita, non semper vim istam habere, sed sæpe significare aliquid singulare atque insigne, etiāsi non notum antea; & hinc fit, ut apud Hebræos persæpe, cum aliquid commemoratur, quod magnum ibidem vocetur, additur littera illa rei isti, quamvis antea minimè notæ. Ex quo consequitur, nihil absurdi esse, si hoc in loco litera illa, non certam aliquam puellam significet, sed singularem quandam, ut certè singularis fuit Maria, mater Iesu. Immo videtur dicendum, significationem illam istius literæ, ut scilicet rem aliquam notam ac certam indicet, vix habere locum in vaticinatione ista, & in verbo illo Alma, cui præposita est. Nam neque ulli⁹ juvenculæ antea mentio ulla facta erat, nec, ad quamcunque tandem nomen illud referatur, pro tempore illo, quo prophetia ista edita est, sive illa sit ea, cum qua congressus est propheta, ut quidem nos statuendum esse demonstravimus, sive quæcunque alia, non apparet ulla ratione, quomodo illa ita nota & certa fuerit, ut ad eam sensus iste, ut ita dicam, relativus atq; indicativus ejus literæ, accomodari possit.

Sed jam tempus est, ut ad alteram partem, quæ ad historiam sacrorum testimoniorum, in Novo Testamento citatorum pertinet, accedamus, atque illorum calumniis obviam eamus, qui ajunt persæpe in ipso Vetere Testamento aliter legi testimonia sacra, atque in Novo citantur. Vnde apparere dicunt, falsi aliquid in Novi Testamenti scriptis contineri, ex quo concludi possit, scriptis istis non temere adhibendam

esse

esse fidem. Vt igitur plenè ad calumniam hanc respondeamus, quæ etiam illud continet, quòd quædam citentur in Testamento Novo, quæ non quidem aliter, sed nullo modo in vetere leguntur, dicimus ad tria animadvertendum esse. Vnum est, quòd Novi Testamenti scriptores plærumque sequuntur editionem Græcam veteris Testamenti 70. interpretum, non modò quia ipsi Græcè scribebant, sed etiam, idq; potissimum, quia editio illa tunc temporis, apud ipsos etiam Hebræos, in magna existimatione erat, ob id videlicet, quòd interpretes isti omnes fuerant natione Hebræi. Quare etiamsi Apostoli & Evangelistæ nostri animadvertebant, aliquam nihilominus esse differentiam inter id, quòd Hebraicè legebatur, & id quod Græcè, & certum esset, Hebraicam editionem esse, ut sic dixerim, primævam, & ex qua Græca fluxisset: tamen, ubi differentia ista sensum nullum falsum inducebat, nec talis erat quæ pugnantes inter se istas editiones duas ostenderet, nihil sunt veriti, se se interim ad captum & usum sui seculi accommodantes, locum citare, non ut omnino in Hebraica, sed ut in Græca editione legebatur. Ex quo id saltem necessariò consequitur, illos nulla ratione falsitatis redargui posse. Adde quod non desunt, qui velint septuaginta interpretum editionem Græcam, anteponi ipsi Hebraicæ, quippe qui doceant, omni tempore, aliquid corruptionis à Iudæis malè feriatis, in suam ipsorum editionem inductum fuisse: præsertim post Christi tempora. Unde rectè concluditur, si hodie aliquid inveniatur in Hebraico textu

veteris Testamenti diversum ab eo, quod citatur in Testamento Novo, ubi, ut dictum fuit, habita est eo casu ratio editionis septuaginta interpretum, statuendum esse, veram lectionem potiùs esse eam, quæ apud scriptores Novi Testamenti legitur, quàm eam, quæ hodie in Hebraicis codicibus extat. Alterum, ad quod animadvertendum est, omnino esse debet, quòd Novi Testamenti scriptores, non semper id sibi proponant, in veteris Testamenti locis citandis, ut verba ipsa recitent; sed satis habent, si sensum fideliter exprimant, id quod semper & ubique, & licuit, & in perpetuo usu fuit in omnibus scriptionibus, ubi testimonia aliqua aliarum scriptionum referantur, ut videre est apud omnes probatos authores, & nominatim apud nostros Theologos, qui sæpe numero non ipsa verba omnino citant, sed sensum in Testimoniis sacris citandis; licèt tamen interim ipsa verba recitare velle videantur. Exemplum, quod ad rem nostram attinet, esto id, quod antea indicavimus, in testimonio illo Deut: 18, citato tum in tertio, tum in septimo capite Actorum Apostolicorum. Nam præter alia quædam, quæ non omnino & ad unguem ita leguntur in loco ipso, prout a Petro & Stephano recitantur, illud nominatim est, quòd ajunt, quasi ibi scriptum esset: Is verò qui non auscultaverit verbis prophetæ illius, exterminabitur. *Neque enim ita legitur, neq; in Hebraico, neq; in Græco codice. Sed tantùm dicit ibi Deus;* Ego ab isto requiram, *seu,* in istum vindicabo. *Quod tametsi verbis non idem sit cum illo, quod in Novo Testamen-*

ſtamento citatur, intelligendum eſt tamen, ſenſu idem eſſe. Nam vindicta illa & requiſitio, quam Deus ſe facturum minatur, aliud nihil erat, quàm iſtum, qui prophetæ illi non auſcultaſſet, perdere. Id quod effectus etiam ipſe comprobavit, præſertim ſi ad Chriſtum divina illa prædictio accommodanda ſit, ut quidem a Petro & Stephano accommodatur. Nam certum eſt eos, qui Chriſto non paruerint, exterminatum iri, Hieroſolymitanumq́ excidium hujus rei nobis indicium ac ſpecimen certum præbet. Tertium, quod omnino animadvertendum exiſtimamus, eſt, quòd non omnes ſacri libri hodie extant, ex quibus non extantibus, omnino credendum eſt, citata fuiſſe in Novo Teſtamento teſtimonia illa, quæ hodie in libris veteris Teſtamenti non leguntur; quæ tamen pauca admodum ſunt. Quòd autem perierint multi ſacri libri, apparet manifeſtè ex eo, quòd verborum Nathanis Prophetæ, & Gadis videntis fit mentio 1. Paral: 29. & 2. ejusdem libri, cap: 9, nec non verborum Iheddonis videntis eodem cap: 9. libri 2. Paralipomenon. immo non verborum, ſed viſionis. Eodem porrò capite mentio fit Achiæ Silonitæ. Præterea cap: 12. ejusdem ſecundi libri Paralip: fit mentio verborum Iddonis videntis in Genealogiis, & cap: 13. ejusdem prophetæ commemoratur Midraſch. Cap: porrò eodem 12 habetur mentio verborum Semaiæ Prophetæ. Inſuper cap: 10. libri Ioſue, itemq́ cap: 10. 2. Samuelis fit mentio libri Recti, Cap: verò 21 Numerorum, commemoratur liber Bellorum Iehovæ. Quanquam non omnino certum

est, isto in loco certum aliquem librum significari. Sed præterea apud Esaiam 34. nominatur liber Iehovæ seu Domini. Postremò omnes sciunt, identidem in lib: 2. Regum fieri mentionem Chronicorum Regum Iudæ, & Regum Israelis, ad quæ scriptor illius libri sæpissimè se refert, & ad ea lectorem rejicit.

His tribus rebus, quas animadvertendas esse diximus, circa id, quod pertinet ad historiam testimoniorum Veteris Testamenti in Novo citatorum, & sic, ut clariùs loquamur, ad fidelitatem pertinet, quâ usi sint scriptores Novi Testamenti in citandis veteris Testamenti testimoniis, bene consideratis & ante oculos perpetuò sibi propositis, facilè unicuique erit ad omnes objectiones respondere, quæ fieri scriptoribus istis hac in parte possint. Ex quo fiet, ut quemadmodum in iis quæ pertinent ad doctrinam, expositis quibusdam quæ vice generalis alicuius responsionis esse possint, si quis obiiciat, ea in parte aliquid falsi in scriptis Novi Testamenti reperiri, non omnia & singula testimonia ab illis citata, in quibus locum habeat ejusmodi aliqua obiectio, attulimus atq; expendimus, sed tantummodo pauca quædam, quæ præcipua videntur: sic in hac quoque parte, quæ ad historiam pertinet, faciendum nobis esse duximus.

Et quia postremò de illo testimonio egim⁹, quod habetur cap: 7. Esaiæ, & citatur a Mathæo cap: 1., ab hoc initium exemplorum huc pertinentium faciemus. Quamvis enim satis multa a nobis disputata sint, quod

quod attinet ad ipſam doctrinam, ut oſtenderemus locum iſtum meritò fuiſſe ab Evangeliſta ad id comprobandum, de quo ibi agebatur, allatum, ſupereſt tamen adhuc difficultas non exigua, quæ ad hiſtoriam & veritatem citationis attinet. quandoquidem vox quæ virgo legitur apud Matth:, in Hebræo apud Eſaiam vox eſt quæ videtur non propriè virginem ſignificare; ea eſt, ut diximus Alma, videtur enim vox iſta juvenculam, ſive adoleſcentulam, ſeu mavis puellam omnino declarare, non autem propriè virginem. Nomen enim Hebraicum quod propriè virginem ſignificare videtur eſt bethula ſeu ut alii pronũciant Beſula, ex iſto enim nomine deducitur aliud, quod manifeſta ſigna virginitatis declarat. Id autem eſt Bethulim ſeu Beſulim plurali numero. Vnde videri poteſt minùs fideliter ab Evãgeliſta noſtro fuiſſe citatum locum iſtum, cum ibi iſtius vocis Alma loco legatur Græcè παρθένος, quæ vox virgo latinè redditur; ſuntq; hac in re Iudæi Iudaiciq; homines admodum nobis moleſti, deridentes & ſimul calumniantes ſcriptorem noſtrum, qui, ut perſuaderet jam prædictum fuiſſe, quòd virgo aliqua ſine virili congreſſu conceptura ac paritura eſſet, non ſit veritus locum iſtum falsò, ac prorſus infideliter, citare. Atque eò magis quòd, ut quidam aſſerunt, quamvis alioqui videatur nomen Alma id ſignificare quod diximus, id eſt puellam, tamen ajunt inveniri locum, ex quo conſtet iſtam vocem potiùs ſignificare eam puellam quæ deflorata jam fuerit, quàm virginem. Locus eſt cap:30. Proverbiorum, ubi dicitur: Tres eſſe res difficiles

ciles ad percipiendum, & quartam quæ nullo modo intelligi possit, Tres illæ res sunt, aquilæ volatus per aërem, serpentis gressus super lapidem, & navis trãsitus per mare. In quibus omnibus videtur constare sensum scriptoris esse, quòd in his tribus nullum vestigium prorsus remaneat ipsius rei. Iam quartam rem eße dicit viam viri in alma, quod similiter videtur debere significare, quòd ejus rei nullum vestigium remaneat. Quod tamen falsum eße constat, si vocem alma virginem interpretemur, & non omnino eam puellam significare dicamus, quæ jam non sit virgo.

Ad hoc respondendum est ad hunc modum. Si rationatio ista vera eßet, debere hinc consequi, ut nunquam vox alma *eam puellam significare posset, quæ adhuc sit virgo. Nam alioquin non esset simpliciter verum, viam viri in Alma non agnosci, neque eius rei, ullum vestigium remanere. Vnde concludendum est, locum istum non esse ita accipiendum ut ratiocinatio ista fert, si probatum fuerit vocem Alma eam puellam significare posse, quæ adhuc sic virgo. Id autem duplici ratione probari potest. & ex ipsius nominis etymo, & ex testimonio Sacrarum litterarum.*

Quod ad Etymon sive Etymologiam attinet, vox Alma ab Hæbræo verbo deducta est, quod abscondere ac celare significat, unde etiam est factum, ut omnino, quicquid alii dicant, vox ista eam puellam significet, quæ nondum nupsit, ob id, quòd innupta puella abscondita, & cælata quodammodo est a viris.

Verùm

Verùm hæc eadem ratio suadet, ut propria sua significatione declaret puellam illam, quæ nulli viro adhuc sit cognita, de hac enim revera ac propriè dici potest, quòd sit ab omni viro abscondita eiq; cælata. Nam alioqui si de alio genere absconsionis (ut sic dicam) loqui velimus, id non verum esse invenietur in ea puella quæ tantummodo innupta fuerit. propter hoc ipsum scilicet quòd nondum nupserit. Quandoquidem certum est, apud ipsos Hæbreos, quorum est vox de qua disputamus, non fuisse in usu ut ipsæ puellæ innuptæ a viris absconderentur. id est, ita conclusæ tenerētur, ut a viris conspici nequirent. Certū enim est ex plurimis Sacræ Veteris Testamēti Historiæ locis, innuptas puellas nulli, quod attinet ad conspectum, fuisse absconditas. Id quod ex eo loco constat quem adducturi sumus, ut altera ratione, id est ea testimonio aliquo sacro, id quod intendimus, probemus, nempe vocem alma *eam puellam significare posse, quæ virgo sit revera. Is locus est Genes: 24. ubi servus Abrahami, qui missus fuerat ut uxorem Isaaco ejus filiò quæreret, Labani, qui ad eum foras exierat narrans, cur & in quem finem illuc venisset, ait se expectasse an fortasse alma aliqua exiret, quam uxorem conciliaret filio domini sui. Certum enim est servum istum voluiße, ut puella, quæ uxor Isaaci futura esset, minimè corrupta ac polluta esset, sed integra ac verè virgo. Itaque ex loco isto duo apparent; unum est quòd vox Alma verè virginem significare potest, de eaq; dici. Alterum est, quòd innuptæ puellæ sese viris conspiciendas dabant, quod & tunc*

reipsæ

reipsa factum eße, & non tantùm id fuiße quod servus Abraami speraret, id futurum ex eo apertissimè probatur quod in illa historia antecedit, nempe, quòd Rebecca jam foras exierat, & cum servo isto Abraami jam locuta fuerat. Nam quòd aliqui ex eo concludere volunt, vocem Alma omnino virginem significare, aut significare posse, quòd Rebecca quæ in ista historia alma appellata fuerit, eadem ibidem disertè dicatur fuisse Besula, id est virgo, quæ nulli viro adhuc cognita fuisset, hoc nunquam, a præstantissimis licèt viris in medium allatum, non videtur esse recipiendum. Quandoquidem minus verum est Rebeccam in historia illa Almam fuiße appellatam. fuit enim tantummodo in narratione appellata illa Naar, quæ vox puellam simpliciter significat; Vox enim Alma quæ semel ibi legitur, non ad Rebeccam appellandam prolata fuit, sed tantummodo a Servo illo Abraami dicta, cum exponeret se expectasse ut puella aliqua exiret.

Cum igitur ex his quæ diximus satis constet, nomen Alma eam significare posse, quæ verè virgo sit, sequitur, ut ante diximus, Prorsus locum non esse ita accipiendum, ut nostri Evangelistæ calumniatores volunt. Falsum enim dixisset auctor ille inquiens, ut istis placet, viam viri in Alma cognosci non posse, si Alma eam etiam significare posset, quæ nondum corrupta fuerit. Iam quod non possit sensus istius loci prorsus is esse quem Iudaici isti homines dicunt, apparet ex eo, quod ibidem statim sequitur: Sic etiam, inquit auctor ille, in muliere adultera evenit,

qua

quæ comedit, & absterso ore dicit; Non sum operata iniquitatem. Vbi honestis verbis scriptor ille significat, non posse mulierem adulteram sui adulterii semper convinci. Itaq; apparet superiùs non fuisse mentionem puellæ alicujus jam defloratæ, id est, quæ omnino ponatur esse talis. Nam alioqui exemplum quod subjicit mulieris adulteræ, nihil differret ab exemplo isto superiore. Hinc contrarium sequi necesse esse, (ommissis aliis diversis interpretationibus, quæ a variis ad hunc locum explicandum afferuntur) ut sensus loci sit, cum aliqua innupta puella apud suos adhuc existit, de qua quæratur, ut matrimonio collocetur, & quidem ut virgo marito tradatur, vel virgo esse ab omnibus existimetur, an virgo revera necne sit cognosci non posse, non quidem omnino, sed scilicet quatenus ex aspectu exteriore, cum illa sese visendam hominibus præbet, depræhendi potest, quod & verissimum esse, nimis multa exempla sæpiùs ostenderunt; cum sæpiùs evenit, ut ea quæ virgo esse credebatur, talis esse haud inventa fuerit.

Satis probatum a nobis eße videtur vocem Hebraicam Alma virginem etiam significare posse: quippe quòd propriè innuptam puellam significet. Sed dicet aliquis: Quid tum postea? Consequitur quidem ex hoc non poße Evangelistam omnino falsitatis accusari, quòd pro voce ista Græcam substituerit, quæ virginem propriè declaret; sed in eo nihilominus videtur reprehendendus, quòd vocem æqualis significationis non substituerit. Ad hoc respondendum est

Evan-

Evangelistam locum citaße ut in editione 70 interpretum legebatur. Nam 70 illos interpretes vocem παρθένος isto in loco posuisse apparet, non dicam ex ipsa Græca editione, quam hodie habemus, nam multi sunt qui dubitant, ejusqúe rei causas multas habent, an editio Græca, quâ hodie vulgo utimur, sit illa 70 interpretum, præsertim exceptis libris quinque Mosis: sed apparet idem aliunde, nempe ex sacris Scriptoribus antiquis; qui testantur 70 interpretes vocem istam eo in loco habuisse. Inter quos antiquissimus ferè omnium, quorum ad nos scripta devenerunt, est Iustinus, qui in colloquio cum Triphone Iudæo id disertè testatur, addens, quod non levis rationis loco esse potest, ad probandam vocem Alma virginem significare: addens inquam, ex ista 70 illorum interpretum editione, satis constare posse, propriam significationem vocis illius esse, ut virginem declaret. Cur enim, inquit, interpretes, qui Hebræi natione erant, & aliquot seculis ante Christum exhibitum extiterunt, ausi fuissent, in loco isto pro voce Alma, virginem reponere.

Est autem præterea animadvertendum propterea nullo modo posse Evangelistam nostrum falsitatis condemnari, quia ipsa Græca vox παρθένος, quæ propriè eam significat, quæ nulli dum viro cognita fuerit, quemadmodum & vox ipsa virgo: sæpius tamen apud bonos authores, idem valet quod innupta puella, sine ulla consideratione ejus an fuerit nec ne viro cognita. Cujusce rei in ipso Novo Testamento testimonia habere videmur, ut apud Paulum Apostolum

stolum Epist. 1. Cor: 7. ubi aliquoties παρθένου seu virginis fit mentio, cum expreßa significatione innuptæ puellæ, & quæ nec vidua nec maritata sit, nullo habito respectu an corrupta an integra sit, id enim nihil ad Pauli propositum faciebat, & apud Latinos probatissimos scriptores valde frequenter nomen virgo aliud nihil quàm innuptam puellam declarat, mulieriqúe opponitur; quod nomen aut viduam aut maritatam significare solet. Itaq; etiamsi Evangelista noster, non habuisset sibi præeuntes 70. illos interpretes, tamen non immeritò, pro voce Alma Hebraica, vocem Græcam παρθένος substituisset; præsertim cum, ut antea ex vocis istius Hebraicæ etymologia potissimùm ostendimus, verisimile sit vocem istam, propriè ab initio significasse puellam nulli dum viro cognitum, sed postea, ut diximus apud Græcos & Latinos factum eße, pro innupta puella usurpatam fuiße: nempe quia tales puellæ integræ atque incorruptæ esse censentur. Atq; hæc ipsa mutatio quodammodo significationis in voce planè idem pollente animadverti potest, in multis aliis linguis, quæ hodie vernaculæ sunt.

Sed adhuc difficultas quædam restat, ad quam nullo modo connivere debemus. Dicet enim meritò quispiam, quomodo, si vox ista propriè, ut conjicere possumus, virginem significat, & pro innupta puella passim usurpatur, poterit constare id quod supra a nobis dictum est, cum fassi sumus prophetiam istam Esaiæ, primo quodam sensu ad alium puerum, atq; ad aliam puellam pertinere, præter Iesum Nazaræ-

num & ejus matrem Mariam, nempe aliam istam puellam esse Prophetißam illam, de qua in sequente cap: dicitur, quòd Esaias ad illam acceßerit, unde factum sit, ut ea conceperit ac pepererit filium. Nullo enim pacto dicendum est, prophetissam istam aliam fuisse quàm uxorem ipsius Esaiæ, quemadmodum omnes uno ore testantur. Quodsi Esaiæ uxor erat, certè innupta puella non fuit.

Ad hoc respondeo Nō valere consecutionem istam. Nam optimè fieri potest, ut, cum prophetia ipsa extitit, prophetißa ista tantùm desponsata Esaiæ esset, puella verò antequam nuptiæ fiant, etiamsi jam desponsata fuerit, tum non modo innupta adhuc est, sed etiam virgo appellatur, quemadmodum ipsa Iesu mater, quamvis jam desponsata Iosepho fuisset, virgo tamen apellatur. Notandumq́; est, quòd non sine magno mysterio necesse est vaticinationem istam talibus verbis fuisse conceptam, neque dictum fuisse aliquid, quod manifestè Esaiæ desponsatam puellam significaret, sed & simpliciter puellæ nomen ibi fuiße expressum, & ea voce quæ virginem etiam significare possit, nempe ut ad Mariam Iesu matrem, quæ verè virgo existens, neque ob id esse desiens, Iesum ipsum concepit ac peperit. Postremò animadvertendum est, nulla prorsus ratione posse Euangelistam nostrum, damnari tanquam eum qui aliter locum citaverit, atq; in ipso fonte habeatur, præsertim propter vocem istā, quæ apud ipsum παρθένος legitur. Neque enim ille disertè ait se propter istam vocem locum attulisse, & ex ea voce constare jam prædictum fuisse,

fuisse, quòd virgo, virginitate non pereunte, conce-
ptura ac paritura esset, sed tantùm ait, tunc imple-
tam fuisse prophetiam istam, Quamvis enim dicat:
Totum autem hoc factum est &c. nihil cogit,
cum ipse id non expresserit, omnino statuere, quòd il-
le istius rei prædictionem in ipsa vaticinatione exti-
tisse affirmet. Satis est enim, si, quemadmodum in va-
ticinatione ista prædictum fuerat, quòd ea puella
quæ innupta erat, postea conceperit ac pepererit, &
quidem talem filium qui Emmanuel meritò voca-
ri possit, Quemadmodum sine dubio de Iesu Nazare-
no constanter potest affirmari. & sine ulla compara-
tione, magis quàm de alio ullo, qui vel jam extitisset,
vel exstiturus esset. Est autem animadvertẽdum pro-
pter id quod diximus de innupta puella, quòd videa-
tur satis esse ad confirmandum id, propter quod locus
iste a Matth: allatus fuit, quòd ipse Evangelista di-
sertè subjecit, Mariam, cum Iesum peperit, peperisse
filium suum primogenitum. Nam certè, si innupta
usque ad id tempus fuerat, cum ab Angelo illi nun-
ciatum est de conceptu & partu isto, sequitur fili-
um istum fuiße illius primogenitum, vel potius,
non potuiße ejus primogenitum tam constanter ac
certò appellari, quemadmodum fit, cum certum est,
antea illam nulli alii nupsisse. Concludimus igitur
cum apud 70. interpretes, quorum editio veneranda
quodammodo tunc temporis erat, ita legeretur, quẽ-
admodum ab ipso citatus est locus, nullo pacto posse
Evangelistam falsitatis accusari, etiamsi non eßent
aliæ caußæ ullæ, cur vox ista Hebrea ita accipi debe-

ret ut in ista editione accipitur. Quæ tamen aliquot a nobis sunt allatæ, quibus quilibet non contentiosus contentus esse debet.

Nunc igitur ad alia essentialia transeundum est, ubi videantur Novi Testamenti scriptores peccasse, quatenus ad historiã attinet, in citandis dictis ac testimoniis vetris Testamenti. Secundum igitur exemplum faciemus, id quod 2. cap: ejusdem Matth: ad finem legitur, nempe Iesum Mariæ filium, in oppido Nazareth educatum fuisse, ut impleretur id quod a prophetis dictum erat, Quòd Nazaræus appellari deberet. Quandoquidem nullo modo apparere videtur, quomodo istud a prophetis prædictum fuerit, neq; enim id usquam legitur. Respondendum est. Primùm, ut jam dictum fuit, non pauca prophetarum scripta, quæ probata erant, & citantur in ipsis libris veteris Testamenti, periisse. In quibus facilè fieri potest, ut testimonium istud disertè extaret. Præterea non desunt aliæ responsiones, ex quibus intelligi possit, cur, etiamsi testimonium istud apud Prophetas disertè non legatur, tamen & verè & rectè Evangelistam nostrum locutum fuiße constet, estqúe libellus editus a Ministro quodam, ut vocant Evangelico, cujus nunc omnino nominis non recordor, in quo plenissimè de ista una re disputatur, & ostenditur, quomodo meritò ejusmodi testimonium ex prophetis ab Evangelista nostro citari potuerit. Quem libellum si haberemus, non dubito quin inde plus satis intellecturi essemus rem ita se habere; sed quando illo destituimur, oportet nos ex aliis & alia ratione quærere.

rere, quomodo id verum sit, quod in libello isto tam apertè probatur.

Sunt autem tres circa hanc rem præcipuæ sententiæ, quarum meminit Flaccius Illyricus in sua Clave scripturæ, in voce Nazaræus. Prima est, quòd 1.
dicatur in prophetis prædictum, quòd Nazaræus Christus vocandus esset, propterea quia inter alios, qui typi ipsius Christi fuerunt, Samson sine dubio est qui Nazaræus fuit, id est voto illo obstrictus, de quo satis abunde apud Mosen legitur. Secunda est, quòd 2.
Nazaræus propterea in prophetis dictus fuerit Christus, quia Nezer, nominatim ab Esaia cap. 11. appellatus, quæ vox Hebraica surculū significat. Inquit enim Esaias cap. 11. in ipso initio, Et egredietur Nezer, *id est surculus* ex radice Iesse &c. *quæ vaticinatio sine ulla controversia ad Christum pertinet. Tertia est, quòd propterea Nazaræum vocatum iri* 3.
Christum a prophetis prædictum fuerit, quia ab ipsis non uno in loco fuerit prædictum, quòd Christus sanctus futurus esset. Nazaræi autem, id est ii qui votum illud habebant, sancti Deo erant. De quibus singulis aliquid nobis dicendum est, & interim hac tota de re sententia nostra aperienda.

Quod attinet ad primam sententiam, circa interpretationem hujus loci, ad ostendendum quòd meritò, etiamsi id scriptum nunquam fuisset, potuerit Evangelista noster dicere, prædictum a Prophetis fuisse, quòd Christus Nazaræus vocandus esset, dicimus illam non paucas habere objectiones. Vna est quod non habemus ullum apertum testimonium un-

 de con-

de concludi possit Samsonem Christi typum fuisse. Sed ad hoc potest responderi, non esse necesse ut tale testimonium habeamus, sed satis censeri debere, si, quemadmodum à multis præstantibus viris factum est, ostendatur meritò posse affirmari, Samsonem typum Christi fuisse. Altera objectio est, quòd dicit Evangelista prædictum fuisse id per prophetas, cum tamen liber Iudicum in quo Samsonis historia habetur, sit liber historicus non autem Propheticus, Ad hanc objectionem respondetur, libros Historicos Veteris testamenti aliquando Prophetarum nomine appellari, ob id nimirum quòd in ipsis multa nihilominus prophetica continentur, sivè expresse per aliquem Dei spiritum prædicta, sive alia ratione ibi adumbrata, quod propheticæ ac prædictionis genus censeri debet. Ipse sanè Christus apud Lucam cap: 24. videtur totam Veteris Testamenti scripturam, in legem Mosis, Prophetas, & Psalmos divisisse, cum ait oportuisse impleri ea omnia, quæ in istis scriptis de eo scripta fuerant. Certum est, ut dixi, in ipsis libris Historicis multa prædicta fuiße. Adde & de ipso quoque Christo est hujusce rei testimoniū, valde insignis locus ille 2. Sam: 7. Ego ero ei in patrem & ille erit mihi in filium, quod disertè ab auctore Epistolæ ad Hebr: ad Christum accommodatur. Sed rursus ex hoc eodem quòd Evangelista dixit, dictum id fuisse per prophetas, tertia emergit objectio; cum unus tantùm locus afferatur ad interpretationē istam stabiliendam. Quare videri potest debuisse Evangelistam dicere per Prophetam, non autem per Pro-

Prophetas. Ad hoc facillima est responsio, cum id sit tam tritũ, quàm numeri pro numero usurpatio. Huc accedit quòd illa verba, per Prophetas, ita meritò accipi poßunt ac si dictum fuisset, in libris prophetarum; id autem semper verum esse censebitur, etiamsi in uno tantùm loco apud phrophetas scriptum inveniatur. Potest autem huic objectioni alio etiam modo respondere, si ad interpretationem istam primam addatur, quòd Samuel etiam, qui multa habet, unde possit statui eum fuiße Christi typum, Nazaræus fuit, ut colligitur ex cap: 1. secundi libri Samuelis.

Adhuc quarta objectio est, quæ pluris fit quàm aliæ reliquæ, id est, quòd nomen civitatis Nazareth: scribitur per litteram Zade apud Hebræos: nomen verò Nazareni per litteram Zain. Nam vel ex hoc solo videntur Tremellius & Iunius in annotationibus suis in locum istum conclusisse, non posse interpretationem, aut aliam quamlibet, quæ nominis Nazaræi, quatenus hominem voto illo obstrictum significat, rationem habet, ullo modo sustineri. Ad objectionem hanc respondebimus, ubi agemus de tertia interpretatione quam attulimus.

Quod igitur attinet ad secundam interpretationem, ut scilicet Christus Nazaræus vocatus fuerit ex prædictione ipsa prophetarum, quia videlicet Nezer in sacris literis appellatur, ut apud Esaiæ cap: 11. quæ interpretatio caret objectione ista, quam proximè adversus primam interpretationem attulimus, quandoquidem vocabulum istud Nezer, non minus per Zade scribitur, quàm nomen oppidi

Nazareth: ex quo etiam factum est, ut iidem Tremellius & Iunius statuerint, ad appellationem istam Nezer omnino Evangelistam nostrum respexisse. Quod attinet, inquam, ad secundam istam interpretationem, objici illi potest, quòd non aliquoties, ut quidam, qui ea afferunt, affirmant, sed semel tantùm in prædicto Esaiæ loco appellatio ista habetur. Secundò potest objici, quòd ista appellatio, cum sit planè Metaphorica, (Surculum enim, ut diximus, significat, & ibi appellatione ista Christus dicitur surculus, qui ex radicibus Iesse fructum daturus esset,) non videtur posse ad Christi appellationem, quatenus Nazaræus vocatus est, ullo modo accommodari. Non conabor autem, ut ad has duas obiectiones quidquam respondeam, cum, ut verum dicam, ea interpretatio mihi probari non possit.

Restat igitur ut de tertia aliquid dicamus, quòd scilicet Evangelista non dubitarit dicere per prophetas dictum fuisse, Christum vocatum iri Nazaræum, eò quòd ab ipsis prædictum fuisset, Christum fore eiusmodi, ut verus Nazaræus, id est sanctus Deoq; consecratus, meritò dici posset. in quo illud animadvertendum est, ut Beza quidem in hunc locum annotans animadvertit, quòd Evangelistæ verba ita accipi possunt, quasi non ipsa Prophetarum verba, sed sententiam tantùm referant. Est enim apud ipsum, ante verba illa Nazaræus vocabitur, *vocula Græca* ὅτι, *quæ Latinè reddita est Quòd. Tametsi enim particula ista aliquoties abundare solet, tamen nihil cogit, ut dicamus, id in hoc loco evenire. Sed respon-*

ſpondendum eſt, poſtremæ iſti obiectioni, quam fecimus interpretationis primæ de littera Zain & Zade Primum igitur dicimus, non omnino conſtare nomen oppidi Nazareth, ſcriptum antiquitus ab Hæbræis fuiße, non per litteram Zain, ut nomen Nazaræi ſcribitur, ſed per litteram Zade. neque enim oppidi iſtius ulla fit mentio, in libris Veteris Teſtamenti, qui in Hæbreo ſunt canone, tantummodo ad id probandum affertur ſcriptura Syriaci textus in loco Novi teſtamenti. Deinde reſpondetur tantam eſſe cognationem iſtarum duarum litterarum apud Hebræos, ut nihil videatur eſſe abſurdi, ſi Evangeliſta hujus minutiſſimæ rei rationem non habuerit. nihil enim certius eſt, quàm ſimiles, & eiusdem ferè poteſtatis apud Hebræos litteras, ſæpiùs invicem commutari; id omnino videtur interpretationi iſti favere, ut ſcilicet Evangeliſta ad Nazaræi appellationem, quæ hominem Deo conſecratum omnino ſignificet, omnino reſpexerit, quòd in hoc ipſo loco Græcè habemus, non Nazarenũ, ſed Nazaræum. ex oppido enim illo deducta appellatio, omnino videtur requirere, ut Nazarenum, non autem Nazaræum dicamus. unde etiam factum eſt ut in Latina vulgata editione, alibi fortaſſe ſemper, quamvis in Græco Nazaræus habeatur, Nazarenus tamen legatur; ut, quod loco omnium eſſe poteſt in ipſo titulo Chriſti, cruci impoſito exponendo, factum videmus. Illud certiſſimum, eſt cum id nomen Chriſto in Sacris litteris tributum, valde ſæpe legatur, tamen ter tantam aut quater legi in Græco Nazarenum, & alibi

perpetuò Nazaræum. Quanquam ipsa Græca appellatio Nazaræum habet, sed hoc nullius planè est momenti, & omnino sum persuasus, quamvis ob librorum penuriam id nondum invenerim, nomen istud, quatenus hominem Deo consecratum significat, Nazaræum fuisse à Græcis scriptoribus prolatum. Ad confirmandam verò istam interpretationem, quæ ex voce & nomine isto sumpta est, id etiam pertinere videtur, quòd Nezer unde Nazaræi sunt dicti, invenitur significare coronam, aut tale aliquid quod in capite gestaretur. Vnde videtur eleganter appellationem inde ductam Christo accommodari potuisse, cum is verè corona ornatus sit, & ea potestate præditus, quam gestamen istud capitis significare potest. ut inter alios omnes hanc potissimum ob causam excellat, atque excellens sit.

Quòd si quis tamen plurimùm hæreat in interpretatione ista, propter unius litterulæ diversitatem, videat, an fortassis quarta interpretatio addi possit, quam ego quidem apud neminem adhuc inveni. Ea est, quòd dicamus istam appellationem Christo fuisse tributam, & miro Dei consilio factum esse, ut is in oppido Nazareth educaretur, unde Nazaræus vel potiùs Nazarænus vocaretur; eo, quòd sine ulla controversia ipse Servator noster fuerit. Nam verbum Nazar Hebraicum, idq́; per Zade scriptum, non minus quàm oppidum Nazareth, servare significat, & Deus ipse nomine ex hoc verbo ducto, & in libro Iobi cap: 7. 20, & in Salom: Proverb: 24. 12. modò servator hominum, si rectè memini, modò servator animarum

marum appellatur. Certum est autem non tantùm Christum fuisse revera & esse servatorem nostrum, sed etiam id prædictum per prophetas fuisse, ut inter alia loca fidem faciunt 23. & 33. cap: Ieremiæ. Vtroque enim in loco disertè scriptum est, tẽporibus illius insignis regis, quem inibi Deus promittit, quiq; sine ullo dubio Christus est, servatum iri Iudam, & alia multa adduntur, ex quibus intelligitur, quamvis nomen Servatoris, aut servandi verbum expreßum non fuerit, debuisse id existere, ut per regem istum salus populo Dei pareretur. quemadmodum & idem Evangelista noster testatur, cum ait Iussu Angeli impositum ei fuisse nomen Iesus, quia is servaturus esset populum a peccatis suis. Et hæc quidem satis esse volumus, ad ostendendum, etiamsi verum esset nusquam prædictum fuisse a prophetis, Christum Nazaræum vocatum iri, quod tamen nõ concedimus, cum, ut dictum est, multi Sacri libri, in quibus vaticinationes continebantur, perierint, tamen nullo pacto inde sequi, non rectè dictum ab Evangelista fuisse, ut impleretur quod per prophetas dictum fuerat, quòd ille Nazaræus vocari deberet, Hoc tamen postremò addemus non esse oblivioni tradendum, quòd phrasi Hebraica idem sæpissimè significat Vocari quod Esse, ex quo maximè via aperitur, ad omnes objectiones diluendas, quæ isto in loco Evangelistæ nostro fieri possunt.

Decreveram jam hic finem facere disserendi de hoc loco, quòd Nazaræus vocabitur, sed postea aliquid inveni, unde adhuc cogor de vera istius loci

inter-

interpretatione verba facere. Et miror sanè, nec Bezam in suis annotationibus, nec Tremellium & Iunium, nec Matthiam Flaccium Illyricum, quos tamen authores ego habeo qui in locum istum quidquam scripserunt, ullam hujusce rei disertam fecisse mentionem. Tantùm inveni modò, in Expositione Ecclesiastica, quam vocant, Novi testamenti a Marlorato edita, id quod dico commemorari. Est autem illud, Quòd Iosephus Iacobi Patriarchæ filius, qui sine ulla controversia multis de caussis Christi typum gessit, disertè ab ipso ejus patre, in illa eius prædictione de omnibus & singulis suis filiis, quæ habetur Gen: 49, dicitur Nazaræus fratrum suorum. idem repetitur quodammodo a Mose, in sua itidem prædictione de tribubus populi Israelis cap: 33. Deuter. Ex quo ita concludere possumus, meritissimò ab Evangelista nostro dictum fuisse, per prophetas prædictum esse Christum vocatum iri Nazaræum. Adeò ut mirum videatur, tot præstantes viros in inveniendo, quomodo id meritò noster Evangelista dicere potuerit, tantopere se torsisse, cum res admodum clara & aperta esse videatur. Fuit autem Iosephus dictus in hisce duobus locis (quorum utriusque auctor est propheta Iacob, siquidem ut propheta eo in loco loquitur, (de Mose verò quin propheta fuerit nemo dubitat) ita ut meritò Mattheus numero plurali dicere potuerit, a prophetis dictũ id fuisse quod ait.) Nazaræ⁹ fratrum suorum, quia erat tanquam princeps suorum fratrum, quos, & patrem unà cum ipsis, a morte quodammodo liberaverat, paverat, foverat, quosq; omnes

mnes dignitate, potentia, scientia, apud omnes gratia longissimè superabat, ita ut inter ipsum & illos harum rerum ratione vix ulla esset comparatio. Est enim vox ista Nazaræus ut antea diximus, a Nezer, quod coronam significat, deductum. Quamvis, quatenus illũ significat, qui Deo nominatim consecratus esset, possit à verbo Nazar, quod separare significat, deduci. Quanquã non desunt, & quidem judicio meo meritò, qui velint & Nezer, quatenus coronam significat, ab isto verbo quod separationem declarat deductum esse. quandoquidem corona, vel gestamen aliquod insigne in capite, efficit, ut separetur quis & distinguatur per præcellentiam ab aliis. Illud est certum, in hisce duabus Iacobi & Mosis prædictionibus, cum Iosephum fratrum suorum Nazaræum vocant, mentionem fieri alicujus rei, quæ quodammodo super verticem Iosephi esset, unde Nazaræus vocatus fuerit. Hæc verò quis nõ videat quantopere ipsi Christo conveniat, qui fratrum suorum, id est, ipsius Christi & Dei fidelium, & princeps & Servator, & præ illis tanta excellentia in rebus divinis omnibus præditus, ut vix cum illo ulla ratione comparari possint. Cum igitur Ioseph, qui manifestè typum Christi gessit, Nazaræus vocatus fuerit, cum Samson, qui similiter, quamvis non ita plenè, aliqua tamen ratione Christi typus fuit, Nazaræus, id est Deo consecratus, ab ipso matris suæ utero fuerit, & nomine isto disertè in Sacris litteris insignitus, cum denique & ipse Samuel, qui et ipse, ut dictum fuit, Christi typum aliquomodo gessit Nazaræus similiter, simul atq;

natus

natus est fuerit factus, a suaq; matre Deo consecratus, nulli dubium esse potest, quin omnino statuēdum sit, & prædictum & adumbratum fuisse in prophetarum scriptis, Christum debuisse vocari Nazaræum. In quo & illud observandum est, quòd tres isti Iosephus, Samson, & Samuel paulo minus quàm miraculosè nati esse videntur, Immo in Sāsone & Samuele miraculosè id factum meritò dici potest. cum utriusque mater sterilis esset. In Iosepho verò, etsi non verè per miraculum, tamen non longè id ab eo factum est. Rachel enim ejus mater per satis longum tempus non concipiebat, &, ut ex historia colligi potest, precibus à Deo impetravit, ut conciperet, & sic primogenitum suum filium Iosephum habuit. Hac enim in re isti omnes tres, cum Christo aliquid commune habuerunt, quòd omnino miraculosè natus est, & primogenitus suæ matris fuit. Nihil hîc repetam de differentia illarum duarum litterarum, quæ videatur impedire, quominus quis in hac interpretatione acquiescat. Ea enim et levissima res est, & jam plus satis de ea dictum est superiùs, & ostensum nihil eam curari debere.

Iam igitur ad alia exempla transeamus, ubi videantur scriptores N.T., in loco aliquo ex Vetere Testamēto citando, falsi aliquid dixisse. Occurrit igitur, post jam explicata exempla, id quod legitur Matthæi 27. Idem enim Evangelista noster prædicto in loco, cū vellet ostendere id, quod factum est de Christo prodito a Iuda 30. argēteis, quos postea ipse Iudas projecit in templo, ex quibus emptus est ager figuli in sepulturā pere-

peregrinorum, cum inquam oſtendere vellet, hoc totum prædictum eſſe, ait: Tunc impletum eſſe quod dictum eſt per Ieremiam prophetam &c. Primum enim hîc falsò citatur ab ipſo propheta Ieremias; cum apud eum nihil tale legatur, quod huc accommodari poſſit, ſed tantùm apud Zach: cap: 11. Verùm reſponderi poteſt duplici ratione Primùm non eſſe falſitatem appellandam, ubi non modo lapſus tantùm memoriæ eſſe poteſt, ſed etiam is lapſus nihil rem mutat, & nihil falſi, quod attinet ad rem ipſam, de qua quæritur, omnino inducit. Quæritur autem hîc, an id quod evenit circa Chriſtum, prædictum aliquomodo a propheta aliquo fuerit. Quare ſive is propheta Ieremias ſive Zacharias fuerit, nihil planè refert, modo alioqui conſtet, id prædictum fuiſſe. Sed quia non pauci ab eo abhorrent, ut Evangeliſtæ noſtro, vel cuipiam alii Novi Teſtamenti ſcriptori, lapſum eiusmodi memoriæ, quamvis leviſſimum ullo modo tribuant, tametſi non defuerint ex vetuſtioribus & religioſioribus patribus, qui id hoc in loco fecerint, poſſumus alia ratione ab omni culpa & errore, falſitatisvé ſuſpicione Evangeliſtã noſtrum vindicare, eòquòd in Editione Syriaca, quæ antiquiſſima eſt & multis in locis, in quibus variè contingit verba aliqua legi, maximum adjumentum ad veram lectionem inveniendam præbet, nullum in iſto loco alicujus prophetæ nomen habetur, ſed tantùm dicitur quod dictum eſt per Prophetã. *unde etſi in Græcis & Latinis codicibus nomen Ieremiæ expreſſum legatur, id accidere potuit ex eo, quòd quis in margine nomen*

pro-

prophetæ ascripserit in Græco textu, unde latinus fluxit, posueritq́; nomen veri prophetæ, hoc est Zachariæ, sed per compendium scripta tantùm prima littera quæ ζῆτα est, & extrema diphtongo ȣ̃; compendiosè enim scriptura ista ζαχαριȣ significare potest, id quod librari⁹ aliquis animadvertens, crediderit id in textum transferendum esse, & simul pro ζῆτα Ιῶτα legerit. Nam cum Iota compendiosa eadem scriptio Ιερεμιȣ̃ significabit, id quod ipse in ipso textu scripserit, eo magis quòd apud ipsum Ieremiam cap: 32. aliquid habetur de agro empto, Iehovæ seu Domini jussu; quod facilè potuit ab aliquo, qui rem diligentius non perpenderit credi, illud esse quod citare voluit Evangelista noster, apud quem & agri empti, & Domini jussus fit mētio, quamvis locus iste Ieremiæ alioqui nil ad rem faciat. Itaque satis constare videtur, nullam caussam esse, cur Math: ob istam causam, quòd in græcis & Latinis codicibus nomen Ieremiæ apud ipsum isto in loco habeatur falsitatis ullius damnari possit. Sed in ipso loco qui apud Zachariam extat loco prædicto, & quem sine dubio Mathæus intellexit, citando, multò magis videtur falsitatis suspicionem incurrere, admodum enim diversè ibi scriptum est, ab eo quod a Matthæo citatur. Sic enim ad verbum prædicto capite 11. Zacha: v: 12. incipiendo legitur, secundum quidem Hebraicum contextum: Et dixi ad eos, Si bonum in oculis vestris [*est*] afferte mercedem meam, & si non, cessate. Et appenderunt mercedē meam 30.

Iȣ̃.

am 30. argenteis, & dixit Iehova ad me. Projice illos, (*seu potius* illam, *scilicet mercedem*) ad figulum, magnificentiam gloriæ, qua appreciatus sum ab eis. Et tuli 30. argenteos, & projeci illud, *id est* illos in domum Iehovæ ad figulum. *In loco verò Evangelistæ, Matth: inquam 27. v: 9, & 10. sic habent græca verba:* Et acceperunt triginta argenteos præcium æstimati (*seu* appreciati,) quem æstimaverunt; *seu* appreciaverunt a filiis Israël, & dederunt eos in agrũ figuli, quemadmodum constituit *vel potiùs* præcepit mihi Dominus. *Nemo nõ videt, arbitror, quantopere distent verba Prophetæ a verbis Evangelistæ, undè meritò videri posset, falsitatem aliquam ab Evangelista commissam fuisse, in testimonio isto recitando, ut nihil dicamus, quòd non videtur hoc testimoniũ, quicquã facere. neq; enim id pertinet ad præsens caput objectionũ, quæ fiunt scriptoribus Novi testamenti in citandis testimoniis veteris, hoc est, non pertinent ad historiam, sed ad doctrinam, & sic ad caput superius. quãquam, dum conabimur nostrũ Evangelistam vindicare a suspicione falsitatis, eodem tempore apparebit, quomodo nihilominus, ut aliter prima fronte videatur, locus ad rem, de qua Evangelista agit, omnino accommodatus sit; iis præsertim animadversis ac servatis, quæ in capite superiori animadvertẽda etiam & servanda diximus, in ejusmodi indagatione. Sed ad propositum nostrum revertẽdo, dico primùm, facilè credi posse in Græca 70. interpretum editione, aliter atque nunc in Hebraico textu legitur, lectum*

Evangelistæ tempore fuisse. Nam Græca editio quam hodie habemus, præsertim in prophetis, quicquid multi contra sentiant, non esse videtur ullo modo eadem, cum editione illa 70. interpretum. Quare nihil mirandum est, si quemadmodum cum Hæbraico textu, sic etiam cum Græco quem hodie habemus, id quod Evangelista noster recitat, minimè consentiat. Iam enim dictum est, scriptores Novi Testamenti Græcè scribentes, græcam quidem editionem admodum frequenter secutos fuisse, sed non quamcumq;, (erant enim plures) sed eam quæ erat majore in precio, ea autem, ut antea diximus, erat ista 70. Interpretum. Meritò igitur credere possumus, in editione ista ita lectum fuisse, ut ab ea lectione nihil aut parum discreparet id, quod a Matthæo hoc in loco recitatur. Et hæc est ratio una a falsitate Evangelistam nostrum liberandi. Alia ratio est, quòd, ut antea monuimus, valde sæpe Scriptores Novi Testamenti, etiamsi verba ipsa citare videantur, sententiam tamen tantummodo reverà recitent. Videndum igitur est an hoc in præsente loco factum fuerit. Nam si id factum fuisse ostenderimus, satis ab omni falsitatis suspicione Matthæus hac in parte defensus fuerit. Igitur quamvis apud Zachariam habeatur, quòd propheta accepit illos 30. argentos, apud Matth. verò dicatur, Et acceperũt 30 argenteos, *non pugnãt tamen inter se. Intelligendum enim est, apud Zachariam 30. illos argenteos quos Propheta accepit, sed tulit, & projecit in domum Iehovæ, fuisse deinde acceptos a principibus Iudæorum, & quidem ita ut emerent ex illis agrum figuli, quod significatur apud*

ipsum prophetam per illas duas voces ad figulum, *apud Evangelistam verò expressiùs dicitur. Præterea, quamvis apud Prophetam non legantur verba illa, quæ apud Evangelistam leguntur*, Sicut constituit *seu* præcepit mihi Dominus, *legitur tamen res ipsa, & interim ex istis ipsis verbis quæ apud Evangelistam leguntur, apparet illum rationem habuiße ejus, quòd ipse Propheta accepißet & tulisset 30 illos argenteos, quemadmodum apud Zachariam legitur, quamvis superius nullam ejus rei mentionem fecisset, sed tantummodo dixißet*, Et acceperunt 30. argenteos *quod quomodo cum sententia, quæ apud ipsum prophetam habetur, conveniat, jam dictum est. Sed dicet aliquis, quomodo ista conveniunt, quòd apud Zachariam ipse propheta, tulit istos 30. argenteos, in domum Iehovæ, apud Evangelistam verò legitur, quòd Iudas eos in templum projecerit. quomodo item Evangelista secum ipse non dissidere dicendus est? cum postquam narravit Iudam illos projecisse, deinde subdidit in recitatione ipsius prophetici testimonii verba illa:* sicut cõstituit mihi Dominus. *Dicẽdum est, etiamsi Propheta non fuerit typus Iudæ, nec Iudæ quicquam Dominus præceperit, circa triginta istos argenteos, tamen satis eße, quòd ea in re projiciendi illos 30 argenteos in templum Domini, similitudo sit inter Zachariam & Iudam. et quod etiamsi Deus Iudæ circa rem istam nihil præceperit, tamen Iudas, non sine Dei operatione, & certo decreto ac motu, 30 illos argenteos in templum ejus projecit, quod respondere potest expreßè jussioni, quam Deus hac eadem*

de re prophetæ olim fecerat. Restat adhuc ut videamus, quomodo Evangelistæ verba illa, preciũ appreciati, quem appreciaverunt a filiis Israel, *cum eo conveniant quod scribitur apud Prophetam. Dicimus igitur textum Evangelistæ ita ordinatum esse, ut dicatur illum a filiis Israel appreciatum fuisse. quod, quantùm pertinet ad prophetæ locum, significet mercedem constitutam a Filiis Israel Prophetæ, sive ut alii volunt ipsi Deo, quæ merces apud ipsum Prophetam ita consideratur, ut ex verbis a nobis ante recitatis ipsius Prophetæ patet, ut, sive Deus, sive Propheta ipse, tanti æstimatus fuisse videatur. Quod verò pertinet ad rem de qua Evangelista agit, hoc idem rectè ei convenit, quandoquidem cum Iudæi, qui sunt filii Israel, constituerũt Iudæ triginta argenteos, ut illis Iesum proderet, jam hac ratione meritò dici poßunt ipsum Iesum pretio isto triginta argenteorum æstimasse. Verùm dubium aliquod facere videntur illa verba:* Quem appreciaverunt. *Non enim apparet quomodo illa poßint interjecta esse, inter vocem* appreciati *& voces* a filiis Israël, *nam secundum eum sensum, quem exposuimus, & quem verißimum eße credimus, omnino videntur esse superflua. Ad hoc respondendum est, nullo pacto censenda esse superflua, ob eam caußam quòd nisi addita fuissent, vox* appreciati *non fuisset planè intellecta. Intelligi enim potuisset eam esse generis* Neutri, *& significare rem aliquam, non autem hominem quempiã. quemadmodum tamen ut significet, totus locus & Evangelistæ mens, de qua satis constat, omnino requirit. Quare exprimendum fuit*

non de re quapiam sed de homine agi, id est de Iesu, qui ea ratione quâ diximus a filiis Israel æstimatus fuit. Relativum quem cum nihil præcesserit Masculini generis, ad quod referri posset, necessariò ex vi Grammaticæ ad hominem aliquem refertur, & sic optimè omnia cum Evangelistæ nostri mente, ejusq; proposito conveniunt. Postremò sciendum est, quòd Hebræi, præsertim verò Rabbi David Kimchi, vocem quam nos figulum legimus, Thesaurarium legit, unde videri posset falsò ab Evangelista locum citatum fuisse. Et quidem nihil videtur ad rem facere, quòd apud prophetam figuli fiat mentio, & quod necesse sit ut vox illa, quæ apud nos reddita est figulum, si thesaurariū significare possit, thesaurarii voce reddenda omnino fuerit; qua scilicet significetur, jussum fuisse prophetam a Deo, ut præmium istud projiceret ad eum, qui in templo curam habebat colligendæ pecuniæ, quæ illuc inferebatur. Verùm sciendum est nomen Hebræum Iozer, quod legitur in omnib° Hebræis codicibus, ad istum modum scriptum & pronunciatum, non significare ullo modo thesaurarium, sed tantummodo figulum seu fictorem, idq; ipse Kimchi animadvertens dixit, isto in loco litteram Iod positam esse pro Aleph. Sæpe enim fit ut litteræ illæ, quæ apud Hebræos quiescentes vocātur, inter quas istæ duæ sunt, invicem commutentur, adeò, ut non pauci ex ipsis Christianis sententiæ ipsius Kimchi adhæserint, & affirmaverint, a propheta isto in loco Iod pro Aleph fuisse positum; quod etsi verissimum esset, tamen dicendū esset id non sine magno myste-

rio fuisse factum, quemadmodum ipsi Hebræi fatentur vel potiùs contendunt, nullam ejusmodi commutationem litterarum fieri sine aliquo mysterio. Mysterium autem hoc esset, quod apertè ex accomodatione istius testimonii, ad rem suam ab Evangelista facta, omnibus constat, ut scilicet interim ista vox, ut propriè significat, figulum declararet, cujus videlicet ager 30 istis argenteis emptus fuit, ita ut verba illa apud Prophetam, & ad Thesaurarium legi possint, quod attinet ad sensum rei tunc præsentis, atq; etiam & multò certiùs ad figulum, quod videlicet significent ad emendum agrum figuli.

Nunc, alio de loco agemus, ubi similiter objici posse videtur citatum fuisse in Novo Testamento locum ex S. scriptura, qui tamen in ea non extet, & proinde videatur scriptor falsi aliquid dixisse. Estq; hic locus eò magis consideratione dignus, quòd citatio ista in eo tribuitur ipsi Christo, ita ut scriptor dupliciter falsum dixisse videatur. Primùm, ea citando quæ scripta non sunt; deinde, citationem istam tribuendo ei qui est summa veritas, cum tamen nullo modo inveniatur, quomodo id verè ab ipso fieri potuerit. Locus est Ioh: 7. ubi Evangelista ad hunc modum Christum loquentem inducit. Si quis sitit, veniat ad me, & bibat. Qui credit in me, sicut dixit scriptura, flumina de ventre ejus fluent aquæ vivæ. *Illud autem certum est, testimonium istud, quòd qui credit in Christum*, flumina de ventre ejus *&c. non inveniri in sacris veteris Testamenti litteris, in hunc modum scriptum & prolatum. Quapropter torquent se plurimum huius le-*

ci explanatores, ut inveniant quomodo tandem Evangelista, adeoq; ipse Christus verum dixerit. Suntq; hîc tres præcipuæ sententiæ. Vna est, quòd verba illa, sicut dixit scriptura, *coniungi debeant cum superioribus illis;* Qui credit in me, *non autem cum iis quæ sequuntur: ita ut non citetur a Christo testimonium aquarum quæ fluituræ essent ex iis, qui in illum credituri essent; sed tantùm dicatur, fore ut aquæ vivæ fluant ex eo, qui in Christum crediderit, ad eum modum ut scriptura dicit. Quod potest intelligi, vel de ratione credendi in Christum, vel simpliciter de ipsa in Christum fide, ac si dictum foret:* Qui credit in me, sicut scriptura jubet ut credatur. *Altera sententia est, ut locus qui hîc intelligitur citatus sit Proverb: cap: 5. de quo loco postea agemus, eiusq; verba recitabimus atq; expendemus. Tertia sentētia est, non citari isto in loco ex Test: Vetere singulare aliquod testimonium, sed illa omnia, ubi de aquis dandis seu effundendis sub* Novo *Testamento aliqua mentio, vel expreßè vel adumbratè fiat. Primæ sententiæ citantur autores* Chrysostomus, Eutymius, *&* Theophilactus. *Secundæ verò* Origines *&* Hieronymus *quos sequitur* Franciscus Toletus *in suis in hunc locum annotationibus, Tertia est compluriumrecentiorum, atque inter cæteros Calvini.*

Quod ad primam attinet, ea sine dubio videtur non parum coacta, verumtamen sequitur quiddam in ipsis Evangelii verbis, quod videtur sententiam istam minùs duram facere, quatenus ex verbis

istis colligi videtur, non citari a Christo locum aliquem, ubi id scriptum esset quod ille dicit; sed potiùs ipsius Christi simpliciter verba esse, quæ de aquis fluentibus ex iis, qui in illum credant, asserit. Evangelistæ verba sunt hæc: Hoc autem dixit de spiritu, quem accepturi erant credentes in eum. *Nam si præcedentia verba, ubi de aquis fit mentio, intelligerentur citata ex ipsa scriptura, verisimile est Evangelistam non dicturum*, Hoc autem dixit *nempe Christus, sed potiùs,* Hoc autem scriptum fuerat *&c.*

Quod attinet ad secundam sententiam, ea mihi nulla prorsus ratione non modò probanda, sed ne excusanda quidem videtur; adeò ut vehementer mirer eos, qui primâ quàm diximus reiectâ, tanquam planè absurdâ, istam tamen ita constanter retinere videntur. Locus ita habet, Bibe aquam de cisterna tua, & fluenta de medio putei tui. Dispergant sese fontes tui foras, in plateis rivi aquarum sint tibi soli, & non alienis tecũ; sit scaturigo tua benedicta, & lætare de uxore adolescentiæ tuæ. *Quid, quæso, locus iste totus commune ostendere potest, cum eo quod a Christo dicitur. neque enim quidquam hîc prædicitur sed præcipitur, quod solum satis est ad absurditatem istius sententiæ patefaciendam. quod sanè videns Franciscus Toletus, qui illam vehementer probat, necesse habuit in aliud absurdum incidere, ac dicere Christi verba non ita accipienda esse, quasi velit dicere illud scriptum esse, quod ipse ait de aquis illis, sed intelligendum Christum dicere voluisse, eas aquas, ea-*

q; fluenta, quæ præcipiuntur bibenda in loco isto, fluxura ex eo qui in Christum crediderit, ubi mirum est, quàm inconcinnè & coactè possimus credere ista ad Christi verba accommodari posse. Primùm enim omnino in alium sensum ea detorquentur, atq; apertè sonant. Deinde illa verba: Qui credit in me, *& sic ratio quæ haberi debet fidei in Christum, in eo quod futurum prædicitur, nullum locum hîc habere possunt; cum nihil omnino sit in omnibus istius loci verbis, ex quo aliquid elici possit, quod ad fidem Christo adhibendam pertineat.*

Iam quod attinet ad tertiam sententiam, ea sine dubio omnium probabilissima videtur, omnium, inquam, istarum trium, crediderim tamen posse non sine caussa affirmari, Christum, ut ipsius verba sonare videntur, locum aliquem singularem scripturæ sacræ intellexisse, eumq; illum esse, qui legitur Esaiæ 44, qui unus est ex illis locis, quem alii etiam animadverterunt, ubi aquarum istarum spiritualium, quæ futuræ erant sub Novo Testamento, in vetere sit mentio.

Loci verba sic habent. Et nunc audi Iacob serve mi, & Israel quem elegi. Sic dixit Iehova factor tuus, formatorque tuus ab utero, qui auxiliatur tibi, Ne timeas serve mi, Iacob & Ieschürun quem elegi, quia effundam aquas super sitientem, & fluenta super aridam: effundam spiritum meum super semen tuum, & benedictionem meam super germen tuum. *Hic locus quominus possit accom-*

modari ad Christi verba, duo tantùm habere videtur. Vnum est, quòd non de Christo sed de Israele hîc fiat mentio. Alterum, quòd nihil dicatur de aquis fluxuris ex ventre alicujus. Verùm neutra ex istis objectionibus videtur quidquam momenti habere. Nam, quòd ad priorem attinet, certum est, apud istum eundem Prophetam, atq; etiam alibi in sacris literis, nomine Israelis figuratè seu typicè Christum significari; Inde illa accommodatio, de qua superiùs egimus, loci Oseæ prophetæ ad Christum: Ex Ægypto vocavi filium meum. *cum apertissimè constet, quicquid Tremellius & Iunius conentur sua interpretatione aliud docere, verba ista primo suo sensu ad Israelem pertinere. Hinc Israel toties primogenitus Dei appellatur, hinc ille servus Iehovæ esse dicitur quem ipse elegerit, & alia multa de Israële in scriptura dicuntur, quæ non nisi hyperbolicè quodammodo & figuratè ad ipsum pertinent, sed propriè ac revera, & sine ulla hyperbole ad Christum spectant. Sunt autem apud eundem prophetam Esaiam loci duo, qui videntur apertè docere sub Israelis typo Christum intelligi. Vnus locus est cap:49. ubi sic legimus:* Et dixit mihi (*nempe* Iehova) servus meus tu Israël, quia in te gloriabor. Ego autem dixi, in vacuum laboravi, inaniter & vanè fortitudinem meam consumpsi, verè judicium meum est cum Iehova, & opus meum cum Deo meo. & nunc dixit Iehova qui formavit me ab utero servum sibi, ut reducam ipsi Iacob, & Israel ei congregabit sese. *Hîc apparet eundem, quem antea Israelem nomi-*

naverat, eum futurum qui reducat ad Iovam ipsum Israelem, hic autem nullus esse potest nec fuit, præter Christum, de quo statim ea dicuntur, quæ apparet manifestè ad alium ullum accommodari non posse, id videlicet: leve est, ut sis mihi servus &c. Hic enim locus expreßè ad Christum accommodatur Act: cap: 13.

Alter locus est, ca. 52. ubi ita scriptum est: Non enim cum festinatione exibitis, & cum fuga non ambulabitis, quoniam præcedet vos Iehova, & congregabit vos Deus Israel. Ecce intelliget servus meus, exaltabitur & elevabitur, sublimisque erit valde, quemadmodum admirati sunt super illum multi, quòd adeò corruptus esset præ viro aspectus ejus, & forma ejus præ filiis hominum. Sic asperget, &c. In his enim verbis sub Populi Israelis typo, qui primùm in captivitatem duci, & postea inde gloriosè liberari debebat, prædicitur Christi mors atq; suppliciū, & gloria illa quæ inde est cōsecuta, quemadmodum omnes apertè fatentur, atque contendunt. Contendunt inquam adversus Iudæos, quorum pleriq;, auctore Rabbi David Kimchi, non solùm hæc, sed ea omnia quæ sequuntur cap: 53. de Christo tam graphicè atque expressè prædicta, contendunt de Israele intelligenda omnino esse, & ad ipsum optimè poße accommodari; nec ullam subesse causam, cur alia interpretatio quæratur, cum ex prophetæ præcedentibus verbis apertè constet illum de Israele loqui. Hæc igitur eò dicimus, non quòd quidquam dubite:

bitemus, locum 63 cap: Esaiæ ad Christum omnino sensu prophetico, & porrò ad locum ipsum magis accommodato, pertinere: id enim per se nimis clarum est, ac præterea apertè confirmatur ex iis, quæ de loco isto ad Christum accommodata habemus cap 8. Evangelistæ Matthæi. Cap: itidem 8. Actorum Apostolicorum. Cap: 2. prioris Epistolæ Petri, & aliis fortasse in locis Novi Testamenti: sed ut apertè constet sub nomine Israelis, præsertim apud istum Prophetam, multa de Christo dici ac prædici. Nam quòd locus 54 cap: de quo agimus, quamvis apertè ad Israëlem referatur, tamen ad Christum spiritu prophetico referri debeat, verba illa ostendunt: Effundam spiritum meum super semen tuum, & benedictionem meam super germina tua. *Hoc enim de Israële dictum non simpliciter est verum; neque enim totum semen Israëliticum secundùm carnem, neque omnia germina ejus participarunt Dei spiritum, immo maxima pars eo semper fuit destituta; sed Christi semen ejusq; germina omnia & singula, donum spiritus sancti semper sunt consecuta. Nam alioquin quòd Christus dicatur habere semen, qui sunt ipsius veri fideles, ut alia quæ id probant complura hoc loco omittamus, id apertè probat prædictus locus 53. capitis ejusdem prophetæ. Ibi enim hæc verba leguntur.* Si posuerit seipsum sacrificium pro delicto, anima ejus videbit semen, quod prolongabit dies. *Est autem animadvertendum, quòd non sine causa in hoc 44 capite Israël vocatur nomine Ieschürun, quod nomen a-*

men alibi etiam est illi tributum in sacris litteris, nempe Deut: 32, & 33 cap. De quo nomine quid verè significet, quamvis multa sit dubitatio ac controversia inter homines linguæ Hebraicæ peritos, tamen id negari non potest, duas posse illud habere origines. Vnam a Rectitudine, ut scilicet nomen istud a verbo Iaschar deducatur. Alteram verò a pinguedine, seu succulentia, ita ut ducatur hoc nomen a verbo Schor. Id enim non sine mysterio videtur esse factum, ut quia Israel erat futurus typus ipsius Iesu Christi, propterea nomē habuerit, quod Rectus verti potest, quemadmodum quidem a multis, et hoc in loco & alibi, id nomen redditur, quod nomen alioqui significatione ista retenta, parum videtur ad Israelem quadrare; qui scilicet minùs rectus fuit semper. Sed interim factum est, ut alteram illam significationem haberet nomen istud, quæ optimè ad ipsum Israelem accommodatur, qui omnibus donis a Deo decoratus ac repletus fuit, videturqúe omnino ad significationem istam respexisse Moses, cum prædicto capite 32 Deuter: ad hunc modum loquitur: Et impinguatus est Ieschürun, & calcitravit. Impinguatus fuisti, incrassatus fuisti, operuisti: & dereliquit Deum. *Voluit igitur, ut ad propositum revertamur, propheta Esaias, præsertim in 54 isto capite, uti nomine isto Ieschürun, eam ob causam, quòd meliùs ac pleniùs accommodatur nomen istud ad Christum, quàm ad ipsum Israelē. In Christum enim utraque origo competit. Nam & rectissimus est, & omnibus donis ac bonis a Deo sine ulla men-*

mensura decoratus ac repletus. Superest ut ad alteram objectionem quam fecimus, quominus hic locus possit ad Christi verba Ioh: 7. accommodari, aliquid respondeamus. Dicimus igitur, etiamsi in verbis Christi habeamus de fluxione e ventre fidelium aquarum istarum, in Esaiæ verò loco de ista e ventre fluxione nihil dicatur, non inde tamen sequi, quominus locus ad Chisti verba accommodatus sit. Cujusce rei rationem suppeditat quodammoda nobis ipse Evangelista cum ait: Hoc autem dixit de spiritu, quem accepturi erant credentes in eum. *Videtis Evangelistam ipsum quod Christus dixit de fluxione e ventre, accommodare ad acceptionem, cujus acceptionis sit verbis ejusmodi mentio in Esaiæ loco, ut magis etiam intelligi possit fluxio illa, quæ inde erat consequutura. Inquit enim Propheta Dei nomine:* Effundam aquas super sitientem, & fluenta super aridam, effundam spiritum meum. *Hìc quidem talis acceptio spiritus sancti insinuatur, atque expreßè significatur, quæ redundantiam omnino præ se ferat, & sic fluxionem illam mox futuram omnino significet. Neque enim potest in quēquam derivari maxima aquæ copia, quæ istis verbis significatur, quin ea iterum inde fluat.*

Et sanè spiritus ille quem acceperunt credentes in Christum, de quo potißimum Christus loquebatur, & Evangelista intellexit, ejusmodi fuit qui Christi fidelibus propterea fuit datus, præsertim verò Apostolis, ut inde quodammodo ad alios, flueret. Illa enim spiritus S. dona, quorum initium maximum

appa-

apparuit in initio Ecclesiæ Christi post ipsius in cælū ascensionem, ob id data fuerunt, ut cunctis apparerent, & ad cunctorum utilitatem ex Christi Apostolis quodammodo fluerent. Concludimus igitur, si Christi verba sunt ad aliquem locum accommodanda, qui in Vetere Testamento legatur, nullum inveniri posse aptiorem isto 54. capitis Esaiæ, ad quem prophetam in verbis suis Christum respexisse, id omnino probare videtur, quòd ab ipso initio isto in loco dixit, inquiens: Siquis sitit veniat ad me, & bibat. &c. Videtur enim hisce verbis omnino ad id allusisse, quod in initio capitis 55. Esaiæ legitur: Omnes sitientes venite ad aquas, & simul indicaße, quænam reverâ secundùm spiritum propheticum istæ aquæ essent, quarum isto in loco apud Esaiam sit mentio. Hæc inquam sententia nostra est, si Christi verba ita sunt accipienda, ut in Vetere Testamento disertè aquarum sit facta mentio, quæ spiritum S. significent, quem accepturi essent ii, qui in ipsum credituri erant, ut scilicet potiùs ad locum istum unum ipse respexerit, quàm ita in universum ubi aquarum fiat mentio, quæ fortasse aliqua ratione possint similiter ad istum sensum accommodari. Sed judicio meo nihil planè cogit Christum ad aliquem, seu aliqua loca respexisse, in quibus disertè aquarum fiat mentio; ad quod probandum ea ratione moveor, quam supra attuli, cum ostendere volui interpretationem illam primam, quæ volebat verba illa sicut dixit scriptura, referenda esse ad illud qui in me credit, non autem ad sequentia,

non a-

non omnino improbabilem esse. Ea est quòd Evãgelista, ut diximus, subjungat: Hoc autem dixit de spiritu. *&c. Omnino enim videntur verba ista indicare, ejusmodi verba, quæ Christus dixerat, non ita disertè, aut cum mentione ista saltem aquarum, scripta alicubi in Vetere Testamento inveniri; sed vel illud,* sicut dixit scriptura *accipiendum eße secundum istam primam interpretationem, quod nos tamen non probamus, propter insolentem, qui induceretur, loquendi modum; vel sentiendũ, a Christo, id quod aliis verbis a scriptura prolatum fuit, hac aquarum metaphora prolatum fuisse, ad quam ut sibi Christus viam sterneret, propterea usus fuerit antea verbis illis:* Si quis sitit, ueniat ad me, & bibat. *cum igitur Christus quod scriptura disertè de spiritu ait, sine ulla aquarum mentione, ut præcipuè Ioelis C.2, ipse sub aquarum Metaphora extulißet, meritò subjunxit Evangelista,* Hoc autem dixit de spiritu *&c. qui alioqui, ut antea dictum est, si sensißet ipsa Christi verba, & aquarum istarum Metaphoram haberi apud prophetam aliquem, dixisset, ni fallor, Hoc autem nõ quidem ipse Christus dixit, sed vel propheta dixit, vel scriptum est seu fuerat, vel aliquid tale, unde appareret, testimonium a Christo fuiße iis verbis & eâ Metaphorâ, quâ ab ipso prolatum fuit, ex S. litteris excerptum. Et hæc jam satis superq; sint ad ostendendum non immeritò, & sine ulla prorsus falsitatis suspicione, tum a Christo dictum, tum ab Evangelista scriptum fuisse, scripturam dixisse, quòd flumina aquæ deberent fluere ex ven-*

ex ventre illorum, qui in ipsum credidißent, etiamsi id disertè nusquam scriptum extet, cum vel sententia ipsa, sub ipso aquarum nomine, in ipsis prophetis expressa reperiatur, vel ea dicta inveniantur, quæ per Metaphoram, quam illico Evangelista declaravit, potuerunt a Christo sub nomine aquarum referri atq; citari. Vbi adhuc illud monendi sumus, verba illa e ventre, *ex Hebraica phrasi idem pollere, quod* e medio *sive* ex ipsis. *ac si scriptum foret; Si quis credit in me, flumina ex ipso fluent aquæ vivæ. Quod certè, ut diximus, reipsâ factum est, cum aquæ, interprete Evangelista nostro, spiritum significent. Ex Apostolis enim prodierunt multa, non solum ipso die Pentecostes, (quo tamen tempore ait Petrus Act: 2. impletam fuisse prophetiam illam Ioëlis, de abundante illa spiritus S. effusione,) sed etiam, immo multò magis postea, variis locis ac temporibus, qui ipsius spiritus sancti rivi quidam meritò nominari possunt, quòd ex ipsis fluxerint, in quos videlicet Deus per Christum valde abundanter spiritum suum effudisset.*

Post istum apud Iohannem cap: 7. locum, visus est mihi silentio minimè prætereundus locus, apud Paulum ad Eph: cap: 5. ubi sic scriptum est, Omnia autem quæ arguuntur a luce manifesta fiunt. Omne enim quod manifestum redditur, lux est. Quapropter dicit: Expergiscere qui dormis, & surge a mortuis, & illucescet tibi Christus. *Videtur enim hîc a Paulo falsò citari testimonium ex s. literis. Neque enim verba ista* Expergiscere

scere *&c. ita ut ab ipso sunt prolata, usquam in Vetere Testamento leguntur, præsertim verò postrema illa,* Et illucescet tibi Christus, *ne vestigium quidem sui videntur usquam habere. Pleriq; enim putant, Paulum eum locum intellexisse qui est apud Esaiam cap: 60. in ipso initio. Ubi ad hunc modum ex Hebræo legitur:* Surge illuminare, quia venit lumen tuum, & gloria Domini *seu* Iehovæ super te orta est: *Atqui videtur iste locus nimis multùm abesse a sensu, secundum quem apparet Apostolum testimonium suum protulisse.* Neque enim *apud Esaiam agitur alia de re, quatenus ad typum attinet, quàm de Israele, qui magnum aliquod decus a Deo consequuturus erat: Quod verò attinet ad rem typicè adumbratam, agitur, ut plerisque placet, de Ecclesia, quæ Christi tempore extitit, quæ res non videntur eò pertinere, quò Apostoli verba tendunt, ut scilicet is, qui somno ignorantiæ & peccatorum consopitus sit, evigilet jam, fore enim ut postmodum a Christo plenè illustretur. Quare alii crediderunt, Paulum potiùs respexisse ad locum, qui apud eundem prophetam habetur ad finem cap: 26, ubi ex Hebræo sic legimus:* Vivent mortui tui, cadaver meum resurget, expergiscimini & præconia dicite habitatores pulveris, quia ros olerum, ros tuus. *Apparet sanè locum istum multò magis convenire cum Apostoli mente, & verba ipsius meliùs respondere verbis, quæ apud ipsum Apostolum, in citando testimonio suo, habētur. Præterea etiam res ipsa multò magis convenit. Agitur enim*

in loco

in loco apud Esaiam de liberatione aliqua insigni populi Dei ex miseriis suis. Quod sanè respondet Apostoli menti, cum nulla major sit miseria, quàm ignorantiæ. Notetur verò illud nominatim, quòd id quod apud Apostolum habetur, & resurge a mortuis: non modò indicatur verbis illis, cadaver meum resurget, sed satis expreßè eodem in loco, quo apud Paulum dicitur in illis verbis habitatores pulveris, si id cum verbo expergiscimini, quod proximè antecedit, conjungatur. Habitatores siquidem pulveris sunt mortui, qui tunc expergiscuntur, cum a mortuis resurgunt. Consentio igitur facilè cum istis, ut ad locum istum Apostolus alluserit cum testimonium illud citavit. Nam quòd attinet ad postremam ejus partem: Et illucescet tibi Christus, quæ non videtur apud Esaiam extare, dupliciter respondere possumus. Primùm, quòd nihil vetat de suo Apostolum id addidisse, & ita fiet, ut nullo pacto falsitatis argui possit, quandoquidem intelligendum est, ita illum addidisse, ut velit ab omnibus agnosci, tanquam a se additum. Deinde dici potest, partem istam contineri verbis illis, quæ apud Esaiam similiter adduntur: quia ros olerum ros tuus. Quæ verba explicans Paulus, & mysticum sensum, qui illis continetur nos docens, non ut ipsa sonant ea protulerit, sed ut intelligi mysticè atque accipi debent, id est, ut ad Christum referantur, qui sit ros ille, de quo in illis fit mentio, sumta interim sibi hac authoritate, ut ex una Metaphora in aliam, quæ nimirum magis cum præcedentibus conveniat,

sententiam istam transtulerit. Quia verò poßet aliquis suspicari, cum apud Apostolum illud tantùm verbum legatur dicit, *ne non sit necessariò concludendum, illum alicujus testimonii sacri, quod scriptum extaret rationem habuisse; sed mentem ejus fuisse, spiritum sanctum ea dicere, quæ mox subjungit. Animadvertendum est hunc modum citandi scripturas, per simplex verbum* dicit *apud Paulum non esse novum. Vt enim alia loca omittam, quæ hoc docere possunt, locus est qui id probet manifestus.* Cu*jus etiam superiùs aliquando mentionem fecimus, is est cap*: *6. 2. ad* Corint: *in ipso ferè initio.* Ex *quo etiam loco si quis objiceret, Paulum non ad rem citasse locum istum, vel ad illum respexiße, qui apud* Esaiam *cap: 26. legitur, possumus responsionem ad eiusmodi obiectionem nancisci, & omnino ostendere, saltem id verissimum esse, nihil posse dubitari de falsitate ulla Apostoli hac in re.* Nam *& in prædicto isto loco ad* Corin:, *ubi certissimum est Paulum ad locum respexisse, qui habetur* Esaiæ *49, posset quis aliquid tale Apostolo objicere, quod tamen iurè fieri non posse, antea, cum de loco isto ageremus, a nobis demonstratum est: ita ut concludendum sit, obiectionem istam nullas vires habere ad persuadendum, quòd* Paulus *in testimonio isto*, ad Ephes. *scribens, citando, minimè locum istum apud* Esaiam *intelligere potuerit.* Nam *quod ad id attinet, quòd non ad rem illud citaverit, iam de hac materia, & quomodò nihilominus, ut videantur prophetæ verba eorumque sensus non convenire cum Apostoli mente, tamen omni-*

omnino sentiendum esse, meritò potuiße locum ab Apostolo citari, abunde satis suprà suo loco a nobis disputatum est.

Venio ad locum alium, quem volo postremum esse eorum, ubi aliquid in Novo *Testamento ex scriptura citetur, quod falso citatum esse videatur. Est locus iste apud Iacobum in eius* Epistola *cap:4. ubi sic scriptũ est.* An putatis quòd inaniter scriptura dicit, Ad invidiã concupiscit spiritus, qui habitat in nobis: majorem autem dat gratiam. *Neque enim ullo in loco Testamenti Veteris verba ista aut similia inveniri videntur. Et sanè, ne quid coacti a nobis hac in re, ut Iacobum a falsitate vindicemus, dici videatur, non verebor confiteri, me hactenus credere, Apostolum in sua ista citatione non respexisse ad locum ullum, qui hodie in libris veteris Testamenti legatur, & necesse esse agnoscere ipsum locum aliquem intellexisse, qui hodie non extet. quod quemadmodum fieri possit, ita ut nihilominus eiusmodi loc^a verè divinum testimoniũ contineat, & in ipsis sacris libris scriptus extaret, superiùs videmur satis apertè docuisse, cũ ex ipsis sacris libris Test: veteris, quos habemus, clarè ostendimus, nõ paucos sacros similiter libros desiderari. Et arbitror quidẽ facilè fieri potuisse, ut una ex caussis, cur non apud omnes* Epistola *ista Iacobi ab initio recepta esset, hæc fuerit, quòd invenirẽt aliquid ab ipso citatum, quod in Scripturis* Canonicis *non haberetur.* Nam *& similem fuisse caussam, cur &* Epist: Petri *posterior, &* Epistola *Iudæ, non fuerit ab initio ab omnibus recepta, testãtur* Ecclesiastici *scriptores, affirmantes, quia fieret in*

illis mentio eorum, quæ in Apocryphis tantùm libris alicubi fortasse diceretur, propterea illas multis fuisse suspectas. Fit enim in utraque mentio Angelorum, qui peccaverint, & propterea a Deo severiter puniti fuerint. Id quod pleriq; contendunt, nusquam in Canonicis libris haberi. In Epistola porrò Iudæ disertè Enochi vaticinantis testimonium citatur, quod tamen hodie in veteris Testamenti libris non habetur. Itaque concludimus nullam esse causam cur quis Iacobo falsitatem ullam ob locum istum ab ipso citatatum, qui hodie in scriptum non legatur, objicere possit.

Absoluta examinatione locorum Novi Testamenti, quæ nobis majoris momenti sunt visa, in quibus aliquid ex vetere citetur quod falsò citatum videatur, unum adhuc restat, ex quo concludere quis fortasse audeat, in Novi Testamenti scriptis falsitatem aliquam inveniri. Testatur enim Sixtus Senensis, in bibliotheca sua sancta circa finem libri VII, ubi enumerat ac refellit obiectiones quæ fiunt libro Apocalypsis, non defuisse qui isti libro objicerent, falsò in illo fieri mentionem cap. 2. Ecclesiæ Tiatyrensis, quippe quòd eo tempore, quo opus istud conscriptum fuit, nulla esset in Tiatyrorum urbe Ecclesia. Ad quam obiectionem ipse ex mente Epiphanii ræspondet; tametsi tunc temporis nulla in urbe ista Ecclesia extaret, tamen non ita multò post extitisse, eamq; eiusmodi quæ plurimùm ab Hereticis, qui Phrigastæ dicti sunt, turbaretur atq; contaminaretur, præcipuè verò a quibusdam mulieribus, quarum nomi-

nomina sunt, Priscilla, Maximilla, & Quintilla, quæ tanquam vates aliquæ portentosa non pauca in ea disseminabant. Ait igitur Epiphanius, Dei spiritũ, apud Iohannem in Apocalypsi, ad tempus mox futurum respexisse, & tanquam de re præsente loquentem, ea ratione mox futura prædixisse, nomineq́; Iesabelis, cuius ibi disertè fit mentio, fœminas istas intellexisse. Et interim idem Epiphanius affirmat, suo tempore & Ecclesiã istã adhuc permansisse, & ab istis Phrygastarum erroribus planè perpurgatam fuisse. Mihi quidem, ut verum fatear, responsio ista non admodum probatur, cum propter alia, tum propter id, quòd nimis apertè ex ipsa historia Apocalypsis constare videtur, jam istam Ecclesiam Thyatirensem reverâ extitisse. Quare censerem aliam responsionem quærendam esse, & dicendum, valde periculosum esse affirmare, quòd, cum Apocalypsis scripta est, vel potius, cum visio illa Iohãni apparuit, nulla in Thyatiris esset Ecclesia; præcipuè ob eam causam, quòd ex Geographis aliisq́ue historicis doceri possumus, non unam fuisse urbem quæ nomine isto vocaretur, adeò ut fieri quidem posset, ut in aliquo oppido istius nominis nulla tunc temporis esset Ecclesia, & tamen interim in alio ejusdem nominis non deesset. Quod autem non una fuerit civitas quæ isto nomine appellaretur, quemadmodum & plures Antiochiæ, & plures Laodiceæ, & aliæ quoque urbes plures ejusdem nominis extiterunt, id satis probat, quod Strabo nobilissimus Geographus Thyatirorum urbem in provinciam Mysiæ reponit. Stephanus

verò qui de urbibus nominatim scripsit, eam Lydiæ assignat. at Plinius rursus eam nec Myssiæ nec Lydiæ tribuit, sed Ioniæ; & interim, sive in isto sive in alio loco, docet idem Plinius, fuiße etiam insulam quæ nomine isto vocaretur. Hinc enim satis intelligere possumus, aut certè meritò suspicari, plures fuiße urbes istius nominis; idqúe inde fieri potuit, quòd Tyatiri seu Tyatirenses populi quidam erant, qui aliunde venerant, & sedes suas in ea parte, quæ Asia peculiariter, vel Asia minor vocatur, posuerant. Verisimile est enim illos non uno oppido fuisse contentos, cum, ut dixi, populus aliquis satis magnus esset; sed credendum est, illos sibi plura loca delegisse ubi habitarent, & oppida sibi conderent, quæ omnia a se denominari voluerint. Quare non temere est affirmandum, vel visionis, quæ in Apocal: continetur, tempore, nullam fuisse in Asia urbem quæ Tyatira vocaretur, in qua cœtus Christianorum esset, vel eò recurrendum, ut dicamus Dei spiritum, atq; adeò ipsum Christum in visione illa aliud sensisse, quàm verba & res ipsa præ se ferat.

Statueram, ut hic esset finis de prima caussa disputandi, cur alicui libro fides adhiberi non debeat, quod attinet ad scripta Novi Testamenti, de quorum authoritate nunc agimus, & consulto omiseram quæstionem illam totam quæ versatur circa Christi Genealogiam, in qua tradenda Evangelistæ videntur omnino perperam aliquid scripsiße. Nam & res est admodum difficilis, nec in promptu est quomodo quis eam tutò explicare possit, & nos aliquot libris care-

caremus, quibus ad id faciendum planè opus esset. Sed tamen quoniam animadverti, esse inter vos, qui valde cupiat, ut tota hac de re aliquid a me explicetur, quamvis præterea valde imparatus cogar hodie ad hanc materiam tractandam accedere, censui potiùs aliquid esse dicendum, quàm tacendum, quia perfectè rem tractare non valeam. Torsit disputatio hæc, & ad huc torquet omnes ferè qui Theologiæ nostræ dant operam, neq; enim una sed plures difficultates in hac re appparent, nos ad tria capita omnem disputationem redigemus. Primùm enim videtur Matthæus Evangelista in recesenda Christi Genealogia quædam scripsisse, quæ a veritate manifestè abhorreant, poteſtq; hoc caput pertinere ad membrum illud falsitatis historiæ, quæ in scriptis Novi Test. reperiatur, de quo postremò agebamus. Secundum caput faciemus, quòd cum, tam Matthæus quàm Lucas videantur eandem Christi Genealogiam scribere, id est ejus, qui existimatus fuit pater ipsius Christi, nempe Iosephi, mira tamen est inter ipsos hac in re discrepantia, quippe quod Matthæus per Salomonem Davidis filium Genealogiam istam deducat, Lucas verò per Nathanem, filium ejusdem Davidis. Tertium caput erit de eo, cur uterque Evangelista, cum Ioseph verus Pater Christi non fuerit, videatur tamen omnino, ut dictum est, ipsius Iosephi Genealogiam describere. Ex quo capite, uti nunc tantummodo indicamus, quàm videantur Evangelistæ nostri perperam fecisse in describenda Genealogia ista, aliæ præterea difficultates emergunt, de qui-

bus postmodum Deo dante aliquid dicemus.

Iam quod attinet ad primum caput, Matthæo objicitur, quòd, & non paucos prætermiserit in ea recensione, quam aggressus est, Genealogiæ Iosephi, & præterea quosdam fecerit filios quorundam quos meminit, qui tamen ex Sacra Historia appareant non fuiße. Quantum pertinet ad eos, qui ab ipso sunt prætermissi, aliquantò levior ac tolerabilior videretur esse error iste, si tamen error appellari debet, nisi etiam verba addidisset, ex quibus intelligi possit, illum credidiße ita se historiam habere, quemadmodùm ejus verba sonant. Nam inquit fuisse ab Abrahamo usq; ad Davidem generationes quatuordecim. Similiter etiam a Davide usque ad deportationem Babylonicam generationes quatuordecim, ac totidem post captivitatem Babylonicam usq; ad Christum, cum tamen certum sit, si illi numerentur quos ipse prætermisit, fuisse a David ad deportationem Babilonicam plures quàm quatuordecim generationes. Huc accedit quòd in isto ipso numero, a Davide inquam usq; ad Babylonicam captivitatem non recensentur ab ipso nisi tredecim generationes, cum tamen ipsemet affirmet esse quatuordecim.

Huic toti objectioni credimus ad hunc modum respondendum eße. Evangelistam scilicet nostrum cum animadverteret, quòd nemo negare potest ab Abrahamo usq; ad Davidem eße generationes quatuordecim, voluisse, propter concinnitatem quandam & ad memoriam lectoris juvandam, in aliis reliquis duabus divisionibus ab ipso factis, 14. tantùm gene-

generationes recensere, cum ea in re nihil esset vel periculi, vel falsitatis. præsertim in secunda illa parte a Davide usq; ad Babylonicam deportationem, in qua difficultas potissimum est, immo vix apparet, in tertia difficultatem istam locum habere. Nam in tertia illud tantùm potest falsitatis suspicionem præbere & similis erroris, quantum in secunda esse videri posse diximus, quòd Zorobabel dicitur esse filius Salathielis, cum tamen ejus nepos fuerit, natus ex Padaia Salathielis filio, ut constat ex primo libro Par: cap: 3. Sed & hîc, & in superiore secunda parte, ut dixi, permisit sibi Euangeilsta, ad numerum istum quatuordecim generationum statuendum, aliquos intermedios omittere, dum extante historia sacra, quæ in manibus omnium erat, hîc nullum periculum esset, quin statim ejus consilium intelligeretur. Nec falsum id poterat videri, quod ab ipso scriptum est, cum facit avum, vel proavum, vel etiam abavum genuisse descendentem suum, quamvis verus filius ipsius non esset. Dicuntur enim meritò isti descendentes suos genuisse, quantumvis longissimo gradu dissitos. Qui enim (ut vulgo in scholis dicitur,) est caussa caussæ, idem est caussa caussati. Et sacræ ipsæ litteræ manifestè ita loquuntur, ut filios appellent alicujus descendentes, quotocumque tandem gradu absint: & propterea idem Matthæus in principio enumerationis, vel potiùs antequam enumeret Christi progenitores, appellat ipsum filium Davidis, & filium Abrahami, a quibus maximo generationum numero tamen aberat, tantummodò quia ex illis prognatus fuerat. Iam qui fuerint ii qui

omissi sunt a Matthæo in secunda parte isti⁹ suæ enumerationis, quamvis id videatur esse apertissimum, tamen reperi non inter omnes convenire. Tres quidem fuisse ab ipso omissos omnes fatentur, & pleriq; ni fallor, omissos esse dicunt inter Ioram & Osiam, Ochosiam, Ioas, & Amaziam, statuētes istum Osiam eundem esse cum Azaria. Nam etiam manifestè in ipsa Sacra historia, idem qui Azarias fuit, Osias etiam vocatur, & sic legitur in vulgata editione Latina; quamvis apud Hebræos legatur etiam Vzia. Sunt tamen quidā, qui id non animadvertentes, putarunt Osiam istum a Matthæo nominatum, per compendium syllabarum, esse eundem cum Ochosia, adeò ut dixerint, tres, qui prætermissi sunt, esse Iohasum, Amasiam, & Asariam. sed sinè dubio falluntur isti. Iam quod ad illud attinet, quod diximus de Zorobabele, qui hic ponatur a Matthæo genitus ex Salathiele, cum tamen Salatiel, non pater sed avus ejus fuerit, eandem habet responsionem. Manifestè enim in historia sacra scriptum extat, cujus verus filius fuerit, & potuit alioquin meritò dicere Matthæus, quòd Salathiel genuerit Zorobabelem, quamvis non filium sed nepotem suum, non solùm ob caussam iam a nobis expositam; sed etiam quia in ipsa sacra historia Zorobabel iste filius Salathielis vocatur, ut apparet ex 3. cap: primi Libri Esdræ.

Restat ut aliquid dicamus de eo, quòd interim tamen in secunda parte Matthæus non 14., ut profitetur, sed tredecim tantùm generationes enumeraverit. Vbi unà cum responsione ad objectionem istam quid-

quiddam dicemus quod a nobis omißum est, cum mentionem faceremus paullo antè de iis, qui a Matthæo in secunda ista parte sunt prætermißi. Nam præter illos tres, certum est desiderari in ipsius enumeratione, inter Iosiam & Iechoniam filium Iosiæ, Ioachimum, qui pater Iechoniæ fuit. Verùm istud Ioachimi nomen, etsi scriptum non extet in vulgatis Latinis aut Græcis codicibus, extat tamen in correctioribus quibusdam exemplaribus Græcis, ita ut neq; omissum istum fuiße a Matthæo dici poßit, & numerus 14. generationum ab ipso enumeratarum planè constet. Iam quod ad illud attinet, quod præterea diximus, in enumeratione ista sua Matthaum filios quosdam eorum fecisse, quorum nullo modo sunt, id revera non videtur affirmari posse, nisi de uno tantùm, hoc est de Abiud, quem facit Zorobabelis filium, cùm tamen ex supra dicto loco cap: 13. 1. libri Paralipomenon, ubi Zorobabelis filii enumerantur, nomen istud minimè inveniatur. Quod si quis dixerit, fieri potuisse ut unus ex illis filiis Zorobabelis, qui ibi enumerantur, duplici nomine vocatus fuerit, tunc responderi potest, saltem, si id esset, futurum fuisse, ut nomina descendentium istius eadem ex aliqua parte essent, & apud Matthæum & in loco illo Paralip: ubi pariter enumerantur. Sed nulla est nominum istorum inter se conformitas: quare aut dicendum est totum numerum descendentium a Zorobabele, qui extat tam apud Evangelistam nostrum, quàm in prædicto libro Paralipomenon, eorum fuisse qui duplicia singuli nomina habuerint. aut cen-

censendum, in libro Paralipomenon istum Abiud Zorobabelis filium, omißum fuisse, cujus progenies consequenter in illo libro penitus prætermissa ab Evangelista nostro describatur: quippe per quam tandem ad Iosephum deveniatur. cujus Genealogiam ipse Evangelista manifestè describit.

Quod ad primam solutionem hujus dubitationis attinet, ea non improbabilis esse videtur. Certum enim est, huiusceq; rei aperta sunt exempla in sacris libris, qui adhuc extant, multos fuisse in populo Iudæo, qui binomines fuerint, ut de Asaria, qui idem Osias dictus est, superiùs a nobis dictum fuit, & præter ipsas s. literas non desunt scriptores alii, qui idē apertè testantur, inter quos præcipuè numeratur Philo, de quo postea aliquid latiùs dicem⁹. Nam quòd attinet ad secundam solutionem, ea sanè parum probabilis videtur. Apparet enim, scriptorem illum libri Paralip. diligentissimum esse in enumerandis omnibus filiis eorum, quorum descendentes sibi describendos sumpsit, adeoq; tantùm non disertis verbis profiteri, se nullum prorsus prætermittere. Priorem igitur solutionem retinebimus, & ita quod attinet ad primum caput difficultatum, quæ sint in istis Christi Genealogiis ab Evangelistis nostris traditis, videtur satis a nobis esse explicatum, quomodo nulla caussa sit, cur quis de veritate eorum quæ ab Evāgelistis nostris scribuntur, dubitare possit, & Mattheum nihil perperam aut falsò dixisse, in Genealogia ista describenda.

Non est tamen, antequam caput hoc huius disputationis absolvamus, omittendum, dextre acce-

pienda esse verba illa Matthæi, In transmigratione Babylonis. Neque enim verum est, si, ut sonant, accipiantur, Iechoniam fuisse genitum in transmigratione Babylonica, sed intelligendum est eum fuisse genitum cum instaret captivitas Babylonica, illumq; ei captivitati annumerari, quia captivus factus est, & in Babylonem deductus, idq; cum vix regnare incepisset. Estq; ipse numeratus inter 14 illos, quibus constat enumeratio Matthæi in tertia sui parte. Sic enim numerus 14. generationum planè constat, ipso inquam primo hujus tertiæ partis existente, Christo verò ultimo. Quod non animadvertentes quidam, putarunt, non secundam partem, ut antea diximus, 13. tantùm generationes habere, sed hanc tertiam. Numerabant enim Iechoniam in secunda parte. Iam verò quomodo respondendum sit de defectu isto generationis unius, in parte secunda satis supra a nobis dictum est.

Superest adhuc alia quædam difficultas, quæ propriè ad hoc ipsum caput pertinet, ut scilicet Matthæus videri possit aliquid falsi in Genealogia ista enumeranda dixisse, illud est, quòd facit Salathielem filium Iechoniæ, cum tamen ex cap: 22 Ierem: circa finem videatur liquidò apparere, Iechonium illum nullos habuisse liberos: sed quia hac de re in secundo capite, quod mox agrediemur, diligenter agendum nobis est, ne bis idem dicatur, id in præsentia omittemus. Et ad prædictum secundum caput venientes, de discrepantia maxima, quam esse appareat inter Matthei Genealogiam, et eam quam Lucas describit, di-

lit, dicimus conciliationes hujus discrepantiæ, quarum mentionem inveni apud scriptores, ad tria capita redigi poße. Vna conciliatio est, quòd Lucas revera non Iosephi, sed Mariæ Genealogiam describat, ita ut nihil sit mirum eum a Mathæo discrepare, qui manifestè Iosephi Genealogiam describit. Atq; in hac conciliatione intelligitur utrumque Evangelistam, hunc quidem Mariæ, illum verò Iosephi Genealogiam veram & naturalem describere, hancq́; sententiam videntur pleriq; Pontificiorum Theologorum sequi. Altera conciliatio est, quòd tametsi tam Lucas, quàm Mathæus Iosephi Genealogiam describat, tamen Mathæus naturalem, Lucas verò legalem describēdam sibi sumpserit. Legalem hoc loco appello, quatenus non verum & naturalem patrem, hujusq́; progenitores Lucas posuerit, sed vel adoptivum, vel eum, cujus alia de caußa secundum legem Ioseph filius dictus ac reputatus fuerit, quamvis ejus pater naturalis non esset. Quòd adoptivum patrem Iosephi Lucas posuerit sensit Augustinus, quòd verò non adoptivus, sed alia ratione legalis pater Iosephi a Mattheo positus fuerit, senserunt multi, ac sentiunt hodie viri docti atq; præstantes. Tertia cōciliatio est, quiddam ex utraque jam exposita mistum: idq́; non simplex. Sunt enim qui existiment, immo constanter affirment, Solomonis stirpem, per quem Matthæ⁹ suam Genealogiam deducit, in Ochosia defecisse, & qui subjiciuntur a Mattheo post Ioram, omnes pertinere ad stirpem Nathanis, quæ regnum sit adepta, stirpe Solomonis jam extinctâ. Ex istis qui ita volunt, sunt

qui putent, quamvis nomina apud utrumque Evangelistam non consentiant, nisi Salathielis & Zorobabelis, tamen usq; ad genealogiæ finem eos omnes, qui a Matthæo recensentur, recensitos etiam fuisse a Luca, sed sub diversis nominibus, additis compluribus, quos Matthæus omiserit ob eam caussam, quam jam diximus, & propter quam illum quosdam omisisse satis constat, ut scilicet lector non plures generationes haberet a Davide ad captivitatem Babylonicam, & rursus inde usque ad Christum, quàm fuerint revera, quemadmodum etiam ab ipso enumerantur ab Abrahamo usque ad Davidem. Et sic sentiunt isti, non minus a Luca quàm a Matthæo Iosephi genealogiam describi. Alii verò, qui idem sentiunt de Solomonis stirpe quæ in Ochosia defecerit, volunt nihilominus a Luca non Iosephi, sed Mariæ genealogiam describi, de quibus singulis est nobis ordine aliquid explicandum.

Quod igitur attinet ad primã ex istis conciliationibus, ut scilicet simpliciter dicamus, Lucam non Iosephi sed Mariæ genealogiã describere, ea mihi nullo pacto probari potest, cum omnino necesse sit, ut in genealogiis describendis, is, qui pater alicujus esse ponitur, aut naturalis aut saltẽ legalis sit pater. Verùm si Lucas non Iosephi ipsius sed Mariæ genealogiam descripsit, necesse est, ut ille, ex quo natum fuisse Iosephum, seu quem patrẽ Iosephi esse omnino dicere videtur, non pater, sed socer ipsius fuerit. Nam quod quidam ajunt solere, & generos a soceris, & nurus a socrubus, filios & filias apellari, & ad hoc afferunt quòd in Libro Ruth, ipsa Ruth, & affinis eius quæ fratri mariti ipsius nupserat, ab earum socru filiæ apellatæ fuerint, hoc inquam nullam vim habet cum de genealogiis agitur, in quibus nunquam invenietur hoc factum fuisse, ut socer

pro patre positus fuerit, præsertim nulla ejusce rei diserta mentione facta. Quæ ratio adeò valida est, ut frustra laborent, qui ex eo, quod expreßè apud Lucam legitur, quòd Iosephus fuerit filius Heli, quē ipsi patrem Mariæ fuisse contendunt, & alio nomine Ioachim vocatum fuisse concludere volunt, nihil absurdi in eo esse, si prædictus Heli non pater, sed socer Iosephi esse inveniatur. Nec illos juvat quod ajunt in ipsamet ista genealogia deprehendi, aliquem dictum esse alicuius, quemadmodum Iosephus dicitur esse istius Eli. Nec tamen is cujus esse dicitur, sit ejus pater. hoc est, cum Adam dicitur esse vel fuisse Dei, cum tamen apertum sit Deum non fuisse patrem Adami, istud inquam illos non iuvat. Apparet enim manifestè, & sine ullo falsæ sententiæ periculo, illum impropriè eo in loco loquutum fuisse, & quando Adam nullum alium patrem revera habuit, Deum, a quo suum esse planè acceperat, eius patrem nominaße. Sic enim intelligendus est locus iste, & sermonis improprietas ista, quæ non adeò magna est, admittenda: non autem sentiendum, ut isti faciunt, verba illa, Adam Dei, quæ ita ad verbum apud Lucam leguntur, ita interpretanda esse, acsi dixisset, Adam creatura Dei, ut scilicet hinc evinci possit similiter, cum dixit, Ioseph Eli, nihil absurdi esse, si non vox Filius, sed vox Gener sit subaudienda. Adde quòd, etiāsi Christ⁹ non ex ipso sed eius uxore Maria natus fuerit, tamen ab omni verisimilitudine abest, quòd Lucas, præter morem perpetuum genealogiarum describendarum, matris Christi genealogiam descri-

describere aggressus esset, non autem eius, qui eius pater esse credebatur, & tamen huiusce rei nihil prorsus lectorem monuerit; præsertim cum non modò is, qui maritus alicuius mulierũ est, possit meritò vocari pater filii, quem mulier illa ex ullo alio viro pepererit, (quemadmodũ infrà suo loco apertiùs explicabimus, & auctoritate eruditissimorum hominum confirmabimus,) sed etiam ipsemet Evangelista disertè ibi proximè, cum incipit genealogiam istam texere, mentionem fecerit, quòd Iosephus putaretur esse Christi pater. Neq; enim aliam ob caussam verba ista expressa ab ipso fuisse videtur, nulla interim, ut dixi, mentione factâ ipsius Mariæ matris Christi, quàm ut sibi viam sterneret & gradum faceret ad Iosephi genealogiam describendam, quamvis Iosephus non verus ipsius Christi pater esset.

Postquam satis ostendisse videmur, primam conciliationem, quam commemoravimus, genealogiarum Christi a Matthæo & Luca descriptarum, sustineri non posse, & ita nullo modo videri admittendum, quòd Lucas non Iosephi sed Mariæ progenitores recensuerit, sequeretur ex ordine, ut eam, quam secundam contiliationem fecimus, examinaremus. Sed quia secundam istam concilitionem præter cæteras probamus, credimusq; illam veram ac rationabilem ostendi posse, propterea illius examinationem postremo loco reservabimus, ut totum de hac re sermonem nostrum hâc sententiâ concludamus, quæ nobis omnino in tanta difficultate sequenda videtur. Nunc igitur ad tertiam, quam fecimus, conciliati-

ciliationem examinandam accedemus. Quæ quidem mihi, quamvis a præclaris aliquot viris defendatur, nullo modo probari potest. Potissima ejus quod dico caussa est, quòd mihi nullo pacto admittendum videtur id, quod isti sentiunt atq; affirmant, Solomonis stirpem in Ochosia defecisse. Nam in ipsa historia sacra manifestè Ioas, qui in locum Ochosiæ, post tyrannidem AthaliæOchosiæ matris, ipsâ Athaliâ occisâ extinctã, Rex Iudæ est factus, filius ipsius Ochosiæ esse dicitur, idq; planè disertis verbis tam lib: 2. Reg: 11. quàm lib. 2. Para: 22. Id quod animadvertentes isti, qui istam sententiam, quòd stirps Solomonis in Ochosia defecerit, omnino veram esse volunt, ajunt, quamvis Ioas filius Ochosiæ esse dicatur, intelligendum tamen esse, eum propterea Ochosiæ filium vocari, quia in ejus locum, tanquam si filius ejus fuisset, in regno successerit, eam nimirum ob caussam, quòd proximus illi esset inter superstites ex familia Davidis, tanquam is qui ex Nathane Davidis filio, & Salomonis ex eadem matre fratre, originem duceret. Ad cujus rei confirmationẽ, quòd ob caussã istam meritò Ochosiæ filius nominari potuerit, afferunt tanquam simillimum exemplum, quòd cap: 3. libr: 1. Paral: Salathiel, seu ut ibi legitur, Sealthiel, Iechoniæ filius esse dicitur, cum tamen revera ejus filius non esset, tantummodo ob eam caussam, quòd in ea captivitate Babylonica, in qua tunc erant, Sealthiel post Iechoniæ mortem principatum quendam in Iudaico populo obtinuerit. Ad probandum verò quòd Sealthiel sive Salathiel non fuerit

revera filius Iechoniæ, afferunt verba, quæ Ieremias cap: 22. ad finem, in hunc modum protulit: Sic dixit Iehova. Scribite virum iſtum (*Iechoniam ſive Choniam, ut ex præcedentibus patet, omnino intelligit.*) orbum. *Ecce, aiunt, manifeſtè ipſe Deus pronunciat Iechoniam orbum eſſe, id eſt, filiis carere, aut certè cariturum eſſe. Atqui nos, cum multis præſtantiſſimis viris, aliter verba iſta accipimus, & interim, dum ſententiam noſtram & iſtorum exponemus, id exequemur, quod ſupra attigimus polliciti-q; ſumus nos inferiùs explicaturos, & reſponſuros ad obiectionem, quæ Matthæi Genealogiæ fit, tanquam minùs veræ; ob eam nimirum cauſſam, quòd & ipſe, unà cum auctore libri Paral., Salathielem Iechoniæ filium facit, qui tamen ex verbis iſtius Ierem: loci nullos filios reliquiſſe videtur. Dicimus igitur nullo pacto eſſe probandam iſtam interpretationem, quæ facit auctorem libri Paral: falſa dicentem, aut certè præter omnem modum negligentem, qui ſcilicet lectorem non monuerit, Salathielem a ſe Iechoniæ filium vocatum, aut revera ejus filium fuiſſe, ſed tantũ illi in principatu populi Iudaici ſucceſſiſſe. Quanquam nihil apertiùs eſt, quàm auctorem ejus libri iſto in loco filios veros ac naturales eorum, de quibus meminit recenſere. Quomodo ergo, dicet aliquis, intelligenda ſunt verba Dei apud Ierem:? nempe ea in in eum ſenſum ſunt accipienda, qui ex verbis proximè ſequentibus apertè colligitur, quæ iſta ſunt:* Virum cui nihil proſperè cedet in diebus ſuis:

non enim prosperè aget de semine ejus vir sedens super solium David, & qui dominetur ultra in domo Iehuda. *Ex quibus satis apparet, quo sensu Iechonias a Deo orbus vocatus fuerit, nempe quia nemo ex ipsius filiis in Davidis solio sedit, in quo tamen ipse Iechonias sederat, nec in Iehuda dominatus est. Namq; Salathiel, si quid primi loci in populo Iudaico, in captivitate constituto, habuit, id non modò nihil habuit commune cum sessione in solio Davidis, sed neque etiam dominationem in se continuit ipsius populi Iudaici. Quapropter meritò, Deus verba ista ac verissimè protulit, quòd scilicet nullus filius Iechoniæ, ei in regno aut dominatione populi Iudaici successurus esset, quamvis Salathiel revera ipsius Iechoniæ filius fuerit. Præterea si quis istos interroget, cur ipsi tam firmiter asseverent stirpem Solomonis in Ochosia defecisse, nihil habent quòd sit admodum magni momenti. Nam quòd quidam verba illa 2 Paral: 22. quòd in domo Ochosiæ non essent vires ad obtinendum regnum, ita accipi volunt, ac si dictum esset, non extitisse ullum ipsius filium qui regnum posset capere, hæc, inquam, istorum ejus loci interpretatio, nullo pacto sustineri potest. Immo ex istis verbis contrarium elicitur, id est quòd erant quidem filii, sed propter ætatem infirmam imbecilles, atque inepti ad regnum obtinendum adversus Athaliam ipsorum aviam, quæ illud omnino occupare voluit. Sed aliud quiddam est, quod aliquantò firmiùs videtur, ex quo isti sententiam suam confirmant; quòd scilicet apud Philonem Iudæum,*

ætum, virum doctissimum & rerum Iudaicarum peritissimum, scriptum inveniatur, stirpem Salomonis in Ochosia defecisse. Qua in re duo animadvertere oportet, quæ nobis dicenda sunt pro tota responsione ad rationem istam, cum ipsum Philonis librum minime habeamus. Altera istarum rerum est, quòd illi ipsi, qui testimonium hoc Philonis citant, fatentur, in Philone, quem ipsi vidissent, testimonium istud non extare; sed illos qui ita statuerant, quòd scilicet testimonium istud apud Philonem extet, auctoritatem secutos fuiße illius, qui ipsum Philonis librum edidit. Altera res consideratione digna est, quòd iste libri illius editor, fuit Monachus quidam ordinis Dominicani, cujus nomen erat Iohannes Annius Viterbiensis, qui floruit annis ab hinc circiter 140. Sciendum enim est virum istum, licèt alioqui rerum antiquarum indefessum indagatorem, & meritò, quod ad hanc partem litteraturæ attinet, inter eruditissimos ac præstantissimos numerandum, tamen quæcũq; eius rei fuerit caussa, libros alios ejusmodi veteres edidisse, qui a recentioribus multis, testimonio Iosephi & aliorum clarissimorum scriptorum, magna ex parte adulterini esse convincuntur. cujusmodi est Berosus Chaldæus, qui nunc in omnium ferè manibus versatur, & Metastenes Persa, nec non Maneto Ægyptius. Ex quibus priores duo potissimùm, præcipuè verò Berosus, ita ut illum ab Annio editum habemus, multis in locis minimè cum eo consentit, quod de eo nominatim apud Iosephum, si rectè memini, in ejus libro adversus Appionem

Grammaticum, scriptum invenitur. Quare non videtur ullo pacto temere isti testimonio Philonis, quod istos movit, fidem adhibendam esse; præsertim cum rem planè contrariam in ipsis sacris libris scriptam habeamus. Opus est tamen interea ad rationes duas respondere, quas, ni fallor, Calvinus adfert, ad ostendendum, quòd Ochosias nullum filium reliquerit, & quòd Ioas, qui in locum ejus post Athaliæ tyrannidem successerit, non fuerit Ochosiæ filius. Vna ratio est, quòd si Ochosiæ filius fuisset: Athalia non curasset omni studio ut illum interficeret, adeò ut necesse habuerit Iehosabat, ipsius Ochosiæ soror, illum occultare. Nam, inquit, multò meliùs ac tutiùs regnare potuisset Athalia sub isto prætextu, quòd nepotis regnum administraret. Ad quam rationem sic respondendum videtur. Primùm, ex ipsa historia posse apertè intelligi, non Ioam tantùm fuisse Ochosiæ filium, sed alios plures. Dicitur enim ibi, tam cap: prædicto 11. 2. lib: Regum: quàm cap: 22. 2. Paralipomenon, quòd soror ista Ochosiæ furata fuerit Ioas e medio filiorum regis, qui interficiebantur. Verisimile est autem istum omnium minimum fuisse, & propterea non ab ipso, sed ab aliis ejus fratribus, qui jam grandiusculi essent, initium factum esse occidendæ stirpis regiæ. Erat enim Ochosias cum mortuus est annorum 41, si quidem cum ad regnum est evectus 40 annorum erat, regnavit autem in Iuda annum unum. Ex quo intelligi potest, illum potuisse filios relinquere, qui iam grandiusculi essent. Quapropter cum & plures essent, & maximus natu non

plane infans, non videbat Athalia, quomodo regnum occupare posset, & plenè dominari, nisi funditus stirpem regiam delevißet. Nam si majores tantùm natu occidere voluisset, jam hoc eius factum omnino impediturum fuißet, quominus admitteretur, ne illa nomine nepotis superstitis alicuius regnum administraret, nec potuisset ipsa sub hoc prætextu jam populo imponere. Itaque necesse habuit, per apertissimam vim regnum invadere, quam dum exercet, &, ut scriptura loquitur, omne semen regium perdit, evasit nihilominus, amitæ operâ, Ioas iste, qui adhuc lactebat; ut ex eo potest intelligi, quod in historia dicitur, eum cum ipsius nutrice absconditum fuisse a facie Athaliæ, atque ea ratione non fuisse interfectum.

Altera ratio Calvini est, quòd nullo modo sit verisimile, Ochosiæ filium tam diligenter potuiße occultari, quin diligentiùs ab Athalia conquireretur, & porrò inveniretur. Atqui hæc ratio non minùs locum habet, modò Ioas ex stirpe regia fuerit, ad quem regni successio post Ochosiam pertineret. Nam Athaliæ eam penitus delere omnino propositum fuisse, ex ipsa sacra historia evidenter apparet. Sed non minùs evidenter ex eadem historia, & ex ipsius Calvini, & aliorum quos ipse sequitur, cōfessione constat, Ioam fuiße ex regia stirpe, ad quem regni successio spectabat, cum disertè historia illū ipsius Ochosiæ filium nominet, quòd ipse Calvin⁹ & alii ob id factum esse volunt, quòd is proximus ac legitimus in regno successor Ochosiæ esset. qua de re

supra a nobis satis disputatum est. Nō est igitur quod vereamur cōstanter affirmare, quemadmodum quidem plerique docti viri censere videntur, Solomonis stirpem minimè in Ochosia defecisse, & consequenter conciliationem istam non esse admittendam, ut scilicet dicamus, non esse discordes Matthæum & Lucam in suis Christi genealogiis, quia Lucas, cum per Nathanum deducit genealogiam suam, naturalis propagationis rationem habuerit, Mattheus verò dum per Solomonem idem facit, legalis.

Sed habet præterea sententia ista ac conciliatio plurimum difficultatis, & inter alias hanc, quòd ab isto Ioas, quem volunt apud Lucam Simeonem vocari, usq; ad Selathielem generationes numerantur plures unâ, quàm sint illæ quæ extant apud Mattheum, illis numeratis quos ipse prætermisit. In hoc enim alioqui omnes consentire videntur, quòd is, qui apud Mattheum & Lucam Salathiel vocatur, sit unus & idem homo; id certum est, illos, qui conciliationem istam, quam nos minimè approbamus, sequuntur, pro certo istud habere ac statuere. Quinimmo satis apparet hanc fuisse caußā potissimam, cur ipsi post istud Philonis testimonium sententiam istam amplexi fuerint. Animadvertens autem unus ex illis id, quod diximus de maiore numero generationum, ait, in Matthei genealogia, quemadmodum Ochosias, Amasias, & Asarias adduntur ab omnibus, sic præterea post Iosiam non tantùm Ioachim, quod a pleruque fit, addendum esse; sed etiam ante Ioachim Ieochanam, qui fuit primogenitus

Iosiæ,

Iosiæ, eique primus in regno successit. Atqui hoc nihil est, cum tertia ista conciliatio omnino ferat, unam perpetuò naturalis propagationis rationem habuisse, ita ut necesse sit Melchi a Luca nominatum, quem, secundum conciliationem istam, eundem esse oporteret cum Ioachim apud Matthæum, ab Addi, qui idem cum Ioachaso isto esset, verè generatum fuisse, & sic Ioachimum fuisse Ioachasi filium, cum tamen certum sit, non filium fuisse sed fratrem ex eodem patre Iosia natum. quod quàm sit verisimile, cùm Ioachim qui post ipsum numeratus esset, non ipsius filius, ut verba Matthæi ferunt in aliis quos enumerat, sed frater fuerit, viris cordatis judicandum relinquo. Sed jam ad reliqua, quæ ad istam tertiam conciliationem examinandam pertinent, explicandā accedo. Animadvertendum enim est eos, qui tertiam istam conciliationem amplectuntur, quamvis in eo diversè sentiant, quòd quidam existimant a Luca describi genealogiam Mariæ, non autem Iosephi, quidam verò sentiunt, non minùs a Luca quàm a Matthæo Iosephi genealogiam describi, tamen in eo utrique conveniunt, ut dicant, eos omnes, qui post Ioram in Matthæo habētur, usq; ad Sathielem, quamvis singulos aliis nominibus nominatos quàm apud Lucam, tamen esse eosdem unà cum iis, qui ab ipso Luca nominantur, a Simeone sursùm versùm usq; ad Salathielem. Nam qui censent Iosephi genealogiam ab utroque describi, ii necesse habent contendere, non modò hos, sed omnes usq; ad genealogiæ finem eosdem eße; quemadmodum rursus

quā

qui volunt a Luca Mariæ genealogiam describi, necesse habent contendere, non omnes esse eosdem. Repetendum autem hîc illud est, quod suprà docuimus, eos qui putant Osiam a Matthæo nominatum, eundem esse cum Ochosia, & ita tres qui eo in loco desiderantur esse, Ioam, Amasiam, & Asariam, non leviter falli. Nam Osias iste non Ochosias est, sed Asarias, qui & Osias nominatus est, ut patet ex lib: 4. Reg: cap: 15. Itaque qui desunt apud Matthæum, non quidem tres isti sunt modò nominati, sed Ochosias, Ioas, & Amasias, quemadmodum supra alibi a nobis dictum est. Iam verò cùm omnino necesse sit, utroscunq; velimus sequi qui istam tertiam conciliationem probant, ut post Ioram, ut diximus, usq; ad Salathielem iidem sint qui nominantur a Matthæo, cum totidem eorum qui ante Salathielem a Luca nominantur, apparet conciliationi isti aliud, præter illa, quæ diximus, objici posse satis magni momenti. Nullo enim pacto verisimile videtur, ut tot reges, inter quos non pauci præclarissimi fuêre, omnes aliis planè nominibus a Luca nominentur, quàm ex ipsis s. litteris doceamur, quales sunt Amasias, Asarias, Esechias, Iosias, quorum nomina & fama, præsertim verò Esechiæ & Iosiæ, sũmam celebritatem habent; adeò ut nimiùm absurdũ videatur, tãtos reges tamq; celebres, &, quod caput est, valdè pios, nominibus obscuris quibusdam & incognitis, ac de quibus nihil aliud prorsus alibi constet, a Luca nominatos fuisse. Quæ una ratio apud me tanti est ponderis, ut, etiamsi nihil aliud præterea haberemus, quod isti

tertiæ conciliationi objiceremus, vel ob hoc solùm eam penitus rejiciendam esse arbitraturus essem. Caussa potissima, ut antea dictum est, huius sententiæ, quòd isti iidem sint apud Lucam qui apud Matthæum, fuerunt nomina Salathielis & Zorobabelis, qui omnino iudicati sunt propter eadem nomina, iidem etiam esse apud utrumq; Euangelistam, quod nos tamen minùs verum eße credimus. qua de re aliquid apertiùs explicabimus mox in secunda conciliatione, quam nobis probari præter alias diximus, tractanda & explicanda. Non existimo autem istius diversitatis, quam esse diximus inter utrosq; istos tertiæ conciliationis assertores, ullam aliam caussam fuisse, nisi quòd quibusdam nimis durum visum est, nullum prorsus nomen usque ad genealogiæ finem, a loco illo quem diximus, apud utrumque evangelistam idem esse. Quam absurditatem ut vitarent quidam, propterea noluerunt a Luca, quemadmodum a Matthæo, Iosephi sed Mariæ genealogiam describi. Atqui mirum est cur isti, etiamsi non tot nominum, tamen multorum & quidem præstantissimorum virorum, perpetuam diversitatem nihili fecerint, neque absurdam esse, ut debebant, omnino statuerint. Adde, quòd istorum sententia, de genealogia Mariæ a Luca descripta, aliis rationibus evincitur eße falsa, quemadmodum superiùs a nobis demonstratum fuit. Non est igitur ut ullo modo putemus, tertiam istam conciliationem, quæ tota eo continetur quòd in Ochozia stirps Salomonis defecerit, & sic a Matthæo legalis propagationis habita fuerit

ratio

ratio a Luca verò naturalis, ullo modo sustineri posse.

Ad reliquam igitur conciliationem, quam secundo loco ab initio recensuimus, deveniendum est. Dicimus igitur nobis valde probari, quòd in ipsa tantùm Iosephi persona Matthæus naturalem filiationem ipsius Iosephi, Lucas verò legalem secutus fuerit. in eo tantùm est difficultas, qua ratione explicanda sit ista legalis Iosephi filiatio. Duobus enim nec pluribus hactenus modis eam acceptam esse invenio, quòd scilicet Iosephus vel ab Eli adoptatus fuerit, vel eius filius dicatur, quamvis naturalem patrem alium haberet, quia is naturalis pater semen suscitaßet, ut scriptura loqui consuevit, ipsi Eli. Quòd Iosephus ab Eli adoptatus fuerit, censuit, ut supra indicavimus, Augustin^o, nec invenio adhuc qui ipsius sententiam vel sequatur, vel rationibus refellat. Nec mirum est, cum omnibus ferè libris, ad hanc rem necessariis, destituar. Dicam tamen de sentẽtia ista quid sentiam. Illud autem est, eam mihi propterea non admodum probari, quia nec ullum vetus testimonium habet, & modus iste faciendi sibi filios per adoptionem, vix in sacris litteris nominatur. Itaque existimo alteram sententiam multò probabiliorem esse, ut scilicet Iosephus propterea duos patres haberet, Iacobum et Eli, unde ista diversitas genealogiarum apud utrumq; Evangelistam manaverit, quia Iacob a Salomone descendens ejus verus ac naturalis pater fuerit, Eli verò a Nathane, nonminus quàm Salomon Davidis filio, prognatus, eius fuerit legalis pater; utpote cuius semen Iacob suscitaverit. Habet enim sententia ista primùm a vetustate testimonium valde amplum.

Nam apud Eusebium lib: 1. Ecclesiasticæ historiæ cap: 7. habemus ipsa verba descripta Aphricani vetustissimi & nobilissimi scriptoris, ex ipsius epistola quadam excerpta, quam ad Aristidem scripserat deconciliatione Evangelistarum. Quorum verborum hæc summa est, quòd antiqui tradidissent istud quod diximus, de duobus Iosephi patribus naturali & legali; idq; hac ratione contigisse notatum posteris reliquissent, quòd scilicet Matthan, naturalis avus Iosephi, & Iacobi pater uxorem duxisset, cujus etiam nominis memoria manserat, Esta enim vocabatur, quam post mortem ipsius Melchi pater Eli duxisset, ex eaq; ipsum Eli progenuißet, unde fiebat, ut Iacob & Eli uterini fratres essent ex eadem matre nati. Contigit autem ut Heli, quamvis minor natu, prior diem suum obiret post cuius mortem Iacobus, quippe eius frater, eam quæ Heli uxor fuerat, uxorem habuerit, eamq; ad suscitandum fratris semen duxerit. Ex quo secundo istius fœminæ matrimonio, primogenitus natus sit Iosephus, qui, ex lege quæ habetur Deut: 25. cap., in semine non Iacobi sed Eli censeretur. Antequam verò, quæ possunt huic sententiæ objici, commemorem atq; refellam, illud animadvertendum est, unde possit fieri, quòd in ista historia duo viri reticentur, qui apud Lucam in genealogia illa habentur, in qua non Melchi, quemadmodum historia ista fert, sed Matthat dicitur esse avus Iosephi; nam Melchi apud Lucam, qui primò in illa genealogia nominatur, non quidem avus, sed abavus Iosephi fuisse ponitur, interiectis inter Eli & Melchi Matthat & Levi, quæ res posset falsitatis suspectam alicui red-

dere istam ab Aphricano recitatam historiam. Sed non est verisimile, eum, qui illam confingere voluisset, hac in re tam turpiter errasse, tamq; supinum fuisse, ut id non animadverteret quod diximus. Quare censendum est, variasse tunc temporis exemplaria Evangelii Lucæ in loco isto, & multa exemplaria fuisse, quæ istos duos Matthat & Levi, qui hodie in omnibus exemplaribus habentur, planè omitterent, & secundum exemplaria ista historiam, ab Aphricano litteris mandatam, proditam fuisse.

Videamus igitur, an aliquid solidiùs possit isti sententiæ objici. Illud autem videtur eiusmodi esse, quòd in lege illa Deuteronomii fratrum fit mentio qui simul habitent, atque, ut necessariò inde colligi videtur, hæreditatem adhuc communem habeant, id quod de Iacob & Eli, qui tantùm fratres uterini erant, & consequenter communem eandem hæreditatem paternam non habebant, dici non potest. præsertim cum alioqui ipsorum inter se cognatio, nimis e longinquo suam originem duceret, nempe a Davide rege. Cæteroquin enim facilè responderi potest ad id, quòd fratres ex eodem patre non essent. Primùm enim scimus hebraica phrasi, quemadmodum etiam apud alios id invaluit, eos nominari fratres, non tantùm qui ex eodem patre sint nati, sed eos etiam qui ex eadem sint consanguinitate, quos, nisi nimis longinquo gradu inter se distent, nihil prohibet posse etiam hæreditatem communem habere, patrimonialem, inquam, hæreditatem, id est, quæ ad genus & stirpem ipsorum patrum pertineat.

Præte-

Præterea ex historia libri Ruth manifestè constat, legem illam Devteronomii locum habuiße, etiam inter eos qui fratres non essent, modò ex eadem essent cognatione, & alter alteri omnium aliorum proximus. Dicitur enim ibi, in Ruth inquam historia, quòd mortuo Elimelecho, & post ipsum ejus filio Machlone, qui Ruth vir fuerat, requisitus est ab ipsa Ruth, docente ac monente socru Noemi, Bozus, ut vellet ipsam Ruth & bona quæ fuerant Machlonis & Elimelechi vendicare, ut pote qui ipsorum propinquus esset. Sciendum est enim, præter id quod in prædicto loco Devt: habetur, in Levitico cap: itidem 25. legem perscriptam esse de vindicandis bonis a suo propinquo, & ex eadem familia nato, qui mortuus fuisset divenditis. Itaque in casu prædicto historiæ Ruth, contingebat ut utraque lex locum habere possit, cùm præter bona Elimelechi & ejus filii Machlonis, quæ divendita fuerant, superesset etiam ipsius Machlonis uxor, nempe Ruth. cujus precibus Booz permotus dixit, se præsto esse, ut id faceret quod illa rogabat, Sed alium esse se propinquiorem ad quem id facere pertineret, qui si id recusaret, tum demum se facturum. Quare iussit Booz in porta ipsius oppidi, quod Bethlehem erat consistere istum propinquiorem se, qui illac transibat, ibiq; coram decem senioribus ipsius oppidi, re tota narrata, monuit istum ut vendicaret bona illa, & Ruth in uxorem duceret, id quod ille recusavit facere, & sic Booz secundùm promissum suum id ipsum fecit, & tamen Booz non modò non fuerat frater, propriè loquendo,

quendo, prioris mariti Ruth, sed minus erat illi propinquus quàm quidam alius, & tamen in ipso locum habuit lex non Levitici modò, verùm etiam Devteronomii, ipsumq́ Ruth duxiße uxorem ad suscitandum semen Machloni priori eius viro, sic enim habent ipsius Boozi verba ad seniores illos. Testes estis hodie, quòd acquisiverim omnia quæ fuerint ipsius Elimelech, & omnia quæ fuerant ipsius Chilion & Machlon, de manu Noemi. Sed et Ruth Moabitidem uxorem Machlonis acquisivi mihi uxorem, ad suscitandum nomen defuncti, in hæreditate sua *&c. Ex quibus verbis apertè constat, in hoc casu fuisse executioni mandatam illam Devteromii legem, præsertim cum etiam in toto hoc negotio conficiendo, cum propinquior ille recusaret id facere quod Booz fecit, ceremonia illa intervenerit detrahendi calceum, de qua disertè præceptum est in prædicto Devt: loco. Et est præterea animadvertendum, quòd propinquior ille propterea recusavit id facere quod rogabatur, quia, inquit,* non possum redimere mihi, ne forte deleã hęreditatẽ meam *Quorum verborum hic videtur esse omnino sensus, se nolle periculum subire, ne post mortem suam, nulla ipsius hæreditas nominaretur, sed tantùm prioris mariti, cui Ruth nupserat; nam si ex ea unum tantùm filium suscepisset, is, vi prædictæ legis, non ipsius filius, sed prioris mariti nominandus, totam ipsius hæreditatẽ, tam eam quã vendicaverat, quàm eam quam antea habuerat, poßedisset, & sic ipsius natura-*

naturalis patris nomen post ipsius mortem abolitum fuißet, &, ut diximus, hinc factum est, ut is recusaverit Ruth uxorem ducere. Vbi obiter notandum est, haberi isthic locum, ubi manifestè verbum posse significat velle, seu, Nō possum facere, idem est, quod Nō sum facturus. Hoc autem monere voluimus propter loca non pauca, ubi ad eundem modum in novo Testamento verbum posse accipiendum est, inter quæ sunt celebria illa duo Rom: 4. & Heb: 11, in quorum priore scriptū est, plenè persuasum habens, eū quod promiserat posse etiā facere. Vbi sine dubio Posse etiam facere, significat, facturū etiam esse. In altero verò loco, ubi de eodem Abrahamo, de quo in isto priore verba fiunt, scriptū est, cum illud secum perpendisset, Deū, vel a mortuis excitare posse. Quē locū nos, in nostra Disputatione de IesuChristo servatore, docuim⁹ ita accipiendum esse, ac si scriptum foret, Deum vel a mortuis suscitaturum. Videmur objectioni quæ fiebat isti secundæ conciliationi, quòd scilicet Eli & Iacob non eßent fratres consanguinei, nec eandem hæreditatem patrimonialem haberent, fecisse satis exemplo isto ex historia Ruth. Sed remanet tamen difficultas alia, quam superiùs attigimus, quòd scilicet nimis longinquo gradu consanguinitatis juncti essent isti duo. nec enim verisimile videtur, ut solus Eli ex stirpe Nathanis cum mortuus est inveniretur, ita ut eo mortuo jam stirps illa penitus interiisset, ita ut nullus gradu agnationis propinquior ipsi Eli inveniretur, quàm aliquis qui ex altero Davidis filio, nēpe Solomone genus su-

nus suum duceret, qualis Iacob erat, cujus scilicet esset ducta uxore Eli, ei semen suscitare: eo concesso, quod ex prædicta historia Ruth probari omnino videtur, satis esse, ut is qui id facturus esset, propinquissimus omnium inveniretur. Non est, inquam, verisimile rem ita se habere, ob id quod diximus de tota Nathanis stirpe extincta, quod necessarium ad hoc fuißet. Nam, quòd Iacob et Eli uterini fratres essent, quò & potissimùm & solùm videtur respicere Aphricanus, cum historiam illam exponit, ut Evangelistas inter se concilicet, hoc non videtur ad rem facere, cum fraternitas ista, ut ita loquar, non pertineat ad agnationem & ad eandem patrimonialem hæreditatem: cujus rei potissima ratio haberi videtur, in illa Deut: lege. Immo hoc quòd isti fratres uterini fuisse dicantur, cum ad hoc probandum historia illa referatur, & qui ea utuntur, huc tantummodò respiciant, videtur falsitatis suspectam reddere historiam istam, si, ut dictum est, ejusmodi fraternitas nihil ad rem facit. Videtur enim aliquis id confinxisse, existimans, cum Deut: lex de fratribus loquatur, satis fore, si historia narretur, ex qua constet istos duos fuisse fratres, si non ex eodem patre, saltem ex eadem matre. Immo legenti historiam istam apud Eusebium, satis constare videtur, eos, qui illâ utuntur ad Evangelistas conciliandos, putâsse necessarium fore, ostendere, quòd Eli & Iacob essent aliquomodo fratres: fratres inquam, eo sensu, quo appellatio ista in usu latinæ linguæ est. cum tamen ex eadem illa historia Ruth liquidò appareat, id necessari-

ceßarium non esse. Quid igitur ad hæc dicemus? Nempe cum aliunde constet, historiam istam, quòd Iacob eâ ductâ quæ fuerat uxor Eli, ipsi Eli semen suscitaverit, ab omni antiquitate communiter receptam fuisse, hinc concludi debere, vel Nathanis stirpem post Eli mortem omnino defecisse, vel usu apud Iudæos invaluisse, ut lex illa Deut: locum haberet etiam in fratribus uterinis, præsertim si contigisset, eam, quæ istorum mater fuisset, hæredem fuisse sui patris; quemadmodum fieri facilè potest, ut in ea, quæ uxor Eli fuerat, evenerit. Sed, ut diximus, satis per se verisimile videtur, ut lex illa Mosis ad uterinos etiam fratres porrecta fuerit. Quod autem historia ab Aphricano relata, fuerit communiter recepta, indicant verba ipsa Eusebii in loco supra citato: eo præsertim addito, quòd Aphricanus eâ referendâ testatur, sic scilicet traditum a majoribus fuiße. Adde, quòd auctor quæstionum ad Orthodoxos, quæ falsò Iustino inscribuntur, in responsionibus ad quæstiones 66. & 133. apertißimè pro concesso sumit, rem ita se habere, ut scilicet, Iosephus maritus Mariæ, propterea diceretur & esset secundùm legem filius Eli, licèt non ex ipso revera natus, sed ex alio patre, nempe quia is naturalis pater, ex ea quæ Eli uxor fuerat, illum genuisset, ita, inquam, hoc scriptor ille pro concesso sumit, ut satis constet, tunc temporis, neminem inter eos qui Orthodoxi haberentur fuisse, qui id verum eße negaret. Quamvis autem scriptor iste non tam antiquus fuerit ut Iustinus, cui opus illud inscribitur, sed duobus saltem post seculis,

ut verissimile est, floruerit, tamen non nisi vetustus author ac fide dignus hac in parte haberi potest & debet. Præterea Hieronymus, ut eum citat Sixtus Senensis, in sua Bibliotheca Sancta, lib: 7. hanc historiam veram eße credidit, & secundùm eam in Matthæum scribens diversitatem istam Genealogiæ Christi inter Evangelistas conciliavit. Accedit quòd Augustinus eodem Sixto in eodem libro referente, cum priùs, ut dictum est, ita conciliandos esse Evangelistas censeret, ut diceretur Eli fuisse pater adoptivus Iosephi, id quod apud ipsum Augustinum dicit Sixtus haberi lib: 2. cap: 3. de consensu Evangelistarum, postea tamen, cum in narrationem Historiæ illius ab Aphicano relatæ incidisset, sententiam mutâsse videtur, & omnino isti Historiæ totus adhæsisse, ut legere est, eodem Sixto citante, apud ipsum Augustinum lib: 2. Retractationum cap: 7. Eusebius quoque, qui sanè vir magnus fuit, &, Aphricano excepto, istis omnibus antiquior, eandem istam historiam, dum eam ex Aphricano recitat, omnino etiam probat. Itaq; satis habemus & autoritatum & rationum ad confirmandam historiam istam.

Sed tamen ad-huc ad alia respondendum est, quæ possunt objici ei historiæ parti, quòd & Eli & Iacob, uterq; reverâ, quamvis ab eodem Davide prognatus, tamen alter quidem per Solomonem, alter verò per Nathanem progenitus fuerit. Primùm valde videtur obstare, quòd tam in Genealogia Eli, quàm in Genealogia Iacobi fit mentio Salathielis & Zorobabelis, hujus tamquam filii, illius verò ut

patris,

patris, quemadmodum eadem planè ratione iidem, Salathiel & Zorobabel, nominantur in Genealogia Iacobi. Verisimile est enim istos, eosdem utrobiq; esse, quod nulla ratione fieri potest, si ex diversis progenitoribus duæ istæ Genealogiæ deducuntur. Et sanè, ut antea monuimus, hæc videtur esse potissima caussa, cur affirmatum ab aliis fuerit, Matthæum post Ioram jam non veros & naturales descendentes Solomonis enumerâsse, sed qui tantùm legales erant, id est, progeniti fuerant ex Nathanis stirpe, ad quam devoluta fuisset successio regni, quæ istos legales descendentes Solomonis faciebat, ipsa videlicet, naturali Solomonis stirpe jam extincta. Sed nos jam satis demonstravimus, totum hoc a veritate longè abhorrere. Quare, ad objectionem adversus hanc secundam conciliationem, quam sequimur, modò a nobis factam, respondendum est, nihil vetare quominus, etiamsi eadem sint nomina utrobiq; apud Evangelistas patris & filii, tamen non eosdem homines utrobique fuisse. Cum enim Salathiel & Zorobabel, præsertim verò Zorobabel, ex stirpe Solomonis, ut quidem nos censemus & scriptura abunde testatur, verè nati, insignes admodum viri fuissent, nihil vetat in iis, qui ex stirpe Nathanis erant, ad tantorum virorum memoriam renovãdam, eadem nomina aliis indita fuisse. Huc accedat, quod cum ex Historia sacra lib: 1. Parap: cap: 3. apertè constet, Zorobabelem non fuisse revera Salathielis filium, sed tantùm nepotem ex Pedaia Salathielis filio ortum, nullo pacto est verisimile, Lucam, qui

nullam caussam habebat, ne unum quidem ex tota illa genealogia reticendi, Pedaiam verum patrem illius Zorobabelis, qui a Matthæo commemoratur, reticuisse: ipsumq́ Zorobalem filium fecisse illius, cujus erat reverà nepos. Nam si Matthæus id fecit, nihil planè est mirum, quia certissimum est, illum antea non paucos alios reticuisse, & non solùm nepotem, sed abnepotem etiam pro filio posuisse, quemadmodum antea a nobis demonstratum fuit, & ab omnibus est animadversum. Voluit enim, ut dictum est, constare numerum illum, in tripartita illâ sua genealogia ubiq; 14. generationum. Quare tantùm abest, ut censere debeamus, tam apud Lucam quàm apud Matthæum eosdem esse istos Salathielem & Zorobabelem, ut potiùs, contrarium ex ipsamet ratione genealogiæ scribendi, quam uterq; Evangelista secutus est, separatim alter ab altero, colligi a nobis debeat. Nam diversa ista utriusq; Evangelistæ ratio, potuit etiam per se efficere, ut Matthæus, qui scilicet non tam exactè hac in re versari curavit, ut Lucas, satis habuerit, quod in ipsa sacra veteris Testamenti historia alicubi, & non semel Zorobabel Salathielis filius vocatus fuerit, ut supra a nobis indicatum fuit. Sequitur alia objectio, quòd scilicet parum sit verisimile, quòd eodem tempore in stirpe Nathanis multò plures generationes extiterint, quàm in stirpe Solomonis. Incipiendo ab eo loco genealogiæ, post quem postea non apparet ullum in Solomonis stirpe, quæ in conciliatione ista a Matthæo enumerata ponitur, prætermissum fuisse.

Hæc

Hæc objectio eſt ſatis levis. Primùm propter id, quòd etiamſi ea de re nihil alioqui conſtet, tamen veriſimile eſt Matthæum, in tertia parte ſuæ Genealogiæ, ut conſtaret numerus ille 14 generationum, non paucos prætermiſiſſe. Deinde, & quidem multò firmiùs reſpondetur, nihil impedire, quin in duabus diverſis ſtirpibus eodem tempore, id eſt, per idem temporis ſpacium, generationum numerus ſit valde diſpar. Habemus hujusce rei exemplum luculentiſſimum in ſtirpe Iagellonica, & Auſtriaca. A nato enim Vladislao Iagellone, usq; ad natum Sigismundum Auguſtum pronepotem ipſius, numerantur anni plus minus 163. at rurſus, a nato Maximiliano 1. Imp: ad natum Philippum ſecundum Hiſpaniæ regem ejus ſimiliter pronepotem, non numerantur niſi anni circiter 70. Adeò, ut totidem generationes hîc extiterint 70 tantùm annorum ſpatio, quot ibi centum ſexaginta trium. Itaque nihil mirum videri debet, etiamſi nullus deſcendentium prætermiſſus fuiſſet a Matthæo ſtirpis Solominicæ, a jam dicto loco incipiendo, tamen non conveniret numerus iſtarum generationum, cum numero illarum ſtirpis Nethanicæ a Luca deſcriptæ eodem tẽporis ſpatio, ſed novem circiter generationib: minor eſſet. Quod nihil eſt præ eo, quod evenire poſſe oſtendunt exempla a nobis modò allata: præſertim cum ſpatium ibi ferè triplo longius fuerit, quàm hîc in exemplis, inquam, iſtis quæ attulimus. Non eſt etiam reticendum id quod ſuperius attigimus, quòd apud Matthæum poſt Zorobabelem nullus nominatus inveniatur, cujus nomen

conveniat cum veris Zorobabelis descendentibus, enumeratis prædicto Par: libro: 1. cap: 3. Hoc enim omnino indicare videtur saltem post Zorobabelem, Matthæum non naturalem & veram Solomonicam stirpem enumerâsse, sed legalem fortasse aliquam, quæ eadem sit cum stirpe Nathanica, quam Lucas enumeravit. Et quia superiùs diximus nobis verisimilius videri, istos omnes binomines fuisse, quàm quod Abiud, qui a Matthæo ponitur Zorobabelis filius, ab auctore libri Paral: prætermißus fuerit, cum alterutra ex istis rationibus sit objectio ista dissolvenda, liberum, iis non obstantibus quæ supra diximus, unicuique facimus, quod quidem attinet ad sententiam nostram, utram velit istarum rationum sequi: cum alioquin ex iis, quæ antè a nobis disputata sunt, & postea fortasse dicentur, satis constet, Matthæum veram & naturalem Solomonis stirpem in Genealogia Christi a se descripta secutum fuisse. Non reticebo etiam propter viri autoritatem, aliam obiectionem, quæ fieri posse videatur conciliationi isti, quam nos amplectimur. Augustinus enim lib: 2. Quæst: Evangelicarum cap: 5. teste eodem Sixto in loco ante indicato, quamvis nondum sciret, Historiam de ratione, quomodo Eli legalis Iosephi pater fuerit, ab Aphricano fuisse tam luculenter descriptam, tamen noverat modum istum conciliandi Evangelistas, quippe qui ut paullo ante docuimus, in ipsa Ecclesia notus & receptus esset: sed interim tamen eum non probabat, quia verba legis Deut: cap: 25. ubi dicitur. Erit autem primogenitus

quem

quem pepererit, stabit nomine fratris sui defuncti; ne deleatur nomen ejus ex Israele, *ita interpretabatur, ut voce nominis intelligeretur nomen quo defunctus vocabatur, nempe in casu, de quo agimus, nomen Eli, ita ut secundùm legem istam, necesse fuisset, ut Iacobi filius naturalis, ex ea quæ uxor Eli fuerat natus, vocaretur Eli: quod cum non evenisset, quippe cum non Eli sed Iosephus vocaretur, censuit eo in loco Augustinus, rationem istam Evangelistas conciliandi rejiciendam esse. Sed postea rem melius considerans, vidit voce nominis istud minimè significari, sed ea voce declarari debere, eum qui primogenitus ex matrimonio isto fuisset, haberi & appellari filium simpliciter defuncti prioris matris suæ mariti, & consequenter, priorem istum maritum patrem ejus perpetuò nominandum. Hoc, inquam, Augustinus animadvertit, & seipsum corrigens scripsit eodem libro secundo Retractationum cap: 12.*

Credimus abunde satis per nos responsum ad ea fuisse, quæ videantur posse objici conciliationi isti quam ipsi maximè probamus. Vbi illud etiam non videtur ad aliquam conciliationis istius confirmationem omittendum, quòd præstantissimi quidam viri attingunt. Illud est, quòd Lucas non perinde ac Matthæus in sua Genealogia exponenda usus est generandi verbo, sed tantum ait; Iosephi, τοῦ Ἠλὶ *id est simpliciter,* qui fuit Eli, *ut scilicet hac ratione posset patrem, quamvis non naturalem, eo in loco ponere, utrumq; enim uerum est, videlicet neque eum, cui semen*

men

men suscitatum fuerat, generasse illum, qui post ipsius mortem ex ejus uxore natus fuerit, & tamen istum ejus esse, & quidem ex legis decreto, filium. Est enim obiter hic monendum, etiamsi Lucas in istis verbis filii nomen non posuerit, tamen illud ex præcedentibus repetendum esse. Dixerat enim ante, Erat autem Iesus quasi annorum 30. ut putabatur filius Iosephi. *Itaque cum postea subiicit statim,* qui fuit Eli, *subaudiendũ est sine dubio* filius. *quæ vox ab ipso brevitatis & elegantiæ caussa, in tam longa generationum enumeratione consultò ac meritò fuit omissa. Quanquam nihil est opus repetitione ista ex præcedentibus vocis* filius *in loco isto, cum hæc phrasis exempli caussa, Iosephus Iacobi, ita per se prolata, significet, tum apud prophanos, tum verò apud ipsos sacros autores, Iosephum Iacobi esse filium. Habetis huiusce rei exemplum in Evangeliis, inter cætera in filiis Zebedæi Iacobo & Iohanne apostolis. Illi enim simpliciter vocantur alicubi Zebedæi, genitivo scilicet casu, numeri singularis, hujus nominis Zebedæus, ut apparet de Iacobo cap: 10. Matthæi, & 1. ac 3. Marci. Hoc igitur in sacris litteris ipsis receptissimum est, ut cum vir aliquis, seu mavis, homo aliquis masculini generis, alicujus esse dicitur, is, cujus esse dicitur, sit ejus pater. Quemadmodum in fœminis, is, cujus aliqua esse dicitur, ejus maritus est. Quod si ii, qui voluerunt dictum fuisse Iosephum Eli, hoc est Græcè τȢ Ἠλὶ, propterea quòd Eli fuerit Iosephi socer, habuissent exemplum aliquod quo id confirmarent, tolerabilior esset ipsorum opinio. Sed nullum ni*

lum, ni fallor, habent. Inveni tantùm quòd Matthias Flaccius Illyric°, qui iſtius eſt opinionis, & ex numero illorum, qui quantumvis velint in Ochozia ſtirpem Solomonis defeciſſe, tamen nihilominus arbitrantur a Luca genealogiam non Ioſephi ſed Mariæ deſcribi. Inveni, inquam, quòd ibi vir iſte ob prædictam ſuam ſententiam ſtatuit dictum fuiſſe Ioſephum eſſe τοῦ ἠλὶ, quamvis Eli non pater, ſed ſocer Ioſephi eſſet, motus exemplo quodam ex Actis Apoſtolorum petito, cap. 7. v: 16., ubi Stephanus vocat Hemor τοῦ σιχὲμ, cum tamen legatur Sichem non fuiſſe patrem ſed filium Emor, ut habetur Gen: cap: 33. & Ioſuæ cap: ultimo. Ex hoc enim Flaccius ſic infert. Quemadmodum in iſto loco Actorum Sichem genitivo caſu poſitum, non ſignificat, ut ſolet, patrem, ſed filium, ita & in loco apud Lucam cap: 3. non eſt mirum, ſi Eli generandi caſu poſitum, non patrem declaret, ſed ſocerum. Et ſanè ante ipſum Illyricum fuerunt viri docti, qui in illo loco verborum Stephani cenſuerunt addendum verbis Græcis non filii, ut in vulgata editione legitur, ſed patris. inter quos eſt is, qui in Bibliis, quæ vulgò Vatabli dicuntur, eas annotationes fecit, aut collegit, quæ habentur in Novo Teſtamento, horumq́ſententiam in ſua translatione ſecutus eſt Beza. Verùm nos aliter omnino ſentimus, cum habeamus pro ſignificatione prorſus inuſitata, ut nomen generandi caſu poſitum, & ab alio nomine rectum, filium ſignificare poſſit. Nec credimus uſquam alibi ejuſmodi phraſim cum ſignificatione iſta reperiri. Sed quia hac ratione videretur, niſi aliud

diceremus, argui Stephanus & Lucas falsitatis, cum, ut dictum est, constet, Sichem fuisse filium Emor, necesse est ut aliquid præterea dicamus, & ostendamus quomodo debeat locus accipi, & tam Stephanus quàm Lucas a suspicione falsitatis vindicari. Atque hac occasione nobis oblata, cum mihi idem locus videatur aliquid falsi ad historiam pertinens continere, de hoc etiam agemus, quod superius explicare omisimus, cum nominatim de iis ageremus, quæ, quod attinet ad historiam, falsa videntur deprehendi in Novi Testamenti scriptis. Iam verò altera ista, quæ in Stephani verbis falsitas esse videtur, hæc est, quòd ait, patres Israelitarum translatos fuisse in Sichem, & positos in sepulchro, quod emit Abraham precio argenti a filiis Emor. Nam certum est, sive hoc de Iacobo intelligatur, sive de filiis ejus Israelitarum patriarchis, non ita rem se habere. nam Iacob quidem, ipsius ante mortem jussu, translatus fuit post mortem ex Ægypto, sed in terram Chanaan: & sic non in Sichem. Præterea, sepulchrum in quo positus fuit, ab Abrahamo quidem fuerat emptum, verùm non a filiis Emor, sed ab Ephrone Hittæo: quemadmodum de hisce apertè constat Gen: 23, 49, & 50. Rursus, si de filiis Iacobi sit locus accipiendus, tunc invenimus quidem, quòd Ioseph translatus fuit post mortem in Sichem, ut legitur prædicto cap: ultimo libri Iosuæ. Et ossa ipsius, quæ ex Ægypto Israelitæ in terram Chanaan transtulerant, ibi in Sichem, inquam, fuerunt sepulta, & quidem in sepulchro empto a filiis Emor ut habent Stephani verba, sed quod tamen ab illis

non

non Abraham, ut verba ipsius habent, sed Iacob emerat, quod apertum est & ex dicto loco libri Iosuæ, & ex altero a nobis antea citato cap: videlicet 33. Gen. Quocirca videtur vix posse inveniri via, quomodo falsitas aliqua, in ista parte historiæ a Stephano recitata, non inveniatur. Primùm igitur hac de re agemus, Deinde de priore, quam commemoravimus, fasitate explicabimus.

Primo igitur loco dicimus unà cum aliis doctis viris, præsertim verò cum Beza in suis annotationibus in locum istum, nihil cogere, ut Stephani verba referantur ad Iacobum, sed satis ea vera esse, & videri debere, si referantur ad patres tantùm Israelitarum. Et quamvis non possemus ostendere alium ex patribus præter Iosephum in Sichem fuisse sepultum, id tamen satis esse posset ad vindicanda a falsitate Stephani verba. Frequens est enim satis apud omnes probatos auctores, & apud ipsos scriptores sacros figura synecdoche, adeò ut vera sint verba illa, patres nostri qui translati sunt in Sichem &c. quamvis plurali numero patres nominentur, modò unus ex patribus eò translatus fuerit. Sed præterea, ut citatum inveni apud Bezam, habemus Hieronymi testimonium, qui in Epitaphio Paulæ testatur, in Sichem fuisse sepulchra aliorum patriarcharum Iacobi filiorum, seq; illa suis ipsius oculis vidisse. Quare etiamsi id in sacris literis scriptum non inveniatur, cum ex altera parte nihil, quod ei adversetur, ibi scriptum deprehendatur; non est ullo modo abroganda fides tanto viro, & quòd prudens sciens tam aperte

pertè mentitus fuerit suspicandum, Quemdamodum verè mentitus fuisset, si nullius alterius præterquam Iosephi ex patribus illis ossa in Sichem fuissent sepulta. Vlterius autem progrediendo & ad id respondendo, quod objicitur, sepulchrũ istud in Sichem positum, non ab Abrahamo sed a Iacobo emptum fuisse, dicimus dupliciter responderi posse. Primùm hîc potuisse evenire id, quod verisimilimum esse supra ostẽdimus, ut evenerit in loco Matthæi cap: 27., ubi Ieremiæ nomen legitur, cum tamen certum sit verba Prophetæ illic citata non Ieremiæ esse sed Zachariæ. diximus enim planè esse verisimile, ut a Matthæo nullum positum fuerit Prophetæ nomen, quod postea sciolus aliquis in margine adscripserit, idq; tandem irrepserit, ut solet evenire, in ipsum contextum, quod ob quam caußam a sciolo isto factum esse potuerit, & Ieremiæ nomen Evangelistæ verbis additum ibidem explicuimus. Itaque & hîc facilè evenire potuit, ut in verbis Stephani a Luca scriptis simpliciter legeretur, quod emit, *nullo addito expreßè emptoris nomine, quod sciolus aliquis supplere voluerit, & nomen Abrahami adscripserit, (cum subaudiendum tamen esset Iacobi nomen, ibidem paullo ante expressum,) propterea quòd pro certo haberet, inter istos translatos, ut sepelirentur, Iacob esse numerandum, ut quidem ipsa Stephani verba ferre videntur. De Iacobo enim legerat iste, eum ut ante diximus, & loca citavimus, fuisse positum post mortem suam in sepulchro quod Abraham emerat. Nam quod ad alia iste non animadverterit, quæ cum hoc non conveniunt, &*

sunt

sunt in ipsis Stephani verbis contenta, nihil esset mirum. Nam quâ audaciâ & incuriâ tentasset supplere verba Stephani, eâdem fieri potest ut de quibusdam Stephani verbis haud diligenter cogitaverit, neq; quicquid ille ibi dixit, cum ipsa historia contulerit. Hæc nos dicimus supplendo, id quod a Beza hoc in loco est annotatum, quem hactenus tantùm legimus auctorem huius primæ responsionis. Alter porrò modus respondendi est, quòd nihil vetat, ipsius Abrahami nomine non quidem ipsum Abrahamum, sed Iacobum eius nepotem intelligi; hac nempe ratione, ut Abrahami nomine significet Abrahami posteros, & perinde sit ac si scriptum fuißet, quòd emerũt posteri Abrahami: id quod verum esse deprehenditur, cum Iacob id fecerit. Nam quod nomine alicuius eius posteritas, seu aliquis ex ipsius posteris intelligatur, hoc satis tritum est in litteris sacris. nam solum Israelis nomen hoc quod diximus comprobat. Nemo enim nescit, nomen istud fuiße Iacobo Patriarchæ ab Angelo impositum, & tamen passim Israelis appellatione simplici, non modò ipse Iacob, sed eius posteritas, nulla ipsius Iacobi ratione tunc habita, nisi quatenus fuit autor posteritatis suæ, significata invenitur. Nomine etiam Davidis, non ipsummet Davidem, sed vel posteritatem ipsius, vel aliquem ex posteris, ut Messiam, significatum fuisse deprehendet, quisquis legerit Ieremiæ caput 33. v. 17. & cap: 34, & 37. Ezechielis, nec non cap: 3. Oseæ. Nam apud Ieremiam loco prædicto, Davidis nomine posteritas Davidis significata est: in reliquis verò locis Messias seu Christus di-

ferè David vocatur. Sciendum est autem hanc falsitatis suspitionem in nomine isto Abraham, quòd in illis Stephani verbis legitur, tanti fuisse apud aliquos momenti, ut dixerint, Stephanum quidem dixisse & Lucam scripsisse nomen Iacobi, non autem Abrahami, sed postea nescio quo pacto immutatum fuisse: quod tamen nobis probari non potest. Atq; etiam ob similem causam, cur istud nobis non probetur, censemus satiùs eße secundum modum objectioni isti respondendi amplecti, quem modò exposuimus ac verisimilem fecimus.

Iam igitur censemus, per ea quæ diximus satis factum eße prioris falsitatis suspitioni, Nunc videndum est de altera, & quomodo potuerit Stephanus dicere, & Lucas scribere Emor Sichemi; cum tamen Sichem, ut phrasis omnino ferre videtur, non pater sed filius Emoris fuisse legatur. Dicimus igitur nihil incommodi esse, id quod sanè miramur, alios quos hactenus legimus non animadvertisse, si dicamus Emor fuiße, non tantùm patrem Sichemi, ut scriptum extat, sed etiam filium, filium inquam ejus, qui vocaretur eodem isto nomine, quo ipse vocavit filium suum, quamvis id scriptum nusquam legatur: non enim omnia, quæ in Novo Testamento dicuntur, licèt pertinentia ad veteris Testamenti Historiam, quamvis verissima sunt, in ipsis veteris Testamenti libris, quos hodie habemus, consignata leguntur. Qua de re supra a nobis satis diligenter ac copiosè pro præsente disputatione disputatum est. Quod si quis hanc sententiam sequi nolit,

nec

nec satis habeat, ut credat, Emoris patrem Sichem nominatum fuisse, quod ita ipsius Stephani verba ferant, poterimus aliter etiam respondere, ac dicere, illud τῦ σιχὲμ non denotare nec patrem nec filium, sed locum unde Emor esset. Sic enim simili loquendi modo invenimus, dictos viros Ninive cap: 11. v. 32. pro eo quod est, viri Ninivitæ. Est enim sine dubio vox Græca νινεβὶ isto in loco Genitivi casus. Sic etiam Iudicum cap: 8. v. 5. scriptum invenitur. Dixitq; viris Suchot: ubi similiter nihil dubitandum est, quin vox Suchot sit Genitivi casus. Constat autem idem isto in loco, qui unà cum præcedente apud Lucam multos alios sibi similes in sacris literis habent, esse viros Suchot, quod viros ex loco isto ita nominato oriundos. Tremellius ac Iunius ajunt posse subintelligi, non patrem aut filium, sed principem. videtur enim probari posse ex historia sacra, præsertim verò ex cap: 34. Gen: Emor fuisse principem istius loci Sichem dicti. Quanquam ibi hoc disertè non habetur, sed tantùm quòd esset princeps loci illius. Asserunt enim isti hanc phrasim ab Hebræis usurpari, ut nomen quod ab alio regitur, si sit nomen loci, indicet eum, qui nomine a quo regitur significatus fuerit, principem esse loci eo nomine significati quod regitur. Sed cum nullum exemplum huiusce rei proferant, non audemus nos istam sententiam & explicationem eorum amplecti: præsertim cum ipsimet, si quis eorum verba diligenter consideret, aliud nihil videantur affirmare, nisi quòd hæc constructio unius nominis ab altero recti, usita-

ta sit apud Hebræos, quod nullum prorsus dubium habet; non autem usitatum esse, ut in tali constructione nomen principis subaudiatur, qua de re hîc agitur. Ex istis omnibus apparet, facilè posse depelli a Stephano & Luca omnem suspicionem falsitatis in toto isto loco, exq́; eo nullo pacto, per ullam similitudinem quæ hæc inter se habeant, posse probari, non longè esse a verisimili, quòd cùm Lucas dixit, Ioseph τοῦ ἡλὶ *intellexerit Iosephum Eli fuisse generum.*

Iam igitur concludimus, ex commemoratis a nobis conciliationibus istarum duarum genealogiarum Christi, quæ apud Matthæum & Lucam leguntur, eligendam esse eam, quæ statuit, ab utroq; quidem Evangelista genealogiam Iosephi mariti Mariæ matris Christi descriptam fuisse, sed tantùm a Matthæo per patrem naturalem dicti Iosephi, a Luca verò per patrem legalem. Quod quantum attinet ad legalem patrem, cum duobus modis præcipuè id intelligi possit, vel scilicet, quòd Iosephus filius fuerit ejus adoptivus, vel quòd propterea fuerit filius, quia patri isti suscitatum in eo fuerit semen, libentiùs isti secundo modo adhæremus, quàm alteri: tum quia prior modus non adeò usitatus erat, neque ita omnino filium alicujus quenquam faciebat, ut modus posterior; tum verò quia posterior modus, ut diximus, testimonium satis amplum ab Historia & Antiquitate habet, in ipsa Iosephi persona, prior verò non habet. Sed nobis sententiam istam sequentibus, restat adhuc pertractandum tertium caput, quod fecimus, difficultatum, quæ in istis duabus genea-

genealogiis inveniuntur, & ex illis proficiscuntur. Nempe, quod si verum est, Iosephi tantùm genealogiam ab utroq; Evangelista fuisse descriptam, & nullo modo ab utrovis eorum genealogiam Mariæ matris eius, quemadmodum supra demonstravimus, non apparet cur istud ab illis factum fuerit, nisi velimus adversus id, quod uterque ipsorum apertè docet, statuere, Christum revera ex Iosepho natum fuisse. Id quod alioqui etiam videtur ex eo persuaderi, quòd disertè Christus ex semine Davidis natus fuiße dicitur, ut habetur 2. Tim: cap: 2. v. 8. & in initio epistolæ ad Rom. Hæcq; fuit potissima caussa, cur invaluerit apud plerosq; ea sententia, quòd a Luca Mariæ matris Iesu genealogia fuerit tradita, ab eoq; ostensum, eam, ex qua Christus revera est natus, a Davide ortum ducere, Vnde meritò concludi possit, ex semine Davidis Christum esse natum, id quod de Genealogia, inquam, Mariæ a Luca descripta, cum multis aliis, quemadmodum & nobis, non probetur; hinc factum est ut fuerint, qui non veriti sint affirmare, quicquid apud Lucam & Matthæum de conceptione ex Spiritu sancto Domini Iesu, in utero ipsius Mariæ legitur, adulterinum esse & addititium, hodieq; non pauci sunt inter Germaniæ inferioris appellatos Anabaptistas, qui id asseverare pergunt. Alii verò, ad solvendam hanc difficultatem, dicunt, satis fuisse ostendere, Iosephum ortum suum a Davide duxiße. Hinc enim aiunt sequi, quòd similiter Maria uxor ejus ex eadem familia fuerit, de quibus duabus opinionibus, quid sentiendum

endum sit postea clariùs docebimus. Oportet autem priùs statuere, quid sentiendum sit de eo, an Christus ex Iosepho natus fuerit nec ne. Quanquam enim hoc nullum habet dubium, nisi velimus istis adhærere, qui censent, eam partem Historiæ, quæ apud utrumq; Evangelistam tradit, sine conjunctione ulla Iosephi cum Maria, præter eam quæ simplex matrimonium necessariò facit, Christum conceptum & natum fuisse, esse adulterinam: tamen rectè est ad veritatem meliùs noscendam, alia etiam ratione, quid hac de re sentiendum sit, ostendere. Quapropter dicimus ex uno illo loco Esaiæ prophetæ cap: 7. a Matthæo in testimonium allato, si ea considerentur, quæ de eo loco agentes superiùs satis prolixè disputavimus, nullo modo negari posse, & eum locum prædictionem continuisse, & continere ejus, quod futurum fuerat in Christo, & consequenter, Christum ex virgine natum fuisse, cum apertè ostenderimus, vocem illam Hebræam, quæ virgo ab ipso Evangelista, & ante ipsum a 70 Interpretibus reddita est, verè virginem significare, necesseq; esse, ut id in loco isto omnino significet.

Veruntamen, ut totum hoc mysterium melius intelligamus, videndum est nihilominus, an absolutè necesse fuerit, ut Christus ex virgine nasceretur, præter eam necessitatem, quæ inde oritur, quòd Deus ante sic statuerat: quemadmodum ex prædicto Esaiæ loco, ut a nobis factum est, pensitato atque explicato, abunde constat. Dicimus igitur, quicquid plerique contrà sentiant, nullam alioqui necessitatem

tem fuisse, ut Christus omnino ex virgine nasceretur. Id quod nobis, qui scimus quæ sit natura & essentia Christi, creditu non admodum difficile videtur. Sed neq; iis videri deberet, qui, cujus essentiæ Christus sit ignorantes, præter humanam naturam, divinam aliquam ab humana planè distinctam in eo constituunt. Nihil enim divina ista natura impedire sua vi, citra Dei consilium, potuisset, ne Christus alioqui secundùm carnem ita nasceretur, ut alii homines nascuntur. Neque enim nativitas ista reverâ ac propriè ad naturam ejusmodi divinam pertinere poterat, aut illam ullo modo attingere, remanente perpetuò ipsa divina natura intactâ & liberâ ab omni imperfectione naturæ humanæ, quæ illi fuisset juncta, quantumvis humana ista natura consueta ratione producta fuisset. Nam si quis dicat, si Christus ex Iosepho, & sic ex semine viri natus esset, futurum fuisse ut peccatum originale, quod vocant, haberet, quæ res ut in filio Dei inveniretur, qui ab omni prorsus labe debuit esse immunis, nimis absurdum atq; adeò impossibile videri debeat; dicimus sententiam istam de labe originalis peccati, quæ trahatur ex eo, quòd quis ex Adamo per virile semen propagatus fuerit, ita expositam & intellectam, ut labem dicatur propterea is contrahere, qui eo modo sit natus, labem inquam spiritualem, & quæ ipsum peccato penitus obstrictum faciat, ut hic intelligere est necesse, vanam esse, & nullo divinorum oraculorum testimonio suffultam: cum, ut alibi a nobis ostensum fuit, & si in istis perrexeri-

mus tradendis, quæ hactenus tradidimus, postea suo loco apertè ostendetur, aliud nihil, ipsum per se ex Adamo prognatum esse, secum mali afferat quàm reatum mortis, ita ut is, qui ita natus fuerit, mori omnino necesse habeat, nisi singulari Dei gratia a tali reatu absolvatur. Atqui nemo est, qui id possit aut ullo modo debeat affirmare, ipsum Iesum Christum morti necessariò non fuisse obnoxium naturâ suâ, immo necesse est fateri, Christum a nobis hac in parte nihil diversum fuisse, & propterea si aliqua ratione de eo dici possit, eum non fuisse morti necessariò subiectum, oportere eum id ex Dei gratia habuisse, quemadmodum & de nobis censendum est dici aliquomodo posse; quemadmodum latè docuimus in disputatione nostra cum Francisco Puccio de primi hominis mortalitate. Adde, quòd si velimus, quemadmodum ferè omnes, præter eos Anabaptistas qui Menonitæ vocantur, qui non aliter sentire videntur, Christū videlicet ex substantia Mariæ matris suæ aliquid traxisse, immo naturam suam humanā, non alia ratione, quàm alii homines ex ea habuiße, immo, ut multi sentiunt, multò magis a matre sua traxisse quàm quilibet nostrum traxerit & trahat, necessarium est fateri, eum nihilominus, ut ex virili semine natus non fuerit, ex Adamo tamen fuisse prognatum, & ex ejus semine ortum; ac propterea non minùs quàm nos ex Adamo, quidquid labis trahitur similiter traxisse. Apparet igitur, ni fallimur, seclusa Dei ordinatione ac voluntate, quæ fuit, ut Christus ex virgine nasceretur, ut ita fieret, alioqui nihil coe-

hi coegiße, nihilq́; aut incommodi aut absurdi in eo futurum fuisse, ut ipse Dei filius & Christus ejus ex virili semine, si ita Deo placuisset, natus foret. Quare si sententiam illorum nihilominus detestandam esse, & nos unà cum aliis profitemur, qui volunt, eum ex ipso Iosepho natum esse, non ob id detestamur, quòd hic aliquid blasphemi inveniatur, si rem ipsam per se tantummodo consideremus, sed quia opinione ista fit, ut in dubium revocentur ea, quæ a Matthæo & Luca, de Christo, ad reliqua ejus vitæ pertinentia scripta sunt, adq́; mortem, & exitum, & exaltationem ipsius sunt scripta, & breviter nihil firmi nobis relinquatur in ipsorum historiis. Nullum enim indicium habemus, quòd ea, quæ uterque scripsit de Christo ex virgine nato, vel potius scripsisse affirmantur, suspecta esse debeant. Neq; enim ullus codex, ullum exemplar invenitur, quod parte ista historiæ apud utrumvis eorum careat, nec ullius antiqui & probati scriptoris testimonium extat, quod illam nobis suspectam reddat. Sunt igitur omnes isti, qui nihilominus partem istam utriusq; historiæ tam audacter rejiciunt, meritò ac maximè culpandi: qui debuerant, si interim intelligere non poterant, vel quomodo Christus ex semine Davidis natus esset, vel cur uterq; Evangelista Iosephi Genealogiam descripsisset, debuerant inquam fateri ignorantiam suam, Deumq́; rogare, ut si id ad ejus gloriam pertineret, vellet eos ex his difficultatibus exolvere. Istis igitur jam missis a nobis factis, videamus quid sentiendum sit de altera illa

sententia, quòd, si Iosephus ex semine Davidis natus esse ostenditur, satis hoc sit ad probandum, quòd Maria uxor ejus similiter ex Davide fuerit prognata, & consequenter ad ostendendum, quomodo Christus, quamvis non ex Iosepho, sed ex ipsa sola natus, ex semine tamen Davidis natus fuerit. Inquiunt igitur isti, unamquamq; mulierem debuisse nubere alicui ex familia patris sui, atque ita necesse fuisse, ut Maria esset ex familia Davidis, cum Iosephus cui nupserat ejus familiæ esset: ad idq; probandum postremum caput Libri Numerorum 36. ubi scriptum est, quòd cum quidam ex tribu Manasse filias tantùm reliquisset, quibus, ex voluntate Mosis Deiq; ipsius, adjudicata fuerat paterna hæreditas, adierunt quidam ex præcipuis illius tribus ad Mosen, & rogârunt ne permitteret, ut istæ puellæ alicui nuberent extra tribum ipsorum, ne videlicet, cum iam cœpta eßet dividi terra illa, a Deo promissa, inter 12 illas tribus, & singulæ tribus suam propriam portionem a cæteris distinctam habituræ essent, confunderentur portiones istæ, si bona unius tribus ad alteram transferrentur: quod sine dubio factum fuisset, si puellæ istæ hæredes alicui ex alia tribu quàm Manassis nupsißent. Aßensus est Moses, & statuit ut sic fieret, ut isti petierant. unde factum est ut puellæ istæ nupserint filiis patruorum suorum, quæ res fuit caussa & est, ut multi hoc, quod Moses tunc statuit, atq; ut ibi habetur, voluit perpetuum esse, arbitrati fuerint ita esse accipiendum, ac si Moses statuisset, ut, quemadmodum tunc factum

ctum est, unaquæq; puella alicui ex sua paterna familia nuberet. ubi tamen in eo manifestè errârunt, quòd ad omnes filias Israelis id pertinere voluerunt, quod Moses disertè de filiabus hæredibus sanxit.

Iam verò quòd ad illud pertinet, ut filiæ Israelis, de quibus isto in loco agitur, nubere deberent alicui ex familia sua paterna: quamvis id nullo pacto ita se habeat: sed tantummodò jußæ fuerint nubere alicui ex paterna tribu, videntur tamen Tremellius *&* Iunius, *id verum esse sensisse: cum in sua translatione versiculo 12. Hebraica verba ad hunc modum verterunt.* Fuitq; possessio earum, conjuncta tribui ac familiæ paternę earum. *Nam tametsi verum est, ut antea diximus, id factum fuisse in eo casu qui ibi recitatur, quod ista verba significant, ut scilicet puellæ istæ nupserint, non tantùm in tribu, sed etiam in familia paterna sua: tamen id casu, ut supra indicavimus, factum est, non autem quia Mosis decretum aliud ferret, quàm ut nuberent in tribu sua paterna.* Nec *sanè quidquam aliud viri illi ex tribu Manaßis a Mose petierunt. Propterea etiam, neque in ipsis verbis Hebraicis habetur conjunctio illa Ac. Eam enim Tremellius ac Iunius de suo addiderunt, & locus ita legi debet,* Fuitq; possessio earum conjuncta tribui familiæ paternæ earum. *Quæ verba, sine conjunctione illa, aliud nihil significant, nisi habitam fuiße rationem, ut bona illa remanerent in tribu illa paterna. Poterant autem duo isti, alioquin eruditissimi, &*

mi, & ſanè oculati admodum viri, animadvertere, ſimiliter ſupra v:8. mentionem fieri & tribus & familiæ, cum ea tamen ſignificatione, ut tribus tantùm ratio haberetur. Nam & ipſi ibi in translatione ſua verba Hebraica ſic reddiderunt. Alicui e familia tribus ſuæ paternæ nubito: *ubi, conjunctionem illam* ac, *fortaſſe libenter addidiſſent, ſed non potuerumt id facere, ut verſiculo 12. fecerunt. Nempe quia prædicto verſiculo 8, contrà quàm fiat verſiculo 12, familia prius nominatur, & poſtea tribus.* Neque *enim poterat ibi dici,* Alicui e familia aç tribu ſua paterna, *Supervacaneum enim eſt, ubi dixeris e familia paterna, addere etiam e tribu. nemo enim tam fatuus eſt, qui neſciat, eum, qui ſit ex eadem familia paterna, neceſſariò quoque ex eadem tribu eſſe. Agnoſcendum eſt igitur Moſem eo in loco uſum fuiſſe hac phraſi.ut familiam quidem & tribum paternam ſimul nominaret, modò familiam modò tribum priùs nominans, ut indicaret eũ, cui nubere filia hæres debebat, debuiſſe eſſe ex aliqua familia tribus paternæ ſuæ, ſeu mavis, quod planè idem reipſa ſignificat, qui eßet ex tribu paternæ ſuæ familiæ. Concludimus igitur, ex ſupra dicto loco Numer:cap.36.nullo modo poſſe colligi, quòd expoſitâ ab Evangeliſtis genealogiâ Ioſephi mariti Mariæ matris Chriſti, & oſtenſo, quòd Ioſeph ipſe eßet ex familia Davidis, ſequatur, ſimul expoſitum, atque oſtenſum fuiſſe, Mariam ejus uxorem ex eadem familia fuiſſe. cum caput illud, ut diximus, non loquatur quidquam de eadem familia, ſed tantùm de eadem*

dem tribu, quod attinet ad decretum ibi commemoratum, & si de eadem tamen familia loqueretur, non pertineat decretum istud nisi ad filias hæredes. Quod autem Maria mater Iesu hæres fuisset, neque ab Evangelistis ullo modo indicatur, neque aliunde id ulla ratione constat. cum tamen necessarium videatur, si Evangelistarum mens ea fuißet, ut ex eo, quòd Ioseph e familia Davidis esse ab ipsis dictus fuißet, intelligeretur, Mariam quoque ex eadem familia fuisse prognatam, ut aliquid apertè indicarent de eo, quod hîc omnino requireretur, Mariam scilicet fuisse hæredem. Quid igitur dicemus? cum & impium, aut certè omnino rejiciendum videatur commentum illorum, qui existimârunt, apud utrunque Evangelistam adulterinam esse eam partem Historiæ, quæ tradit Christum ex Maria sine viri conjunctione natum eße: nec ullo modo constet Mariam ex familia Davidis fuisse. immo non desint argumenta, ex quibus videatur posse concludi, eam neque ex ista familia, neque ex tribu Iuda fuiße ortam. quæ hîc commemorare, præsertim, cum ipsa, ut verum fatemur, parum firma nobis videantur, nihil est neceße. quid inquam, dicemus? quam caussam afferre poterimus, cur Iosephi tantùm Genealogia descripta ab utroque Evangelista fuerit, & quidem, ut nobis videtur, ab altero legalis, ab altero verò naturalis ejusdem Iosephi propagatio; cum tamen interim certum sit, natum esse Christum, cujus ratione Iosephi genealogia describitur, ex matre tantùm Maria sine Iosephi ipsius conjunctione. Neceße est omnino aliquid

quid aliud excogitare, ad difficultatem istam & scrupulum eximendum. Hinc factum est ut quidam ætate nostra (nam quod id superioribus seculis excogitatum ab aliquo fuerit, non legi) dixerint, quamvis verissimum sit, ut Evangelistæ ambo isti testantur, Christum sine conjunctione Iosephi cum Maria matre ipsius, natum fuisse; non tamen hinc sequi, ne ex semine quidem ipsius Iosephi fuisse natum. Aiunt enim nihil impedire, quominus sine cuniunctione ulla Iosephi cum Maria, potuerit Christus ita DEO operante, nihilominus ex Iosephi semine concipi ac nasci, & propterea, quia ita factum fuerit, ajunt ipsi tam diligentem fuisse utrumque Evangelistam in genealogia Iosephi describenda, adduntq; necessariò ita sentiendum esse: alioqui nulla ratione ostendi poterit, quomodo Christus ex Davidis semine fuerit natus, cum tamen id sacra oracula abunde testentur. Quamquam verò hæc istorum opinio, & absurda alioqui, & indigna quodammodo ipso DEO videatur, tamen negari non potest, quin hac ratione ei dubitationi videatur occurri, quam postremo commemoravimus, de Christo nato ex semine Davidis. Nam quòd ad illud attinet, quod uterque Evangelista tradit, e spiritu Sancto conceptum & natum Christum fuiße, non videtur omnino cum istorum opinione pugnare, qui volunt propterea e spiritu S. conceptum est natum fuiße, licèt ex Iosephi semine conceptus & natus fuerit, quia nihilominus ea in re spiritus sancti opera intervenerit, nulla viderit interveniente virili conjunctione. Verumtamen, quibusdam

dam omiſſis, quæ dici poſſent adverſus iſta, pro iſtorum opinione diſputata, ſatis eſſe volumus in præſentia, oſtendere, iſtam opinionem, quam nos planè rejicimus, quantumvis vera eſſet, non tamen tollere difficultatem propoſitam, de ratione cur Evangeliſtæ noſtri tam accuratè Ioſephi genealogiam nobis tradiderint. Nam ſi id feciſſent propter id, quod iſta opinione continetur, ſine ullo dubio id aliquomodo indicâſſent. Verùm non modò id non fecerunt, neq; ullum indicium nobis dederunt, quòd aliqua ratione ſpiritus ſancti ope ex Ioſephi ſemine natus fuerit Chriſtus, ſed contrà ea dixerunt, ex quibus contrarium videatur omnino debere colligi, prout unicuiq; totam hiſtoriam apud utrumq; legenti conſtare poteſt. Et profectò eventus ipſe id verum eſſe oſtendit quod diximus, cum omnes ferè ex ipſorum Evangeliſtarum Hiſtoria collegerint, atq; intellexerint, Chriſtum nequaquam ex Ioſephi ſemine fuiſſe ortum. Itaq; opinione iſtorum exploſa, iam tandem tentemus, an aliquid invenire poſſimus, quod difficultatem, de qua agimus, omnino tollat. Non eſt autem ut admodum in hac re querendo laboremus, cum non pauci præſtantiſſimi viri, quid ſentiendum ſit, ſcriptum reliquerint. Inter quos præcipuè videtur mihi commemorandus ſcriptor quidam, de quo ſuperiùs mentionem fecimus, ad aliud propoſitum duo ipſius loca citando, quæ huc maximè pertinent. Is eſt auctor Reſponſionum ad Orthodoxos, quæ Iuſtini nomen inſcriptum habent, cum tamen nullo modo opus illud Iuſtini eſſe poſſit, ut ſuperiùs, ni fallor, de-

lor, docuimus. Iam scriptor iste, in ante citatis Responsionibus ad quæstionem 66. & 133. hanc difficultatem attingens, de qua hîc agimus, ait; Propterea Christum dici Iosephi filium, quia sit filius ejus uxoris, & non ex alio ullo viro natus. Inquit enim. Quocunque modo Deo placeat alicui dare filium, sive per ipsius cum uxore coniunctionem, sive minùs, iam eum censendum esse reverâ filium eius. Vbi autem nullus alius pater nominari ulla ratione potest, certum eße videtur, quòd ex aliqua muliere natus eius sit filius, cuius ea est uxor, cum vir & uxor censeantur esse unum corpus & una caro, quemadmodum scriptura loquitur. Ad cuius rei confirmationem, & simul ad declarationem aliquorum testimoniorum, de Iesu Christi ex Davide prognatione, considerandum diligenter est, quòd uterus seu venter uxoris, ipsius mariti uterus seu venter dicitur; suntq; hujusce rei testimonia non pauca in vetere Testamento. Sed nos uno capite 28. Devt. erimus contenti; ubi versiculis 4, 11, 18, & 53 habetur disertè hæc phrasis, cum Moses cum viris Israelitis loqueretur, Fructus ventris *sive* uteri tui, *pro eo quod est filius, seu filii tui; ut expressè, præter rationem ipsam quæ ubiq; id docet, prædicto versiculo 53 explicatum habemus. Si igitur uterus, seu venter uxoris, ipsius mariti uterus ac venter esse censetur, sequitur necessariò, ut quidquid ibi conceptum, quidquid inde natum fuerit, modò ne alius quispiam ejus conceptionis & ortus auctor dici ullo modo queat, ad ipsum maritum pertinere. Pro-*

pterea Psal:132. scriptum est, Deum jurâsse Davidi, quòd e fructu ventris ejus sessurus esset aliquis in ejus solio. qui locus, sine ulla dubitatione, ad Christum pertinet; id quod & ipsi Iudæi, facilè concedunt (intelligentes tamen Christi nomine non Iesum Nazarenum, sed alium quempiam ab ipsis adhuc expectatum, & Petrus Apostolus apertè docet, cap: 2. Actor: Apostolicorum versu 30. quamvis, ut mox dicemus, ille paullo aliter verba ipsius Psalmi citare videatur, quàm in ipso Psalmo leguntur. Priùs enim dicendum est, considerandum omnino esse, quomodo loquutus fuerit spiritus sanctus in Psalmo illo, inquiens, Ex fructu ventris Davidis, ut scilicet propter ea, quæ modò dicebamus, satis indicaretur, fore, si ex muliere aliqua, quæ ad aliquem ex familia Davidis pertineret, id est ejus uxor esset, nasceretur Christus. Iræneus certè lib: 3. cap: 27. multùm ponderis in eo ponit, quòd in prædicto Psalmo minimè fuerit dictum, ex fructu lumborum Davidis, sed, ex fructu ventris Davidis, ut ostenderetur, inquit, eò in loco, de ortu non ex viro, sed ex muliere verba fieri. Quanquam, nisi fallor, & si rectè memini, ipsa Irænæi verba indicant, ita ille rem intelligebat, ut Maria ipsa mater Iesu esset ex familia Davidis, & propterea eius uterus, Davidis uterus dici posset. non autem ut nos censemus, & sine dubio verum est, quia Maria uxor alicuius ex familia Davidis fuerit.

Sed interim tamen animadvertendum est, quòd Petrus supra dicto loco Actorum Apostolicorum 2. cap. cum, mentionem facit illius divini jurisjurandi, de

di, de quo prædicto Psal: 132. clarum testimoniũ habetur, non ait, de fructu vētris ejus, id est, ventris Davidis, sed de fructu lumbi ejus, ita ut videatur vana cõsideratio ista, quòd venter Davidis in eo iurejurando fuerit commemoratus. præsertim si addatur id quod Iræneus commemorat, quòd non sit dictum de fructu lumbi. Apparet enim ex Petri verbis non minus isto in loco dici posse de fructu lumbi, quàm de fructu ventris: etiamsi in Psalmo sit ventris tantùm diserta mentio. Et sanè mirum videtur quòd Iræneus scriptor non minùs diligens quàm eruditus, verba ista Petri non observaverit. Immò omnino statuendum est, quòd is locum optimè inspexerit, & aliter legerit, atq; hodie in exemplaribus omnibus, tam Græcis quàm Latinis legatur. Cujus etiam rei habemus satis apertum indicium in editione Syriaca. Ibi enim nulla penitus mentio lumbi fit, sed tantùm ventris. ubi obiter (quod tamen ad rem nostram aliquòmodo pertinet) notandum est, in eadem Syriaca editione desiderari verba illa, secundum carnem, quæ in codicibus tam Græcis quàm Latinis leguntur. Et certè cum verba ista non habeantur in Psalmo ipso, neq; etiam in alio quodam loco, ad quem Petrus similiter respexisse affirmari possit, id est cap. 7. lib. 2. Samuelis, verisimile omnino videtur, cum Petrus ipsum Dei jusjurandum & promissionem commemorat, non addidisse de suo duo ista verba, quantumvis illa rectissimè alioquin addi possint, atq; adeò alibi reipsa addita inveniantur, ubi fit mentio de Christo ex Davidis semine, sive ex Patribus

tribus Iudæorum prognato, seu mavis ex ipsis Iudæis, ut locis supra a nobis citatis ad Rom. cap: 1. & 9. Unde potest aliquis conjicere, propter testimonium, Irænei & Syriacæ editionis, quemadmodum fortasse duo illa verba, Secundum carnem, addititia sunt, sic non mirum videri debere, si aliqua mutatio isto in loco Actorum Apostolicorum evenerit in voce ventris, pro qua substituta fuerit vox lumbi. Veruntamen, quia non libenter sine necessitate nec ipsi recedimus, nec cuiquam ut recedat consulimus, in locis Novi Testamenti a vulgata exemplarium Græcorum & Latinorum lectione, propterea videndum erit, quomodo pro re constanti posito, quòd in libro Actorum legi debeat lumbi: tamen nihilominus hoc nihil obsit ei rei quam jam constituimus, quòd scilicet Christus nullo modo ex semine, propriè loquendo, ipsius Iosephi sit natus, & quòd nulla verisimilitudo appareat, quòd Maria mater Iesu ex ipso Davide prognata fuerit, quod postremum propterea commemoramus, quia, eo non obstante quod Iræneus scripsit & passim traditur, non desunt qui dicant, infantem, qui in utero matris concipitur, non ex semine viri tantùm, sed ex mulieris etiam semine simul concipi, in qua sententia Medici vulgò esse videntur. Dicimus igitur, & sic, quod hactenus disertè non fecimus, simul explicabimus, quomodo intelligendum sit, quòd Christus ex semine Davidis fuerit natus, dicimus inquam, ob id quod ostendimus, dici meritò posse, Christum fuisse Iosephi filium, quamvis ex ipsius semine revera non sit concep-

ptus & natus, ob id videlicet tantùm, quòd Maria, ex qua verè natus est, ejus uxor fuerit, similiter dici posse, Christum ex semine Davidis, sive ex lumbis Davidis fuiße ortum, quia Iosephus, cujus filius esse dicitur, revera ac propriè semen Davidis fuerit, & ex lumbis Davidis prognatus. quam si quis velit Medicorum sententiam, quam ante commemoravimus, amplecti, & omnino statuere, id quod fortasse veriùs est, mulieris semen concurrere ad infantis conceptionem, seu mavis, sine semine mulieris conceptionem istam non fieri, dici hîc potest, non minus uxoris semen & lumbos, dici posse semen & lumbos mariti ejus, quàm venter dicatur, quemadmodum superiùs apertè docuimus. Non est tamen sine consideratione prætereundum, quòd tametsi in Novo Testamento habeantur locutiones istæ Ex semine, *&,* E lumbis Davidis, *eæ tamen, ni fallor, non inveniuntur in ipsis divinis promissionibus vetere Testamento contentis. Quare eò nihilominus redimus, ut unà cum Iræneo moneamus, id non sine mysterio factum esse, etiamsi, ut dictum fuit, in ipsa hujus rei caußa aliquantum ab Iræneo dissentimus. De loco Psalmi 132. jam dictum est, quòd ibi disertè, non lumbi aut seminis sed ventris fiat mentio. In loco porrò 2. Sam: cap: 7. secundum veritatem Hebraicam, viscerum mentio fit, quòd non minus mulieri partum concipienti atq; edenti, quàm viro illum generanti convenit. nec enim minùs potest dici homo e visceribus maternis, quàm paternis extitiße. Iam alibi, ut apud Hieremiam cap: 23, & 33. ubi Chri-*

stus

ſtus promittitur, & quidem, quamquam verba non ſic omnino ſonant, ex ipſo Davide, nulla fit mentio expreſſa ſeminis, ſeu lumbi Davidis: ſed tantùm inquit Deus, Suſcitabo Davidi ſemen, *ita ut nihil aliud requiratur, quàm ut Chriſtus ad Davidem pertineat. Pertinere autem jam oſtendimus, cum docuimus quomodo filius Ioſephi ſit, licèt revera ab ipſo non generatus, cum Ioſeph ab ipſo Davide prognatus fuerit, quæ quidem cauſſa eſt, ut diximus, cur uterq; Evangeliſta tam diligens fuerit in eo oſtendendo, ita ut, ſive naturalem ſive legalem ortum ipſius Ioſephi ſpectemus, omnino appareat ipſum a Davide genus ſuum duxiße. Sed dicet interim aliquis, Si nihil neceſſe erat, ſecluſa ipſius Dei voluntate atq; decreto, ut Chriſtus e ſpiritu ſancto conciperetur, cur tamen id factum eſt, atque hac ratione difficultatibus tota res involuta? Ad hoc dicimus, Deum hac ratione duo efficere voluiße. Vnum, oſtendere in Chriſti perſona non eſſe ſpectandum, ex cujus ſemine reverâ natus fuerit. Alterum, nobis ſpecimen quoddam exhibere ortus ac nativitatis noſtræ quatenus Chriſti ſumus, & ſic quatenus ſpiritualiter naſcimur; quemadmodum videmus ab Apoſtolis, præſertim Paulo & Petro, ea quæ pertinent ad veram mortem & reſurrectionem ipſius veri corporis Ieſu Chriſti, accommodari ad mortem ſpiritualem noſtram, quâ mori peccato debemus, & ad reſurrectionem itidem ſpiritualem, quâ renovamur ut in vitæ novitate ambulemus, ut habetur apud Paulum præcipuè cap: 6. ad Romanos. Sed interim*

objiciet aliquis. Si Deus, ut primo loco dixisti, ostendere voluit, nihil esse curandum ex cujus semine revera Christus natus fuerit, cur tamen adeò expressè promisit, & ab ipso promissum fuisse Apostoli commemorant, Christum ex Davide prognatum iri? adeò ut non modo non paucis in locis disertè scriptum habeamus, istud ipsum quod dicimus, quemadmodum antea ostensum fuit, sed etiam inveniamus ipsum Christum, Davidem, non modò Davidis filium, fuisse appellatum. Nam de ipso nomine Davidis, attulimus superiùs ad aliud propositum locum Ezechielis, itidemq; locum Oseæ prophetæ. Respondemus, id factum propterea fuisse, ut Iudæi seu Israelitæ, quibus Christus seu Messias promittebatur, non haberent ullam excusationem, si, cum exhibitus illis suo tempore fuisset Christus, eum non agnovissent nec recepissent, quippe quòd Deus ut promisit sic etiam effecit, ut Christus ita natus fuerit, ut unus quisq; meritò & existimare & affirmare possit eum e Davide fuisse prognatum, & sic non deesse illi hanc notam, quam illi Deus adhibere voluit, ob prædictam, ut diximus, caussam, non autem quòd alioqui quicquam necesse esset, ut Christus ex Davide potiùs, quàm ex alio quopiam a Davidis familia disjito, ortum suum duceret. Immo ne necesse quidem erat, ut Christus ex aliqua muliere, vel alia quavis ratione ex hominibus propagaretur: sed tantùm necesse erat, considerata ratione quomodo per Christum Deus nos servare vellet, ut is revera esset homo. ad hominem autem constituendum nihil necesse est

se est, eum ex homine nasci, id quod tum experientia, tum ratio, & consensus prudentium virorum manifestè docet. Nam quod attinet ad experiētiam, videmus ac scimus omnes, Adamū patrem omnium hominum, verissimum hominem fuisse, & tamen is ex nullo homine prognatus fuerat, sed ab ipso Deo creatus. Quod verò attinet ad rationem & consensum virorum prudentium, scimus non minùs ad hominis essentiam constituendam non requiri, ut is ex homine aliquo nascatur; sed ipsius essentiam eo constare ac contineri, quòd sit animal rationale, seu mavis, substantia sensu ac ratione prædita, ubi igitur mihi talem dederis, jam hominem verissimum habebo, etiamsi ex nullo homine prognatus fuerit. Quare, ut alia multa omittamus quæ dici tota hac de re poßent, quippe quòd ea, quæ dicta a nobis fuerunt, satis esse videantur, concludimus tandem, tertiam difficultatem, quæ oriebatur ex duabus illis Christi genealogiis ab Evangelistis descriptis, nullius momenti esse. neque ob illam magis, quàm ob duas alias priores, quicquam dubitandum esse de fide ipsorum Evangelistarum ac veritate, hac quidem in parte; unde similiter concludimus jam nihil superesse, quod nobis persuadere possit, scriptores Novi Testamenti minùs veri aliquid scripsisse. Et sic absoluta tandem erit examinatio primæ caussæ, cur fortaße quis scriptis Novi Testamenti fidem adhibendam non esse suspicari possit, jamq; ad secūdam caussam, Deo bene annuente, accedendum tandem nobis est. Tametsi non ignoramus alia multa, præter ea

quæ a nobis commemorata sunt, objici a nonnullis Novi Testamenti scriptis, potissimùm verò scriptis Evangelistarum, ex quibus suspicari meritò quis posse videatur, ne historia in ipsis contenta non sit vera, de quibus si voluißemus, ut quidem deceret, eâ diligentiâ disputare, quâ de aliis multis quæ commemoravimus, disputatum a nobis est, nimis multum temporis in ea re consumere opus fuisset, propterea satiùs esse duximus, cum præsertim ex illis, quæ a nobis examinata sunt, possit quilibet pius & cordatus homo conjicere atque intelligere, cuiusmodi sint objectiones istæ quæ scriptis Novi fœderis fiunt, exq; a nobis dictis, fortasse per similitudinem quamdam rerum, solutionẽ petere aliquarum ex istis objectionib:, quas non attigimus: satius, inquam, esse duximus, jam ulteriùs progredi, cum unicuiq; meritò videri possit, nos nimis diu in tractanda hac prima caussa versatos fuisse.

Secunda igitur caussa quam fecimus, ut meritò videri queat alicui libro fidem adhibendam non esse, ea est, si de auctore ipsius libri minimè constat. in qua causa examinanda, ejusq; examinatione ad rem nostram accommodanda, duo nobis facienda sunt. Primùm, considerandum nobis est, quam vim caussa ista habeat & quanti momenti ea sit. Deinde inquirẽdum, An illa in eo, de quo quærimus, locum nec ne habeat. Itaq; quòd ad illud attinet, quod priori loco proposuimus, videtur omnino ignoratio auctoris alicujus libri impedire, quominus tali libro fides adhibeatur, sive in rebus historicis, sive in iis quæ ad doctri-

doctrinam pertinent. Nam quòd attinet ad historiam, certum est, potissimam caussam, cur libro alicui, quidquid sit narranti, ea in parte fides habeatur, esse, quòd ejus scriptor rectè noverit ea quæ ibi narrantur: vel quia ipse præsens fuerit, vel quia ab iis, qui præsentes fuerunt, audierit, vel quacunque alia ratione ad veram notitiam & cognitionem suæ narrationis pervenerit. Atqui hoc nullo pacto sciri a nobis potest, nisi simul sciamus quisnam fuerit ipsius libri scriptor; id quod necesse est ut sciatur, an iste talis homo fuerit, quem non sit verisimile scientem prudentem voluisse mentiri. Quod verò attinet ad ea quæ ad doctrinam spectant, non videtur posse negari, necesse esse, si scriptori alicui credendum a nobis sit, scire, eum fuisse peritum ac doctum ejus sive scientiæ, sive artis, seu denique facultatis ad quam ista referuntur. Verùm hîc quoque non apparet, quomodo possim⁹ istud rescìscere, ubi quisnam fuerit scriptor iste ignoraverimus. Verumtamen considerandum est cum ratione, tum experientia duce, quòd, quamvis negari non possit, quin ignoratio ista Scriptoris, possit ipsa per se ista impedimenta afferre quæ commemoravimus, & propterea digna sit, de qua a nobis diligenter quæratur, utrum ea in scriptis Novi Testamenti locum vel habeat, vel habere posse videatur: tamen ex altera parte facilè fieri potest, ut dignissimæ talesq; caussæ adsint, cur alicui libro fides haberi queat, & porrò debeat, etiamsi eius scriptor planè ignoretur. quicquid enim paullo ante diximus scitu necessarium esse, ad fidem libro alicui adhibendam,

& videri haberi non posse, si scriptor libri ignoretur, id totum nihilominus sciri a nobis potest, modò testimonia fide digna habeamus, vel quòd scriptor eiusmodi fuerit, quem non sit verisimile aut falsum fuisse, aut quemquam fallere voluisse: etiamsi alioqui ejus nomen ad notitiam nostram non pervenerit: vel quòd, quicumque tandem eum librum scripserit, vera omnino ea sint quæ in eo leguntur. Ratio enim apertissimè dictat, eiusmodi testimonia satis esse ad fidem libro alicui conciliandam, nihilominus ut scriptoris nomen ignoretur. Iam quòd attinet ad experientiam, exemplis omissis librorum nō sacrorum, unde fortaße quædam illustria peti possint, plus satis exemplorum, eorumq́; valde illustrium habemus in ipsis libris sacris. Sunt enim inter scripta Veteris Testamenti libri non pauci, & historiam, & doctrinam continentes, quibus ab omnibus veram divinarum rerum scientiam profitentibus, semper integra fides adhibita fuit, & quorum testimonio, ipsi sacri Novi fœderis scriptores, adeoq́; Christiani omnes, uti non dubitant, quorum tamen quis fuerit auctor planè ignoratur. & ne Iudæi quidem ipsi, alioquin in eiusmodi rebus curiosissimi, & tantùm non superstitiosi, cum interim tamē istis ipsis scriptis summā perpetuò habuerint fidē, qui nam ipsorū auctores fuerunt, audent vel affirmare, vel in plerisque dubitantes saltem asserere. ex horum auctorum librorum numero est liber Iosue, liber Iudicum, libellus Ruth, duo libri Samuelis, duo libri Regum, & alii, quos silentio præterimus, libri tantum Iobi adhuc mentionem facientes,

tes, quippe qui valde insignis liber sit. sive ipsam historiam spectes, sive doctrinam multiplicem, non sine prophetico alicubi spiritu, quæ in eo continetur: & tamen quis librum istum scripserit, nullo modo certò umquám sciri a quoquam potuit, & tamen is liber summo communiter in pretio est, tum apud Iudæos, tum apud Christianos, & quantumvis difficilis atque obscurus, eximiam atque irrefragabilem auctoritatem apud utrosque semper habuit, sed etiam habet is liber comprobationem apertam ac manifestam in ipsis sacris Novi Testamenti scriptis. Primùm enim Paulus Apostolus priore Epistola ad Corinthios citat locum & verba tamquam divinitus scripta, auctore interim non nominato, quæ tamen non nisi in libro Iobi leguntur, nempe cap: 5. & 13. ea verba sunt de Deo ejusmodi, Qui comprehendit sapientes in astutia eorum. *Vbi interea animadvertendum est, in Vulgata Latina editione Paulini loci, non legi, ut in loco Iobi,* Qui comprehendit; *sed,* comprehendam. *ex quo audacter pronunciare posse videmur, mendosam esse vulgatam istam lectionem loci Paulini, præsertim cum ipsius nullum vestigium inveniatur in Græcis codicibus, & ipsa Syriaca translatio cum Græcis exemplaribus planè consentiat, habens ut illa,* Qui comprehendit, *quemadmodum apud Iobum legitur. Ex quo apertiùs confirmatur omnino testimonium istud a Paulo citatum, ex illo Iobi loco petitum fuisse. Deinde verò Iacobus in Epistola sua cap: 5. non obscurè mentionem facit istius Iobi historiæ, ipsamq; ut verissimam comme-*

commemorat, inquiens: Sufferentiam Iobi audistis, & finem Domini vidistis, quoniam misericors Dominus est. *ex quibus verbis apparet, illum Iobi historiam pro verè sacra habere, & quæ ibi Deo tribuuntur, a se ut verissima sic notatu dignissima judicari. Apparet igitur fieri posse, ut libro alicui, res quantumvis magnas atq; arduas, vel ad historiam, vel ad doctrinam continenti, meritò possit fides a nobis haberi, atq; adeò id facere debeamus, etiamsi ipsius auctor penitus ignoretur; quod expreßè docere ac tradere hîc voluimus, ut quemadmodum alibi fecimus, ita & hîc rei ipsius veritatem aperire, quantùm in nobis est, non negligamus. Non autem quia hac ratione difficultatem, quam nobis afferre hæc secunda caussa possit, aliquomodo devitem°. Iam enim, Deo bene juvante, ostensuri sumus, eam in plerisq; ac ferè omnibus Novi Testamenti scriptis, nullum locum habere, & admodum evidenter constare, aut certè facilè conjici posse ac statui, quinam fuerint istorum scriptorum auctores. Ad illud igitur aggredientes, quod posteriore loco in hac secunda caussa nobis faciendum proposuimus, quodq; majoris momenti est, & proprium huius loci ac disputationis, dicimus, tantùm abesse, ut de auctoribus librorum Novi Testamenti, de plerisq;, inquam, dubitari possit, quinam fuerint, & affirmari eorum nomina nobis certò nota non esse, ut nullus umquam liber fortasse scriptus fuerit, de cuius auctore tam certò constet, quàm de libris Testamenti Novi. Est siquidem talis, ut sic dixerim, certitudo peten-*

petenda potissimùm ex rebus duabus. Vna est, testimonium eorum, qui vel tunc temporis, vel paullo post vixerunt, cum liber scriptus fuit. Altera est, consensus hominum iudicio præditorum, de eo quod liber continet aliquid statuere valentium, consensus, inquam, perpetuus ac diuturnus, quòd libri auctor is fuerit, qui esse dicitur. Atqui utraq; hæc res, sine ullo dubio, apertiùs atq; uberiùs locum habet in Novi Testamenti scriptis, quàm in ullo alio libro vetere. Multa enim sunt testimonia hominum, qui non longè ab ea ætate, immo etiam quidam eo ipso tempore vixerunt, quo, si non omnis pars, tamen aliqua istorum scriptorum est edita, ex quibus satis constat, auctores eos fuisse scriptorum istorum, qui eße dicuntur, ut præcipuè ex Ignatii Epistolis colligi potest. quæ licet fortasse, ut ad nostras manus pervenerunt, nonnullis in locis sint contaminatæ: tamen satis constat, illas alioqui non esse adulterinas, maxima quidem ex parte. Verùm Ignatius, Iohannis Apostoli & Evangelistæ discipulus fuisse, constantissimè a veteribus traditur, post ipsius verò Epistolas, habemus Iustini, Irænei, & Clementis Alexandrini opera, ex quibus testimonia ejusmodi colligi poßunt. Fuerunt autem tres isti scriptores, eo ordine quo ipsos recensuimus, alius post alium, non ita procul ab Apostolorum temporibus, ut multos alios omittamus pervetustos scriptores, ex quibus itidem talia testimonia peti queunt. Sunt enim ipsorum scripta, quæ ad manus nostras pervenerunt, quamvis, ut ex multis indiciis constare potest, non planè adulterina,

conta-

contaminatiora etiam, quàm eße diximus Ignatii Epistolas. Iam de communi consensu, eoq; perpetuo ac diuturno, cordatorum ac peritorum hominum, quòd auctores maximæ partis ac potissimæ Testamenti Novi ii sint, qui esse hodieq; creduntur, & qui a nobis supra in prima caussa examinanda expositi sunt, non est quòd quisquam, ne leviter quidem, dubitare possit, ut satis intelligere poterit, quisquis libros veterum Christianorum evolverit, & nominatim libros Ecclesiasticæ historiæ Eusebii, cognomento Pamphili, pervestigaverit, ex quibus facilè deprehendet, usq; ad ipsius ætatem, id est per spatium ducentorum & quinquaginta, atq; eo plus, annorum, ex quo scripta novi fœderis edita fuerunt, ab iis, qui Christianam religionem profitebantur, nihil dubitatum fuisse, quin quatuor Evangelia, Acta Apostolorum, Epistolæ Paulo inscriptæ omnes, excepta illa una quæ est ad Hebræos, prior Petri Epistola, & prima Iohannis, ab iis revera scriptæ fuerint, a quibus scriptæ eße feruntur, adeò, ut quamvis non deessent, qui Pauli Epistolas reiicerent, tamen non propter id rejicerent, quòd ab ipso Paulo Apostolo scriptas eße diffiterentur, immo ob hoc ipsum auderent id facere, quòd Apostolus Paulus earum auctor esset. ajebant enim, eum apostatam fuisse, & desertorem divinæ legis, cui calumniæ obnoxium ab ipso initio eum fuisse, non obscurè docet historia Actorum Apostolicorum. Extat autem testimonium istud, quod diximus, de Pauli Epistolas reiicientibus, apud Eusebium lib: 3. cap: 21. Atq; hîc obiter monemus, quia sæpius

pius ejusdem Eusebii auctoritate deinceps nobis utendum erit, cum numerus capitum librorum eius historiæ Ecclesiasticæ non idem sit ubiq; in Latinis, quas habemus, ejus operis translationibus, nec forsasse in editionibus Græcis, nos in citando sequutos numerum ac divisionem, quæ habetur in translatione Iohannis Christophorsoni, quandoquidem eam nos tantùm habemus, eaq; una utimur. Idem porrò quod apud Eusebium in prædicto loco legitur, habetur etiam apud Irenæum lib: 1. cap: 26.

Sed quia in Bibliotheca Sancta Sixti senensis lib:7. ex Augustino annotatum legimus id, quod indicat etiam ante Eusebii tempora fuisse celebres aliquot homines, qui de quibusdam libris testamenti Novi dubitarint, an ab iis fuerint scripti, quorum nomen in fronte gerunt, id quod videtur pugnare cum eo quod paullo ante asseruimus, aliquid, antequam ulterius progrediamur, ad hoc respondendum nobis esse censuimus. Sunt autem homines isti celebres, quos diximus, ii, qui Manichæi vocati sunt, quorum dux & auctor Manes seu Manichæus, ante Eusebii ætatem vixit, imperante (ut conjici potest) Diocletiano. Iam igitur respondemus, Manichæum istũ, quamvis alioqui celebrem, vix numerari posse inter eos qui Christianam religionem profiterentur, ut intelligi potest ex iis, quæ de eo memoriæ prodiderunt tum Eusebius lib: 7. cap. 25., tum verò Socrates lib. 1. cap. 17. Vnde etiam facilè est colligere, hominem istũ, si quis contenderet illum omninò inter eos numerandum, qui Christi religionem profiterentur, de rebus

talibus,

talibus, id est, an essent verè auctores scriptorum Novi fœderis illi qui esse perhibentur, nec cogitasse quidem; sed de eo cogitare demum cœpisse eos, qui posterioribus ætatibus ab eo denominabantur, quos, facilè est conjicere, alias ac diversas ab auctore isto suo sententias in religione sequutos fuisse: atque saltem primùm animadvertisse, non pauca scriptorum Novi Testamenti loca, suis sententiis maximè adversantia esse, & propterea, ut auctoritatem illorum minuerent, dicere cœpisse, non eos fuisse illorum scriptores, qui esse dicebantur. quandoquidem alioquin de ipsorum scriptorum auctoritate dubitari a quoquam meritò nihil poterat, quemadmodum a nobis in superiore caussa examinanda demonstratum est. Mirum autem proculdubio omnibus videri debet, cum de libri alicujus auctore minimè dubitari soleat, quin is sit qui esse traditur, nisi aperta & valida aliqua ratio contrarium suadeat atque ostendat, inveniri tamen homines, qui aut dubitent, aut etiam negent illos fuisse scriptores librorum Novi Testamenti, quorum nomina ipsi inscripta gerunt; quamvis nullam, nec firmam, nec evidentem rationem adferre possint, cur id faciant. De iis, qui a Christiana religione vel professione vel animo sunt alieni, ab eoq́; abhorrent, ut vitam & mores suos ex istorum librorum præscripto componant, non adeò mirandum videtur; nec nos sanè cum ejusmodi hominibus nunc rem habemus: sed si id ab iis fiat, qui Christianam religionem & verbis & corde profitentur, cum quib: ut ab initio præfati sumus, in tota hac disputatione

nobis

nobis res est, id sane valde mirum videri debet, cum, ut dictum fuit, si caussæ considerentur, propter quas statuendum sit, auctorem alicujus libri ejusq; nomen certum esse, eæ potissimum, & multò uberiùs, quam in ullo alio libro, in Novi fœderis scriptis locum omnino habeant. Sed dicet fortaße quispiam, tu ipse tamen non videris diffiteri, quædam eße scripta testamenti novi, in quibus caußæ istæ non habeant locum, ea videlicet quæ paullo ante, in iis recensendis, ubi prædictæ caussæ vigent, omisisti; nempe Epistolam ad Hebræos, Epistolam Iacobi, secundam Petri, secundam & tertiam Iohannis, Epistolam Iudæ, & Apocalypsin. Ad hoc primùm dico, etiamsi concederem, istorum omnium scriptorum auctores esse incertos, ac proinde (quamvis ex hoc illud non sequatur, ut ante docuimus) ipsorum auctoritatem similiter esse incertam, id tamen non tam multum momenti haberet, ad quidquam de Christianæ religionis dogmatis, nec ne statuendum. Cum nihil sit revera in scriptis istis, quod in reliquis, quæ multò plura sunt, & de quorum auctoribus dubitari non posse docuimus, non similiter inveniatur. Deinde dicimus, posse nos ostendere, de bona ipsorum parte jam vix dubitari poße, si quis probabilitatem, ut hic fieri debet, sequi velit, quinam fuerint ipsorum auctores. Nō omittentes interim, quod modò indicavimus, nō propterea auctoritatem detrahendam esse ulli ex scriptis istis, etiamsi eorum auctor nesciatur. Vt igitur hoc, quod nunc quodammodo proposuimus, suo loco exequamur ac præstemus, rectè erit, ut per singulos

Novi Testamenti libros, eo ordine, quo illos dispositos habemus, percurrentes, aliquid nominatim de certitudine authorum disseramus, & ad ea respondeamus, si qua sunt quæ objiciantur, ad ostendendum non eos esse auctores quibus inscribuntur.

Primùm igitur occurrit de Matthæi Evangelio, seu de eo Evangelio quod inscribitur secundum Matthæum, videre, an aliquid afferatur ad probandum Matthæum Iesu Christi Apostolum, non fuisse scriptorem illius historiæ. Antequam tamen aliud faciamus, repetendum hîc est, cum agitur, an sciatur nomen illius qui librum aliquem scripsit (de hac enim re in secunda caussa, quam nunc tractamus, agitur) non esse intelligendum nominis voce seu appellatione ipsum nudum nomen, sed personam ipsam, de qua dubitetur, an ipsa, an verò alius quispiam librum, de quo agitur, scripserit, & propterea cum de ipso Evangelio, quod Matthæo inscribitur, quæstio est, an verè istius scripti auctor sciatur, non quæri simpliciter, an auctor Matthæus nominaretur, sed, an auctor fuerit Matthæus ille, qui in numerum 12. Apostolorum a Christo fuit cooptatus. Iam quod E-vangelium istud a Matthæo isto minimè fuerit scri-ptum, tria, ut quibusdam placet, indicare videntur, isti verò quidam, ut refert Sixtus Senensis, non multò ante citato libro 7. suæ Bibliothecæ Sanctæ, partim fuerunt Manichæi, partim quidam nostri seculi Anabaptistæ. Prima igitur ratio, quam prædicarunt, ad ostendendum Matthæum Christi Apostolum, non fuiße scriptorem ejus libri, hæc est, quod in libello

libello isto cap: 9. fit mentio disertè ipsius Matthæi Apostoli, cumprimùm a Christo vocatus est, & se sequi jussus, ac postmodum Apostolus declaratus, fit inquam ipsius mentio, tamquam personæ diversæ ab eo qui Evangelium istud scripsit; quippe qui tamquã tertia, ut loquuntur, persona nominetur, nec dicatur, vocavit me nomine Matthæum, ut videretur debuisse scriptum esse, si ipse Matthæus scriptum illud edidißet, sed scriptum legatur; Et cum transiret inde Iesus, vidit hominem sedentem in telonio, Matthæum nomine *&c. Nam quòd quidam, ad hanc objectionem respondentes, ajunt, Iohannem similiter in suo Evangelio, de cujus auctore, & quin revera Iohannes Apostolus ejus scripti auctor fuerit, nihil dubitatur, de se ipso, ut de tertia persona, loqui, seipsum non semel nominans appellatione illa discipuli quem diligeret Iesus, hoc non videtur satis eße, ad confirmandum, Matthæum similiter potuisse de se ipso in tertia persona scribere; immo exemplo isto, ejus quod fecit Iohannes Apostolus in sua Evangelica historia, magis videtur confirmari objectio prædicta, indeq; suaderi, Matthæum Apostolum non fuiße scriptorem Evangelii, quod ipsius esse creditur, cum verisimile omnino sit, si scriptor illius historiæ fuisset Mattheus ille a Christo vocatus, & in tertia persona a scriptore nominatus, subjecturum alicubi postea scriptorem fuiße, istum, quamvis in tertia persona nominatum, fuisse ejusdem illius historiæ scriptorem. Nam Iohannes id fecit. Cum enim, videlicet ut dictum est, non semel*

antea seipsum in tertia persona nominasset, antequam suæ scriptioni finem imponeret, ad ipsum finem declarare voluit, istum ipsum in tertia persona nominatum, & discipulum quem Iesus diligeret appellatum, fuisse scriptorem illius ipsius historiæ, inquiens cap. ultimo v.24. Hic est discipulus ille qui testimonium perhibet de his, & scripsit hæc, *&c. alia igitur ratio quærenda est respondendi ad objectionem istam, Iohannis apostoli exemplo omisso, quod potiùs objectionem istam validiorem facit. Itaq; dicendum est, mirum videri debere, quod quis ista objectione uti ausus fuerit, cum, ut exempla non pauca prophanorum scriptorum indicare possunt, non infrequens res sit, ut scriptor alicujus historiæ de se ipso, in ipsa historia tamquam de tertia persona loquatur. Sed omissis scriptoribus prophanis, unus sacer scriptor Moses solus, plusquam satis esse potest ac debet ad objectionem istam diluendam, ejusq́ futilitatem ostendendam, de quibus partim planè constat, partim pro certo habetur, eos fuisse auctores scriptorum, in quibus de se, tamquam de tertia persona loquuntur. Moses certè millies in quinq; illis libris, quos ipse scripsit, præter primum, in quo ipsius, ut pote nondum nati, nulla fieri potuit mentio, de se ipso mentionem facit, & semper ac perpetuò in tertia persona. nam si quis sit fortasse, qui dubitet, an Moses reverà libros istos scripserit, præter perpetuam ac constantissimam famam atq; sententiam, apud omnes cujuscumq; generis scriptores, qui testati sunt Mosem ipsum illa scripsisse, probat id ipsum*

Christi inexpugnabilis auctoritas, cum alibi, tum cum Sadducæis respondens de resurrectione mortuorum, ait; An non legistis in libro Mosis, super rubum quomodo dixerit illi Deus *&c, ut habetur Marci cap: 12. v. 26. apparet enim evidentissimè, Christum ibi citare locum Exodi, qui est secundus ex illis quinq; libris cap: 3. v. 6. & tamen videtis quòd librum istum, librum Mosis appellat, quantumvis in eo ipso loco, quem citat, Mosis mentio in tertia persona fiat. Nam, si quis excipiat, potuisse librum Mosis, librum istum appellari a Christo, etiamsi Moses ipse illum non scripserit, eam nimirum ob caussam, quòd in eo Mosis acta scripta leguntur, ne diutiùs in hac exceptione refellenda immoremur, legat iste quid Lucas de hac eadem re scripserit cap: 20., ibi enim inveniet v. 37. ita ab ipso Christum loquentem inductum fuisse,* Quòd verò resurgant mortui, & Moses ostendit secus rubum, sicut dicit *&c. Ecce Lucas disertè facit Christum affirmantem, ea, quæ in loco isto Exodi scripta leguntur, & nominatim verba illa, nomine Dei ibi prolata,* Ego sum Deus Abraham *&c, a Mose dicta, id est scripta, seu scribendo relata fuisse. Solent igitur scriptores, ut diximus, tam prophani, quàm sacri, in historiis suis de se ipsis, quatenus contingit ut ipsi ad historiam ipsam pertineant, in tertia persona loqui, idq; partim modestiæ cujusdam caussa, partim quia volunt historias suas ita legi, ac si a veritatis ore, ut sic dixerim, illæ manarint, & propterea de iis quæ scribunt nihil dubitandum esset.*

Absoluta prima ista obiectione, ad secundam veniamus. Ea autem est, quòd aliqui scriptores testantur, Matthæum apostolum, evangelium suum hebraicis litteris, hebraicaq; lingua scripsisse. id enim primùm antiquissimus scriptor Papias scriptum reliquit, quemadmodum testatur Eusebius historiæ Ecclesiasticæ libro tertio cap. ultimo. Idem testatus est Irenæus lib: 3. cap: 1. Idem, ut aliorum testimonia non pauca silentio prætereamus, testatus est postremò Hieronymus, in Catalogo scriptorum Ecclesiasticorum, qui etiam addit, istius Evangelii Hebraicæ scripti exemplum, sua ætate servatum fuisse in Cæsariensi bibliotheca, indeq; se exemplum simile habuiße. quodsi verum est, Matthæum apostolum, suum Evangelium Hebraicè scripsisse, videtur omnino statuendum, istud, quod hodie Matthæo inscriptum habemus, ab ipso minimè fuisse scriptum. cum multa docere videantur, Evangelium istud nostrum Græcè scriptum fuiße, non autē ex Hebraico sermone in Græcum transfusum. Affert hujusce rei indicia non pauca Matthias Flacius Illyricus, in præfatione sua in idem Evangelium, quæ sanè magnam vim habere videntur, & partim etiam ab aliis ante ipsum considerata, & in medium allata fuerunt, inter ipsa verò illud videtur esse satis insigne, quòd Hebraica quædam verba ibi exposita inveniuntur, ut capite 1. verbum Emmanuel, cap: 27. verba illa Christi cruci jam affixi; Eli, Eli lama sabathani. *Nam, inquiunt isti, Si Hebraicè fuisset ista historia scripta, nullo pacto fieri potuißet, ut ista interpretatio Hebraicarum*

vocum in ipsa subjecta fuisset. Sed præter hoc, quod fortasse aliqua ratione dilui potest, id mihi potissimùm considerandum videtur, quod contrarium statuere fortasse poßumus ejus, quòd Hieronymus in loco prædicto scribit, & affert ad probandum quòd Evangelium istud Hebraicè fuerit scriptum. Inquit enim hujusce rei indicium esse, quòd in eo citatur loca ex vetere testamento, quæ non habentur in Græca editione, sed tantum apud Hebræos. Nam potiùs videtur statuendum, ex citatione veteris testamenti agnosci poße, Evangelium istud Hebraicè non fuisse scriptum. Etenim sine dubio, si hebraicè scriptum foret, quod potissimum propter Hebræos factum fuißet (ut quidem illi ipsi ajunt, qui Hebraicè scriptum fuisse contendunt) non fuißent citata loca, nisi ut planè in ipso Hebræo fonte leguntur: & tamen aliter factum videmus, ut cap. 2. In citando loco Micheæ 5. ad probandum, quòd Christus in Bethleem nasciturus erat, Et tu Bethleem &c. Aliter enim habet locus iste in ipso Hebræo fonte, quàm istic in evangelio citatur. Capite etiam 21 ejusdem Evangelii, citatur locus ex Zacharia cap. 9. satis truncatè, ut ita loquar, & quidem quibusdam verbis omissis, quæ ad Christi præstantiam plurimum pertinent, illa inquam, Justus & servator, quæ in Hebræo habentur. Alia, quæ afferuntur ad probandum, Evangelium istud Græcè scriptum fuisse, & ab aliis, potissimùm verò, ut diximus, a Flaccio Illyrico colliguntur atque urgentur, non est cur nunc nos urgeamus, aut examinemus: potest unusquisque ipse istos scriptores per se consulere, quan-

re, quandoquidem nostrum potiùs est ostendere, quamvis concedamus, Evangelium istud nostrum, quod Matthæo inscriptum habemus, fuisse Græcè scriptum, non tamen inde sequi, hoc non illud fuisse quod Apostolus Matthæus scripsit, quippe scilicet, quòd Evangelium suum non Græcè sed Hebraicè scripserit. cum enim breviter ostensuri sumus, eo non obstante, quòd scriptores a nobis paullo ante enumerati & indicati testantur, nullo pacto verisimile videri, ut Matthæus apostolus Evangelium suum hebraicè scripserit, sed omnino censendum eum id Græcè scripsisse, idque illud ipsum esse, quod hodie unà cum aliis Græcè scriptum habemus.

Paucula quædam auctoris desiderantur. Reliqua prorsus auctor non absolvit.

Erratorum graviorum in hoc opere correctiones.

pag:	lin:	Errata	Correctiones.
5.	14	*habere*	*habere*
ibidem	26	*ostensui*	*ostensuri*
	28	*satis constare,poterit*	*satis constare poterit.*
6	9,10.	*deberi*	*debere*
32	21.	*de ipso*	*de se ipso*
33	4	*referendum*	*referenda*
	26	*est*	*sit*
	ultima	*faciunt*	*faciant*
34	1.	*faciant*	*faciunt*
	3	*pro* dele.	
	18	*non*	*nos*
41	2	*sonunt*	*sonant*
43	21	*ista*	*ita*
	ultima	*alium quendam*	*alium præterea quendam*
46	20	*nominatim*	*nominatum*
47	20	*fit*	*fit*
49	17	*st*	*si*
51	4,5,6,7,8,9.		

non quidem ob eam caussam &c. usq; ad *concipiebat* inclusivé, unum exẽplar ita legit, *nec tamen ob eam caussam revera obscura atq; ambigua responsa a* Diabolo *dabantur, sed quia cum ipsemet id, quod futurum esset, nesciret, propterea verba sua ita concipere studebat, ut ad &c.*

52	25,26	*verba ferunt*	*verba præ se ferunt*
56	13	*referantur*	*referuntur*

pag:	lin:	Errata	Correctiones.
57	14	ciiata	citata
58	14	anto	ante
59	13	deducitur aliud	deducitur nomen aliud
62	10	nunquam	inquam
	21	poſt virgo, dele comma.	
65	16	cognitum	cognitam
68	1	accipitur. Quæ	accipitur, quæ
	4	eſſentialia	exempla
70	penul:	ſtabiliendam. Quare	ſtabiliendam: quare
71	13	poſt Nazareth dele colon.	
72	9	Metaphorica. Surculū	metaphorica, ſurculū
73	ultima	tantam	tantùm
77	5	deductum	deducta
78	16	quòd omnino	qui omnino
79	penul:	codicibas	codicibus
80	25	v. 12 incipiendo	a v. 12 incipiendo
81	17	quicquam facere	quicquam ad rē facere
	24	locus ad rem,	locus iſte, ad rem
	20	pertinent	pertinet
82	20	recitent	recitant
83	12	poſt argenteos comma	
ibidem	18	poſt projecerit interrogationis nota	
	22		
	27		
85	4	poſſet	poſſit
	19	nomen Hebræum	vocem Hebræam
	22	idq̃,	id quod
87	24	poſt Hieronymus, ponatur comma	
92	2	ad locum ipſum	ad litteram

pag:	lin:	Errata	Correctiones.
94	11	in eum	in eo
96	11	post *aliú* dele comma.	
	12	*prolatum fuisse*	*protulisse*
97	17	*qui ipsius*	*quæ ipsius*
	19	*quod ex*	*qui ex*
98	17	*videntur*	*videtur*
100	7	*subjungit. Animad:*	*subjungit, animad:*
101	1	*omnino sentiendum*	*omnino sic sentiendū*
	24	*desiderari. Et arbitror*	*desiderari, & arbitror*
102	1, & 2.	*quæ in apocryphis &c*	*quod in apocryphis tantùm libris aliquid fortasse diceretur*
	11	*in scriptum*	*in scriptura*
	25	*examente*	*ex mente*
105	9	*operum*	*operam*
107	7	*quantum*	*quem*
109	17	*ex suprà dicto*	*in suprà dicto*
111	24	*Iechonium*	*Iechoniam*
114	11	*esst istius* Eli. Nec	*esse istius* Eli, *nec tamē*
115	5	*ex ullo*	*ex nullo*
	antepen:	*hac sententia*	*eâ sententiâ*
121	27	*ad quem*	*ad quam*
124	21	*nominentur*	*nominantur*
127	16	post *obiret*, pone comma	
151	29	*divioarum*	*divinorum*
158	24	*cenceptum*	*conceptum*
	27	*est*	*&*

Pag:	lin:	errata	correctiones
	29	*viderit*	*videlicet*
161	*ultima*	post *cum*, dele comma	
163	3	post *testimonium*, dele comma	

Sunt & alia errata, ut in apicibus & accentibus litterarum, inq; vocum interpunctionibus, & inter se spatiis ac distinctionibus, quæ omnia unà cum ejusmodi aliis levioribus benignus ac prudens lector, & condonabit, & per se ipse corriget.